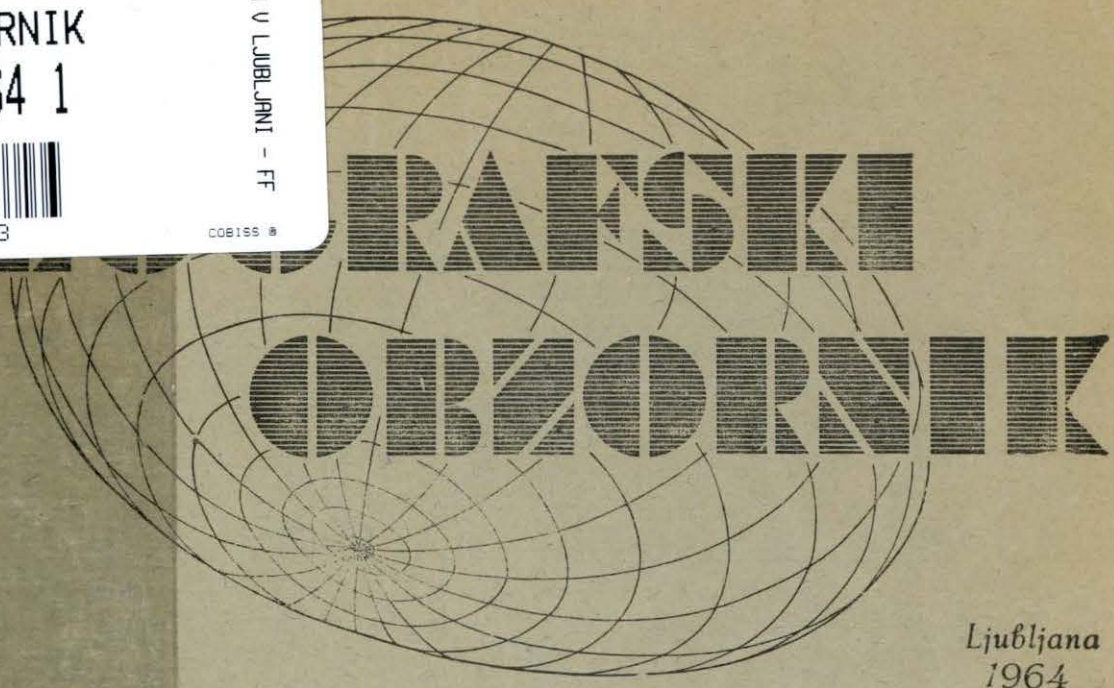

DHK - Geografija
III
B 21
GEOGR. OBZORNIK
/1964 1

UNIVERZA V LJUBLJANI - FF

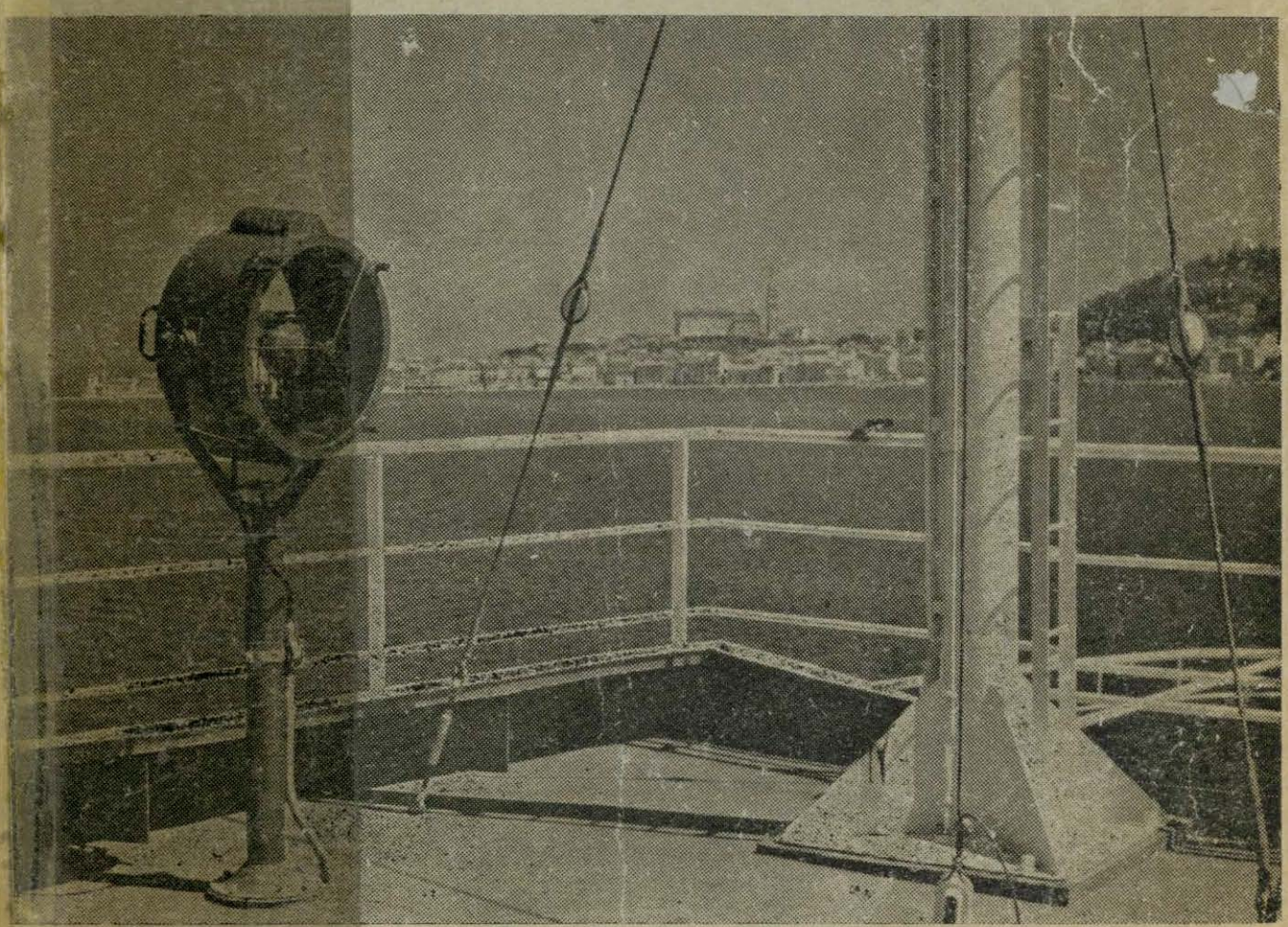

COBISS

Leto XI.
Številka 3

Ljubljana
1964

VSEBINA

ČLANKI:

- ✓ M. Natek, Prispevek k diskusiji o geografiji 59
- ✓ M. Zgonik, S poti po slovenskem Porabju, zahodni Madžarski in Budimpešti (z dvema slikama) 65
- ✓ I. Gams: Klasifikacija vršajev 69
- M. Natek, Za znanstveno vsebino geografskih raziskav 71
- M. Zagar, Nekatere kritične pripombe k študijam o kmetijski izrabi tal Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani 76
- ✓ T. S., Prebivalstvo Slovenije v zadnjih sto letih (z eno ilustracijo) 79
- ✓ E. K., Povojne migracije prebivalstva v svetu 83
- ✓ M. Natek, Misli o turistični geografiji 86
- D. Kompare, Geografska učilnica 88
- D. K., Dr. S. Ilešič: Geografski faktorji in družba 90
- E. K., I. Vrišer, Rudarska mesta Zagorje, Trbovlje, Hrastnik — Ljubljana 1963 91

DROBNE NOVICE:

- Promet v jugoslovanskih lukah — Izvoz električne energije iz Italije — Kitajska vnanja trgovina — Poraba sladkorja (S. K.) — Adis Abeba — Nekaj značilnosti iz Malih Antilj (M. R.) 92

DRUSTVENE VESTI:

- Pravila geografskega društva Slovenije 96
- Poročilo o geografskem krožku na celjski gimnaziji za leto 1963/1964 (Z. Knez-Sterbenc) 101

Slika na naslovni strani: Piran z morja

GEOGRAFSKI OBZORNIK, časopis za geografsko vzgojo in izobrazbo. Izhaja štirikrat letno. Izdaja Geografsko društvo Slovenije, Odsek za geografski pouk. Uredniški odbor: dr. Ivan Gams, dr. Svetozar Ilešič, Dušan Kompare, dr. Vladimir Kokole, dr. Avguštin Lah, Mara Radinja. Uredila Mara Radinja.

Letna naročnina 400 dinarjev. Posamezna številka za naročnike 100 dinarjev. Naročajte in vplačujte na naslov: „Geografski obzornik“, Ljubljana, Aškerčeva ul. 12. Štev. tek. rač.: 600-14-603-72.

Za vsebino člankov so odgovorni avtorji sami.

Tiskala: Tiskarna Šolskih delavnic tehniških šol v Ljubljani.

Milan N

Nenehr
nju resn
geografom
sobnostmi
i bogate
nim prizad
ega. Tud
ične razis
seh dosle
tvene dis
nore mis
zhajati iz
cot družb
ogledih r
vi v raz
že v nj
amo pou
proučevan
g r a f i j e
go znanos
voja.¹ Tuo
le to ko
konomske
odločujoče
nem delu
obdobju,
Davisova
klasifikaci
nih front,
ralnih na
rečnega p
znali najr
vsebinsko g
avnosti,
istih obli
adi v sog
no-dialekt
lehernem
snovnih
i pa so
ovnemu,
Sele o
m mogo
bsegu ge
jo močn
h dose
mu na
dfije p

Milan Natek

Prispevek k diskusiji o geografiji

I.

Nenehna človekova prizadevanja po spoznavanju resničnosti sveta nalagajo tudi nam geografom obveznosti, da z vsemi svojimi sposobnostmi prispevamo delež v zakladnico resnic, ki bogate in dajejo smisel vsem človekovim tvornim prizadevanjem po spoznanju tujega in neznanega. Tudi zato dobivajo v današnjem času teoretične raziskave, katerih metodologija temelji na vseh doslej najboljših spoznanjih posamezne znanstvene discipline, vedno močnejši poudarek. Saj more miselnost posameznikov — znanstvenikov izhajati iz različnih osnovnih pogledov naravnega kot družbenega razvoja. In prav ta raznolikost v pogledih na mnogoterja vprašanja sodobnega sveta živi v razumnikovem miselnem svetu in se tudi kaže v njegovi tvornosti. S temi mislimi hočem samo poudariti potrebo po začetku temeljitega proučevanja ideoloških osnov naše geografije, ki jo moramo motriti, kot vsako drugo znanost, skozi prizmo njenega svetovnega razvoja.¹ Tudi v geografiji je treba poiskati miselne tokove, ki so vznikli v različnih družbeno-ekonomskih okolnostih, in ki so bili marsikdaj odločujočega pomena v geografskem raziskovalnem delu — v krajšem ali daljšem časovnem obdobju, na širšem ali na ožjem območju (n. pr.: Davisova teorija o erozijskih ciklih, Köppenova klasifikacija klimatov, Bjerknesova shema polarne fronte, Cvijićeva navodila za proučevanje ruralnih naselij, P. Jovanovića shema podolžnega rečnega profila itd.). Sele potem, ko bomo spoznali najrazličnejše idejne tokove, ki so usmerjali vsebino geografske znanosti in njeni strokovni dejavnosti, se bomo mogli z vso resnostjo lotiti tistih oblik raziskovalnega dela, ki so v sodobnosti tudi v soglasju z najboljšimi dosežki materialistično-dialektične miselnosti. Prepričan sem, da je slehernemu geografu nujno potrebno spoznanje osnovnih načel ideoloških konceptov geografije, ki pa so samo podlaga vsemu nadaljnjemu strokovnemu, pedagoškemu ali znanstvenemu delu.

Sele ob ideoloških osnovah geografije bo potem mogoče razmišljati in iskati smeri celotnemu obsegu geografskih znanosti. Istočasno pa pomenijo močno teoretično podlago, ki je zgrajena na vseh dosedanjih najboljših dosežkih naše stroke, vsemu nadaljnjemu zavestnemu usmerjanju geografije pri proučevanju konkretnih pojavov ali

njihovih procesov v pokrajini. Tudi od geografskih znanosti smemo in moramo pričakovati ter zahtevati večje smotnosti v raziskovanju pokrajine, in prav konkretne raziskave morajo voditi in usmerjati teoretično — miselno bogastvo geografskih znanosti. (Velja pa tudi obratno.) Saj je tudi geografija (kot ena izmed znanosti) poklicana, da prispeva svoj delež k razumski obogatitvi človeškega duha pri odkrivanju in spoznavanju sveta. Prepričan sem, da bodo mogla le resnično znanstvena razglabljanja o geografiji ter o njenem mestu in pomenu v znanosti razbliniti stotere nejasnosti, ki so nam dobro znane že ob samem površnem prebiranju (geografske) strokovne literature.

Vse to pa je samo osnova, na katero bo mogoče „postaviti“ metodologijo geografskega dela. Znanost brez („svoje“) metodologije, ki ne sloni na vseh najboljših izkušnjah praktičnih kot teoretičnih raziskovanj, ne more biti znanost. Še več. Slehernemu solidnemu in načrtnemu znanstvenemu delu je potrebna „jasno opredeljena“ metodologija raziskovalnega dela, kajti v nasprotnem primeru se lahko zgodi, da se celotno „znanstveno“ delo izrodi v absurdnost, vulgarnost in banalnost.

Premnogokrat so tudi naši učbeniki geografije vse preveč stereotipni in površni in tudi njihova vsebina je daleč odmaknjena od tistih številnih in resničnih procesov, ki s svojimi pojavi „rezultirajo“ podobo pokrajine. Z večjim ali manjšim uspehom zasledujemo v pokrajini množico pojavov, ki so samo odsev zakonitih protislovij v družbenih in naravnih „dognanjih“ — procesih. Tudi zato, da bomo znali ob analizi pojavov v pokrajini pravilno vrednotiti učinke posameznih faktorjev, oziroma njihovih zakonitosti (naravnih ali družbenih), nam je potrebna razbistritev idejnosti geografije, ki naj za vselej pomete z geografskim determinizmom ali indeterminizmom ter posIBILIZMOM, ki so še danes tu in tam močno zakoreninjeni. Ta ali njim podobna naziranja vtresnjujejo človekovega duha, prikrivajo resničnosti pojavov ter prikazujejo lažnosti v „procesih“. Ni naša dolžnost samo ta, da v šolah izpopolnimo in bogatimo metode posredovanja geografske misli učencem, temveč in predvsem tudi ta, da jim posredujemo sodobna — strokovna gledanja na resničnost pojavov, kot tudi njihovih spleto v — pokrajine.

II.

Pogostokrat se srečujemo v geografiji s pojmom „prirodno okolje“ in „geografsko okolje“, in pri vsem tem se le redkokdaj zavedamo, da danes „geografsko okolje“ že tudi izključuje prvo iz našega miselnega sveta.² Z drugimi besedami: z nastankom človeške družbe in s tem tudi človekove zavesti, se je „pojaviła“ na Zemlji nova prirodna moč, moč, ki si podreja vse druge naravne sile.³ — In šele z razvojem človeške družbe se je rojevala tudi znanstvena misel naše stroke. — Človek — človeška družba —, ki že tisočletja živita tesno „povezana s svojim okoljem“, že samo s tem sožitjem posredno ali neposredno učinkujeta na vse nove pojavnne oblike v „materialnem okolju“ (na primer na najrazličnejše oblike reliefa; zavestno preusmerjanje rečnih tokov, ki ima za posledico nove pojave v procesu pokrajine. Pogostokrat vpliva človek na najrazličnejše odtenke mikroklima), katerih „skuppek“ medsebojno dopolnjujočih ali nasprotujočih si dejstev ustvarja tisto realno celovitost, ki jo imenujemo s preprosto besedo: pokrajina.

Poglejmo, kako neosnovane so potemtakem trditve tistih geografov — teoretikov, ki zatrjujejo, da se je „prirodno okolje“ samo „neznačno“ spremenilo v tisočletjih in več.⁴ „Prirodno okolje“ je nespremenljivo samo za površnega opazovalca. Vsakdo, ki se bo vsaj malo temeljiteje poglobljal v pokrajino, bo resnično spoznaval velike spremembe v vseh njenih (pojavnih) oblikah, s katerimi se manifestira proces materialnega sveta — v tem primeru pokrajine — v našem mišljenju. Spomnimo se vsaj Heraklitovega izreka: „Panta rhei“, in še neke druge njegove misli, ki trdi, da ni mogoče dvakrat stopiti v isto reko. Zakaj tudi v najkrajšem časovnem razdobju so prišle v reko nove količine vode, prav tako pa se je v istem časovnem intervalu „spremenil“ tudi človek sam, česar s svojimi čuti ne more zaznati. Podobne primere slikovitih sprememb najdemo vse polno na vseh reliefnih oblikah zemeljskega površja. Vzemimo na primer prisojno pobočje in opazujmo njegovo spreminjanje, njegovo gibanje v času, njegov proces. Najbrž tudi v teku večletnega opazovanja ne bomo „opazili“ na njem bistvenjših sprememb. Toda podrobna opazovanja, ki so sestavni del metodologije znanstvenega dela in eksaktne meritve, ki se jih vedno bolj poslužujemo tudi v geografiji,⁵ nam bodo pokazale veliko (tudi brezkončno) število drobnih sprememb na pobočju, ki pa so prispevale k novi kvaliteti pojava (v našem primeru oblike pobočja), ki je zakoniti zunanji izraz procesov. Prav dobro vemo, da se iz dneva v dan spreminja naklonski kot sončnih žarkov na naše opazovano pobočje, a le redkokdaj pa se tudi zavemo, da ob letu našega opazovanja, ko bi se morala po vseh matematičnih in astronomskih računih ponoviti situacija iz prejšnjega leta, le te pa ne bomo, ne sedaj in tudi nikdar več zasledili. Saj je sončno žarjenje posredno ali neposredno

sprožilo nove procese, ki morda niso prispevali svojega deleža le k oblikovanju položnejšega pobočja, temveč vrsti drugih pojavov, ki so vezani na spremembe omenjene strmine.⁶ In zakaj se vse te spremembe ne kažejo tudi v naših občutkih? Preprosto zato, ker imamo opravka z dvema „sistemoma sprememb“; s pojavi, ki se „menjavajo“ zelo intenzivno in onimi, ki so na videz nespremenljivi in katerih „proces skorajda stoji“. Prav zaradi teh različnih tokov v dogajanjih nastajajo med različnimi pojavi nove „napestosti“, ki porajajo med njimi tudi nove odnose.

Primer opazovanja strmine pobočja ter navideznega potovanja sonca okrog Zemlje bi nas lahko zavedel v „začarani krog“ metafizičnega pojmovanja relacij: pobočje — gibanje Zemlje. Že prej pa smo ugotovili, da se odnosi med strmino in višino sonca ne morejo ponavljati v prejšnjih relacijah, ker so se v tem času spremenile tudi same kvalitete pojavov, ki jih registramo v procesu. Potemtakem imamo opravka s popolnoma drugim pojavom, ki se razlikuje od prejšnjega — starega s kvantitativnimi in kvalitativnimi spremembami. — Karakteristična svojstva teh sprememb opredeljujejo tudi vlogo in smisel ter vrednost procesa samega. Če bomo opazovali pojave na ta način, jih tudi ne bomo mogli zasledovati na krožni tirnici (v „začaranem krogu“, ki nehote poraja idejo „večnega vračanja“), temveč v procesu, ki si ga moremo predočiti v „obliki spirale“. Pojavi se razvijajo v obliki krožnega procesa, a vendar se ne vračajo k svojemu izhodišču, ampak se pojavljajo na višji stopnji. In prav to ustvarja tisto, kar imenujemo „razvoj v obliki spirale“. Prav zato moramo gledati na vse reliefne oblike našega pobočja (kakor tudi na vse druge pojave v pokrajini, ki jih geografija proučuje) kot na zaporedne, med seboj povezane procese, kjer določena oblika z naravno nujnostjo izhaja iz vseh prejšnjih.

Danes se prav iskreno zavedamo, da vselej tudi ni nujno potrebno, da more samo človek s svojim konkretnim in neposrednim posegom v „prirodno okolje“ (seveda v kolikor dopuščamo možnost njegovega obstoja) le-tega tudi preoblikovati v tako imenovano „geografsko okolje“. Ali ni človek že samo s tem, ko je živel s svojo pokrajino, sprožil v njej nove procese, ki pa se niso mogli izražati, kazati ali manifestirati s svojimi pojavi samo na njenem ožjem območju, kjer so zanje vznikne pobude, temveč so se pokazali na mnogo širšem območju, vendarle s to razliko, da se niso pojavili povsod s sorodnimi, kaj šele z enakimi podobami. Tudi v tistih področjih, ki jih človek še ne naseljuje, se morejo in morajo v bolj ali manj pestrih in izrazitih oblikah vsaj posredno manifestirati človekove dejavnosti na zemeljskem površju. Spomnimo se samo krčinja gozdov ter vseh njegovih dobrih in slabih posledic v širši pokrajinski skupnosti. Saj so se s človekovim sožitjem z „okoljem“ spremenili prenekateri geomorfološki, biološki kot tudi klimatološki procesi, skratka fizikalno-kemični in bio-

loški procesi. Posledice dolinskih in ravninskih regulacij vseh večjih potokov so sprožile tudi v recnem povirju samem nove, od konkretnih — prostorsko — časovnih opredelitev različne erozijske in denudacijske procese, pri vsem tem pa se niso spremenile osnovne zakonitosti v naravi.

Morda je za sedanjost še najbolj poučen primer eksperimentalnih poizkusov z atomskimi bombami na zemeljskem površju. Prav ti poizkusi so bili povod številnim novim pojavom na zemeljskem površju (v „geografskem okolju“), ki so se porajali v poeksplozijskem obdobju v procesih, ki so oblikovali na razsežnih prostranstvih novo podobo zemeljskemu površju in še drugim pojavom na njem. Če ne upoštevamo niti škodljivih vplivov na organizme, ki jih povzročajo razpadanja radioaktivnih elementov, pa si vendarle priključimo v spomin silne nalive (plohe), ki so sledili vsem tem atomskim poizkusom in njihove posledice kot zakonite „oblikovalce pokrajine“. Od trenutne, konkretne situacije najrazličnejših soodvisnosti pojavov v atmosferi pa je tedaj bila zavisna (seveda zakonito pogojena) smer potovanja težkih, z vodnimi hlapi preobloženih oblakov. In prav tam, kjer so sicer „enotna notranja nasprotja“, dosegla svoj višek, ko se je kvaliteta številnih pojavov v oblaku spremenila v novo kvaliteto, prav tam pa so bili silni nalivi z vsemi zakonitimi posledicami v razvoju zemeljskega površja. — Samo nekaj, morda tudi ne najbolj posrečeno izbranih primerov nam je ponazorilo nekaj znanih dejstev. Ali moremo po vsem tem še danes govoriti o „prirodnem“ ter o „geografskem okolju“ kot o dveh različnih kvalitetah, v katerih se manifestira materija? Ali ni prav tako tudi nesmiselno, če še danes govorimo ali pišemo o „naravno-geografskih enotah“? Kakšne pa so potem „nenaravne geografske enote“ (v poštev lahko pridejo samo nadnaravne ali poleg naravne)? Ali ne izoliramo s tem človeka in njegovega dela od narave, iz katere je „izšel“ in kateri še vedno pripada?

Po vsem tem se spomnimo samo še znamenitega Marksovega stavka iz „Kritike politične ekonomije“, kjer piše: „Družba je subjekt proizvodnje — dela —, „obdajajoča“ narava („geografsko okolje“) pa njen objekt.“⁷ S temi besedami je formulirana globoka resnica, ki se je geografi premnogokrat niti ne zavedamo. Delo je tisti osnovni proces, ki oblikuje človeka v zavestno naravno moč, in ki se s svojim zavestnim hoteljem vključuje tudi v spoznavanje procesov in njihovih zakonitosti v pokrajini. Toda sam proces dela se vrši v „materialnem“ — v „geografskem okolju“, ki je objekt človekovega dela. Ker je pri slehernem delu povezava človeka z „okolico“ tako tesna, zato tudi medsebojno učinkujeta drug na drugega.⁸ V več tisočletnem razvoju se je formiral človek kot biološko bitje po vseh naravnih zakonitostih, ki veljajo še za druge organizme. In podobno je s človekom še danes, samo

da so fizikalno-kemični in biološki procesi „porejeni“ družbenim zakonitostim.

Po vsem tem se mi zdi skrajno nedosledno, če bi še dopuščali možnost, da more tako imenovana „fizična geografija“ rekonstruirati podobo „prirodnega okolja“. Samo nekaj pripomb. Zdi se mi nemogoče podati kompleksno podobo pokrajine iz preteklosti, ker tudi danes še ne poznamo v njej vseh zakonitosti v procesih, ki jih proučuje geografija. Rekonstrukcija „prirodnega okolja“ bi potemtakem pomenila, da smo našli pretežno večino pojavov, ki jih je porajal proces takratne pokrajine in prav tako tudi njihove medsebojne odnose v času, še preden so obstajale osnove za biološko in družbeno formiranje človeka. Zdi se mi, da so ideje o tako imenovanem „prirodnem okolju“, kot ga pojmuje v geografiji še danes, vznikle v časih, ko se znanstveniki niso mogli sprijazniti z dejstvom, da je človek naravno-biološko bitje, ki se razvija kot sleherni drug organizem v naravi, ampak so ga postavljali poleg narave...⁹ Ker pa stvari same po sebi ne eksistirajo, temveč samo njihovi procesi, zato more geografija a ne le „fizična geografija“ (rekonstruirati samo zakonitosti v procesih pokrajine ali zakonitosti v genezi posameznih oblik ali pojavov, ki so sestavni deli pokrajine).

III.

Naloga geografije je tudi, da prikaže procese, ki porajajo in oblikujejo pokrajino (v tem primeru se mi zdi preozek pojem „geografsko okolje“). Procesi pa niso ostvarjeni (utelešeni) pojmi, temveč samo dosledno zakonita „dogajanja“ v življenju slehernega pojava. Zunanji izraz razvoja pokrajine so najrazličnejše pojavne oblike (pojavi), ki objektivizirajo (ostvarjajo) realne odnose in kvalitete med posameznimi procesi. Pojavi so torej posamezni hitreje ali počasneje (kar pa je spet zelo relativno) „nastajajoči objekti“ v pokrajini (na primer: relief, vzpetine in ravnice, njihova medsebojna razmerja pa „ustvarjajo“ različne tipe reliefa, ki pa je le trenutni izraz pojava v danem procesu). In prav zato moramo v geografiji proučevati tudi odnose med posameznimi pojavi, saj prav ta razmerja odnosov osvetljujejo (reflektirajo, izpričujejo) harmonično celovitost pokrajine. Izhajajoč iz te formulacije ugotavljamo, da za preteklost pokrajine ne poznamo vseh njenih pojavov, in kolikor jih pač poznamo, pa vemo, da jih preprosto ne smemo in ne moremo primerjati z današnjimi, čeprav so jim podobni, vendar so kljub temu izražene v njih druge kvalitete procesa, ki so tudi vplivale na popolnoma drugačne odnose med pojavi.

Pojave v pokrajini moremo opredeljevati tudi z eksaktnimi merjenji (v klimatologiji, hidrogeografiji, geomorfologiji, predvsem pa v tako imenovani „družbeni geografiji“). Kadar pa hočemo primerjati dva „enaka“ pojava, da bi spoznali njune osnovne karakteristike oziroma odnose, ju

moramo „podrediti“ analizi. Vzemimo primer iz demogeografije: V naselju X ter v naselju Y smo ugotovili, da znaša migracijski saldo —A. Potemtakem imamo opravka s pojavoma, ki sta pri obeh naseljih „na zunaj“ enaka, oziroma izražata njuni vrednosti enako količino. Da bi pojav samo registrirali, se pri znanstvenem delu še ne moremo zadovoljiti. Spoznati moramo tudi bistveno vsebino pojava samo, ne pa le njegov „zunanj“ efekt (čeprav je tudi ta zelo pomemben). Ta je samo bistvo v enostranski opredelitvi, v eni izmed njegovih strani, v enem izmed njegovih momentov. Videz, površje pojavov marsikdaj izraža bistvo v popačeni obliki. Če hočemo odkriti ter spoznati zakone pojavov, moramo prodreti v bistvo procesov, ki se „razvijajo“ v objektivnem svetu. Saj je bistvo osnova predmetov — zakonitost procesov, notranja organska zveza med pojavi, odnos med vzrokom in posledico, odnos nujnosti — skupno med predmeti. Pojav pa je le izrazna oblika bistva. Pojdimo še dalje: „Če bi se pojavna oblika in bistvo stvari neposredno skladala, pravi Marks, tedaj bi bila slehernna znanost nepotrebna.“¹⁰ — V naselju X smo z analizo ugotovili, da je —A sestavljen iz bistveno drugačnih enot (komponent) kot v naselju Y. Na primer: v pojavu —A so številne komponente zelo različne: spolna in starostna ter poklicna struktura emigrantov, obdobja izseljevanja prej navedenih skupin izseljencev, vzroki izseljevanja ter kraji priseljevanja itd. S tem hočemo samo poudariti, kako nevarne so včasih prehitre posplošitve pri vseh tistih pojavih, ki jim poznamo samo lupino, ne pa tudi njihovega jedra. Ker se pojavne oblike v pokrajini (predmeti) ne ponavljajo z istimi vrednostmi (ki so lahko tudi izmerljive), zato moramo pri vseh pojavih poiskati osnovne karakteristične skupnosti, ki opredeljujejo zakonitosti v procesu pokrajine.

Pri vsem tem se mi zdi celo nujno potrebno poudariti potrebo, da bi se pri slehernem geografskem delu v mnogo večjem obsegu posluževali dokazov, ne pa samo ilustracij posameznih pojavov. Zakaj sleherni znanstveno del mora sloneti na trdnih dokazih — dejstvih, ki tudi kažejo vso zapleteno in medsebojno vzročno povezano dinamiko procesov. Kaj pa so to dokazi? Nič drugega kot pojavi, ki smo jim z najrazličnejšimi merili določili količino in kakovost. Pojavi kot dokazi pa so tista osnovna napotila, ki usmerjajo naše raziskave in nas potemtakem tudi vodijo v samo bistvo razvoja. Čim večje je število dokazov, tem večja bo verjetnost spoznanja resnice, tem globlje bomo prodrli v naravo pojavov, tem bolj vsestransko bomo spoznali odnose med posameznimi pojavi v različnih procesih in tem bolj tehtno in kritično bomo mogli spoznati antagonizme v pojavih samih (bogato problematiko notranjih protislovij), nasprotja, ki so osnovno gibalno slehernemu procesu. Vsega tega nam samo ilustracija različnega pojava ne more nuditi, kajti le-ta je samo njegova impresija v našem razumu. Ilustracija je le napotilo za iskanje dokazov, ki so

nam potrebni v znanstvenem delu. In še prepogostokrat, če smo preveč pod vtisom kakšnega pojava, se lahko zgodi, da nas bo že tudi sama ilustracija pojava „zapeljala“ na stranpota, proč od resničnega prepoznanja pojava in od razumevanja njegove geneze, in dobili bomo v roke napačno orožje, ki nas bo pri vsem nadaljnjem raziskovanju samo oddaljevalo in odtujevalo od resnice.¹¹

Po vsem tem se pojavlja vprašanje: Ali naj se tudi v geografiji poglobljamo v procese posameznih pojavov ali pojavnih oblik (specializacija), ali naj ostanemo samo „široko razgledani“ geografi s pravo „plitvino“ znanja posameznosti? Ali naj žrtvujemo za vso „prazno širino“ (ki jo nekateri zamenjujejo s kompleksnostjo) spoznanje resnic o pokrajini? Mislim, da moramo ob tem zastavljenem vprašanju upoštevati še naslednje momente, preden bomo mogli odgovoriti. 1. V današnjih dneh so dosegla proizvajalna sredstva tisto stopnjo razvoja (platformo), ki že omogoča vsestransko „prodiranje“ človekovega duha v „tajne“ narave. 2. Nikdar ni človek zadovoljen že z doseženimi spoznanji resnic, kajti prav ta — na novo odkrita spoznanja mu zastavljajo vedno večje število novih vprašanj, ki ga vodijo vedno globlje v resnico (v skrajni konsekvenci) sveta. 3. Poglobljanja v samo bistvo pojavov so gradila metodologijo novim vejam znanosti.¹² 4. V sleherni vedi so se nakopičile nepregledne grmade znanstvenih del. Zato je danes posamezniku praktično in teoretično nemogoče, da bi se mogel dokopati do vseh temeljnih spoznanj vsaj svoje ožje stroke (na primer geografije).¹³ 5. Poznati moramo „končni“ cilj in namen slehernega znanstvenega dela, ki nikdar ne more biti samemu sebi namen. Znanstvena misel pogloblja in utrjuje ter potrjuje človekova spoznanja o svetu, opogumlja človeka k nadaljnjemu rušenju dozdejšnjega prevladovanja avtoritativnih resnic, kajti prav na teh ruševinah se rojeva miselnost svobodnega človeka.

Nikoli neugnana misel osvobajajočega človeka sili posameznega razumnika v vedno večje in temnejše globine življenja pojavov (torej v njihove procese). In kdo bi se odrekel vabljivemu klicu Resnice, ki bo za vsa človekova tvorna prizadevanja obogatila celotno človeštvo s spoznanji zablod. Ali smo potem še vedno upravičeni nasprotovati poglobljanju v bistvo pojavov v procesih (kar bi imenovali z drugo besedo: „specializacija“)? Zakaj bi z umetnimi pregrajami ločevali področja znanstvenega proučevanja posameznih ved? Ali naj tudi znanstveno misel ograjujejo človekova spoznanja ter jo postavljajo v abstraktne in shematične okvire meja, ki pa jih življenje ne pozna.¹⁴ Ali ne vodi prav poglobljanje v vsebino skupine pojavov ali njihovega procesa do tiste široke, vsestransko spoznane resnice, ki jo pričakujemo in zahtevamo od znanstvenika današnjih dni? Ali nas ne vodi prav poglobljanje v vsestransko proučitev najrazličnejših vplivov na pojave, na njihove procese ter na poznavanje „vrednosti“

učinkovanja med poedinimi procesi ali njihovimi skupinami? Ali ne težimo v geografiji k poznavanju kompleksnosti posameznih pojavov (za tem teži vsaka resnična znanost) ter njihovih spleto v pokrajine?

V kolikor ne bomo sledili ter s svojimi izsledki bogatili misli sodobnemu znanstvenemu delu, toliko nevarnejša se mi zdi upravičenost bojazni, da nas bo življenje splavilo na površje mrtvega rokava, kjer ni prepotrebni, z življenjskimi sokovi napojenih pogojev za ustvarjalnost.

IV.

Vsak pojav v pokrajini ima svojo zgodovino. To pomeni, da ima sleherna oblika na zemeljskem površju „svojo“ preteklost in sedanost, imela pa bo tudi svojo prihodnost: v preteklosti je bila drugačna kot je v sedanjem trenutku, in bo v bodočnosti vsebovala spet nova notranja nasprotja, ki bodo lastna samo njej, saj so le ta odvisna, kot smo že nekajkrat poudarili, od konkretne situacije med različnimi pojavi. In prav zaradi tega tudi želimo spoznati obče in specifične zakonitosti v pojavih samih. Z drugimi besedami: S temeljitimi in dosledno na materialistični dialektiki zasnovanimi raziskovalnimi metodami bomo mogli bolj ali manj natančno spoznati zakonitosti v procesih pokrajine, ki je objekt našega proučevanja, zakonitosti med pojavi v pokrajini, ki navsezadnje ni ničesar drugega kot proces procesov.

Spoznanje zakonitosti v procesih pokrajine daje človeku v roke vedno popolnejše orožje znanosti, ki ga osvobaja, in ta osvobajajoči se človek more, kot zavestna naravna sila, tudi usmerjati naravne procese druge proti drugim (na primer: regulacije rek ter jezovi, pogozdovanje goličav, orne terase v hribovju ter „kulturne“ terase v Sredozemlju itd.), v kolikor seveda hoče postati resničen gospodar narave ter biti od njenih procesov čim manj „odvisen“.

* * *

Nakazali smo samo nekaj vprašanj, na katere si more odgovoriti vsakdo po svoje. Ta in podobna vprašanja, ki se pojavljajo pri našem vsakodnevem pedagoškem, strokovnem ali znanstvenem delu, pa kličejo k načrtni in konstruktivni (znanstveni) analizi ideoloških konceptov geografskih znanosti. In šele takšno delo bo moglo pravilno odgovoriti številnim nejasnostim v geografiji današnjega časa.

OPOMBE

¹ „Teoreticke problemy geografie“, ACTA Geologica et Geographica Universitatis Comenianae, Geographica Nr. 3, Bratislava 1963.

V. A. Anučin: „Teoretičeskiye problemi geografiji“, Moskva 1960.

² Černe—Hešič: „Uvod v spoznavanje družbe“, Cankarjeva založba, Ljubljana 1962, str. 147.

³ B. Debenjak: „Pota razvoja“, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 200.

⁴ Prav gotovo bi bilo zelo zanimivo poglobiti se v besedo: „neznatn“, v njen pomen in smisel v sestavi: „neznatne spremembe“. In če človeški organizem s svojimi čuti ne more registrirati teh „neznatnih“ sprememb, ali smo potem že res upravičeni zaključevati svoja opazovanja z ugotovitvami statičnosti, nespremenljivosti posameznih pojavov v pokrajini, ki jo proučujemo? Ali ne odrekamo s tem — v vsej svoji širokogrudni načelnosti — posameznim pojavom — oblikam življenja, gibanja, oziroma procesa? Ali že ni samo s tem, da se je posamezna oblika — pojav na zemeljskem površju le „neznatno spremenila“, pojavila nova kvaliteta, nova vsebina pojava, ki ji je podrejena tudi nova oblika? Ali naj v geografski znanosti odrekamo pomembnost tem vsakdanjim — „malenkostnim spremembam“, ki so nujne in sestavni del procesa? Ali že nismo s tem, ko smo proklamirali „proces v pokrajini“, priznali spremenljivost pojavom ali oblikam, ki niso nič drugega, kot zaključek enega procesa, ki pa je samo osnova za začetek novega razvoja? Ali z drugimi besedami zapisano: V slehernem pojavu so klice, ki mu razkrajajo dosedanjo vsebino, v kateri pa so že tudi zarodki za nov in kvalitetnejši pojav, ki ga objektivizira njegov proces.

V tem smislu je dr. Ivan Gams že pred leti opozoril bralce Geografskega vestnika v njegovih Razgledih („Nekatere nove smeri in ugotovitve moderne geomorfologije po svetu“, GV XXXIII, Ljubljana 1961, str. 165 do 179) na naslednje: „... relief se ne razvija le v zaključnih ciklih, ampak v spirali; preden se konča ena faza, se prične že druga.“ (str. 166). Potemtakem je moglo samo nepoznavanje novejšje geomorfološke literature pripeljati nekatere, toda redke geografe do naziranja, da sta „fizična geografija“ kot tudi geomorfologija prepleteni z idealističnimi, pozitivističnimi ter metafizičnimi naziranjmi razvoja zemeljskega površja — reliefa.

⁵ Več o tem glej I. Gams: „Nekatere nove smeri itd. ...“, GV XXXIII, še posebno je zanimiva vsebina razprave na straneh 171 do 174.

O potrebnosti in koristnosti eksaktnih merjenj, ki se jih vedno bolj poslužujejo tudi v tako imenovani „fizični geografiji“ — v geomorfologiji, govore nekateri referati, ki so bili prebrani na VI. kongresu jugoslovanskih geografov (glej: I. Gams in D. Radinja, Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, Ljubljana 1962). V tej opombi je treba znova zapisati ime I. Gamsa ter njegove najnovejše razprave: „Meritve korozijske intenzitete v Sloveniji in njihov pomen za geomorfologijo“, GV XXXIV, str. 3 do 20, Ljubljana 1963, ter M. Šifrerja: „Nova geomorfološka dognanja na Triglavu. Triglavski ledenik v letih 1954—1962“, Geografski zbornik VIII, str. 157 do 210, Ljubljana 1963.

⁶ Zarjenje sončnih žarkov je sprožilo številne procese, katerih najrazličnejši pojavi manifestirajo kontinuirane medsebojne povezanosti v celoto — v pokrajino. Samo ob sebi je umevno, da bomo imeli ob letu opazovanja pojavov na pobočju opravka s popolnoma novimi, kvantitetno in kvaliteto drugimi pojavi. Z denudacijo in erozijo je bila zmanjšana strmina pobočja, kar ima za posledico manjšo ali večjo insolacijo (ki je odvisna od višine sonca) in še od številnih drugih meteoroloških elementov. V tem času se je

špremenila sama rastlinska odeja, katere fenološki pojavi so v precejšnji meri odvisni od mikroklimatskih razmer itd. Ali še lahko po vsem tem govorimo o „nespremenljivosti“ pobočja? Ali ne zanikujemo s tem tudi proces? In navsezadnje: Ali ni tudi dolžnost geografa? da vselej in povsod prikazuje „dinamiko življenja skoraj nespremenljivih“ reliefnih oblik in drugih pojavov na zemeljskem površju, ki jih proučuje? Ali ni tudi naša osnovna moralna obveza, da prikažemo v šoli, v strokovnem ali v znanstvenem delu pojave takšne, kakršni so in kakršne moremo spoznati z dosedanjimi metodami proučevanja njihovih procesov?

⁷ K. Marks: „Kritika političke ekonomije. Predgovor i uvod.“ Beograd 1949, str. 17.

Prav ta stavek je dal povod polemičnemu zapisu M. I. Albruta: „Ob ošibčnosti filozofskih osnov „edinoj geografiji“. Izvestija Vsesojuznogo geografičeskogo občestva, T. 95, v. 5, 1963, str. 400 do 405.

⁸ M. I. Albrut: c. d. str. 402.

⁹ B. M. Kedrov: „Klassifikacija nauk I., Engels i ego predšestvenniiki“. Moskva 1961, prikazuje na strani 439 nekdanje in današnje pojmovanje odnosov med naravo in med družbo.

¹⁰ M. A. Leonov: „Marksistični filozofski materializem“. CZ, Ljubljana 1950, str. 263 do 266.

¹¹ Ilustracija posameznega pojava more biti tudi le osnova, na kateri bodo gradili metodologijo raziskovanja določenega pojava. Nikakor pa nam ne more samo ilustracija služiti za kakršnekoli tehtnejše zaključke. Kajti, ilustracija še ni dokaz, in prav zato ima sleherno strokovno delo toliko večjo veljavnost in avtoritativnost, v kolikor večjem obsegu je podprto z dokazi. Dokazi so dokumenti razvoja (processa) posameznega pojava, medtem ko je ilustracija samo trenutna, bolj ali manj obledela podoba posameznega pojava. Nobena znanost se tudi ne more ukvarjati samo z enim samim pojavom, saj bi s tem eliminirala njegovo sleherni razvoj.

Pri tem pa moramo omeniti še naslednje: Tudi ilustracije, ki opredeljujejo „površinsko lupino“ pojavov, koristno vključujemo v metode raziskovalnega dela, saj moremo samo z njimi dojeti vso zapleteno in heterogeno barvitost pojavov v posameznih procesih. Nikakor pa se ne moremo strinjati z vsemi tistimi oblikami strokovnega dela, v katerem prevladujejo ilustracije nad dokazi. Saj smo prav s

tem naravnost in zavestno prisiljeni, da izgubimo izpred oči gozd in vidimo samo posamezna drevesa. Prav tako nam takšna strokovna pisarija zapira pogled v resnico procesa ter v vse njegove pojave in nehoti nas privede do tega, da preveč enostransko ocenjujemo vlogo posameznih pojavov in procesov v pokrajini. Se več. Če se predajamo ilustraciji, nas sama impresija tega ali onega pojava sili, da v raziskovalnem delu opustimo kritičnost in razsodnost. Pripeljati nas more celo do tega, da si bomo že ob samem začetku raziskovanja postavili zaključke (le te pa nam je ilustrirala impresija pojava!), za katere bomo v vsem svojem nadaljnjem delu „proučevanja“ iskali dokaze, s katerimi hočemo za vsako ceno potrditi oziroma svoje hipoteze spremeniti v resnice. Razumljivo je, da je takšno „znanstveno“ delo popolna banalnost (in, žal, spet ne tako redka), in bo prej ali slej postavljeno ob zid propada. In kakšna je vrednost takšnih „znanstvenih“ zaključkov za stroko ali za širši kompleks znanosti, menim, da mi ni treba tega še posebej omenjati.

¹² Podrobnosti o vzrokih razvejitve znanosti na posamezne vede in razvoj „prehodov“ iz enega znanstvenega področja na drugega (med njimi ni nikakršnih pregraj!) so plastično opisane v že citiranem delu B. M. Kedrova.

¹³ Ze sama geomorfologija, na primer, ki spada v obseg geografskih znanosti, se razveji na številne panoge in vsaka izmed njih ima svoje področje raziskovanja. Na primer: kraška geomorfologija (je razvejena na proučevanje krasi v tropskih, zmerno toplih ter v subarktičnih predelih), glacialna in periglacialna geomorfologija; klimatska, genetska, dinamična geomorfologija itd. itd. Več o tem glej v Gamsovem članku: „Nekatere nove smeri...“ Geografski vestnik 1961.

¹⁴ Ne bo odveč, če se ponovno sklicujem na slikovite shematične prikaze razvoja znanstvene misli v knjigi B. M. Kedrova. Posebno plastični, nazorni in pregledni prikazi na str. 22, 24, 34, 70 ter vseh šest klasifikacij znanosti v drugem delu I. knjige (str. 343 do 444).

O razčlenjenosti znanosti pa beremo naslednje na str. 397: „... Nenehna poglobljanja v vsebino pojavov so pripeljala do misli njihovega razvoja; torej je mogla samo dialektika premostiti vrzeli v starem, metafizičnem pojmovanju narave... Nekatere veje prirodoslovja so vznikle iz samega značaja znanosti šele v drugem obdobju zgodovine prirodoslovja, to je v 19. stoletju...“

S poti po slovenskem Porabju, zahodni Madžarski in Budimpešti

Ko smo se mariborski geografi vračali z lanske strokovne ekskurzije po slovenski Koroški in smo v Dravogradu z zadoščenjem ugotavljali zadovoljive rezultate po zamejski Koroški, smo sprejeli sklep, da nas bo naša naslednja strokovna ekskurzija vodila po slovenskem Porabju in po zahodni Madžarski. Odbor mariborske geografske podružnice se je pravočasno lotil priprav za njeno izvedbo. Za to gre hvala, razen nekaterim članom odbora podružnice, tudi njenemu članu, novinarju Večera tovarišu Dragu Flisarju. Tridnevne ekskurzije mariborskih geografov na Madžarsko, ki je trajala od 26. do 28. aprila 1964, se je udeležilo 28 članov, v glavnem mariborskih geografov, med njimi tudi nekaj zgodovinarjev. Glavni namen ekskurzije je bil obisk slovenske vasi v Porabju in seznanjanje s pokrajino okoli Blatnega jezera pa vse do Budimpešte.

V lepem sončnem spomladanskem jutru smo zdrveli z avtobusom čez prebujajočo se pokrajino Slovenskih goric. Po kratkem postanku v gospodarsko živahno se razvijajoči Gornji Radgoni smo prešli Muro čezčasni most in že smo bili v avstrijski Radgoni. Sicer čisto, lepo urejeno in turistično mikavno mestece ne kaže nobenega hitrejšega razvoja, preje na stagnacijo; zelo malo novih gradenj, kakor da se je tu čas ustavil. Od tod nas je vodila pot po skrajnem obmejnem ozemlju Štajerske vzdolž prekmurske meje po čisto agrarni pokrajini. Večje poljske površine, na sveže zorane, kažejo, da se tudi tu manjši posestniki vedno teže prebijajo. Rahlo valovita gričevnata pokrajina je začela kmalu spremenjati svoje konture in od legendarnega Kleka dalje so postajale površinske oblike vedno zanimivejše. Neposredno pred nami so se začeli dvigati markantni mladoterciarni vrhovi grohov in drugih eruptivcev, ki se osamljeno dvigajo iznad ostalih marinskih sedimentov. Pri Aignu in Sv. Ani, kjer se je spomladi 1945 nekaj časa zadrževala nemško-sovjetska fronta, smo se najbolj približali prekmurski meji. Skoraj neopazno smo prestopili razvodje in se spustili v povodje Rabe.

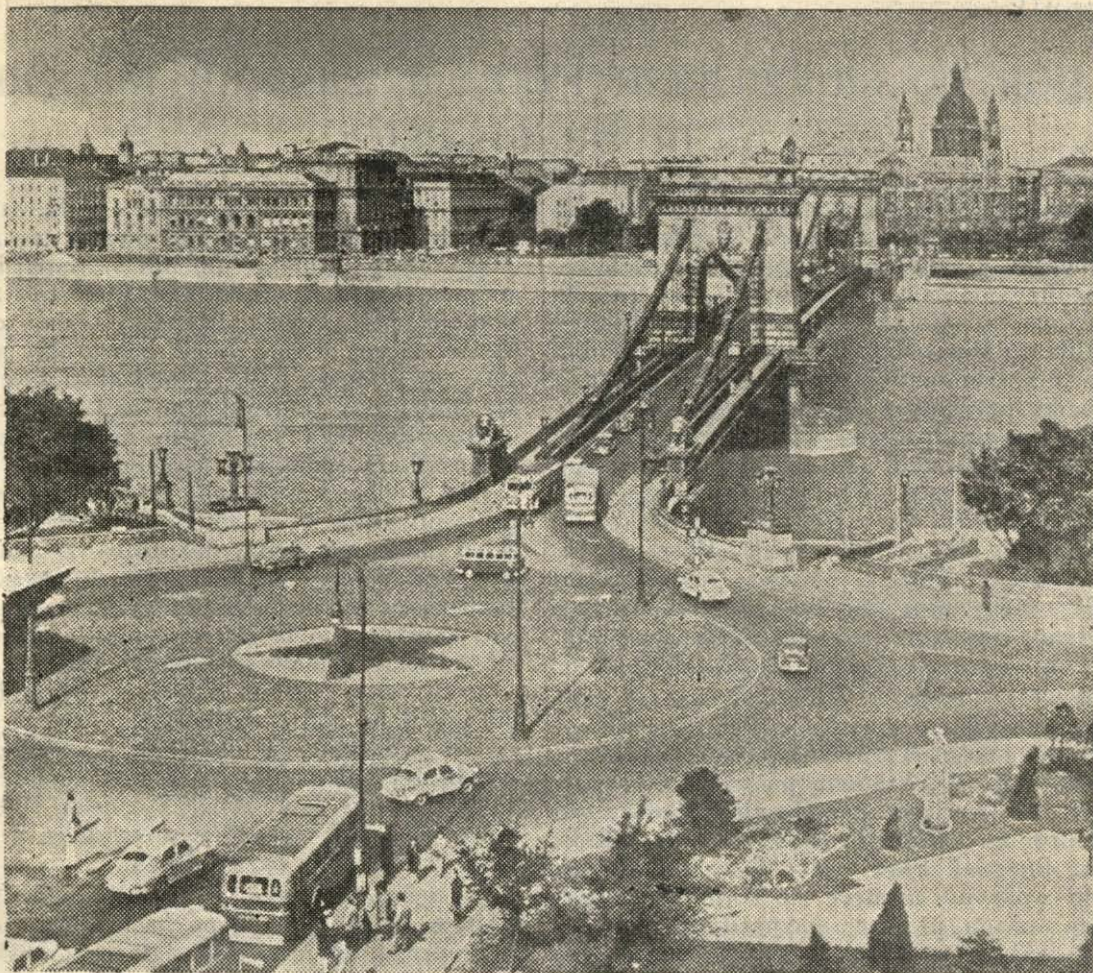
Pri Fehringu, čigar ime izhaja od slovenskega Borinje, smo že v dolini Rabe. Kmalu smo prestopili deželno mejo Štajerske in že smo na skrajnem južnem robu avstrijskega Gradiščanskega. Krajevna imena kot Grič, Svetica, Zenavci, nemško Jennerndorf, pričajo, da smo že v območju slovenskega etničnega ozemlja. Gosto naseljene vasi, večinoma obcestnega tipa, vmes tudi središčne vasi, dokazujejo, da je rabska dolina izrazito agrarna. Čim bliže je meji, tem slabše je obdelana. Da smo geografi v prešernem razpoloženju kmalu zatem zašli po vedno slabši cesti do same „železne zavese“ sredi nepreloženega mejnega

prehoda, nam ni vzelo poguma nadaljevati vožnje. Prezrli smo napisno tablo in morali smo nazaj na glavno cesto. Kmalu smo bili v avstrijskem obmejnem kraju Heiligenkreuz, kjer smo zagledali obmejni pas „Niemandsländ“, obdan z dvojno visoko žično oviro. Visoki opazovalni stolpi in polovica zoranega pasu na madžarski strani vzdolž vse meje nas je neprijetno zadela. (Saj nismo Jugoslovani tega več vajeni in nam je to kot anahronizem sedanjega časa odvratno.)

Pri Heiligenkreuzu smo po kratki formalnosti prestopili mejo in že smo bili v prvem madžarskem obmejnem kraju Rabafüzes. Z zanimanjem smo pričakovali obmejni madžarski pregled. Priznati moramo, da smo bili prijetno presenečeni nad korektnostjo in hitrostjo madžarskih obmejnih organov. Kmalu smo nadaljevali pot. Dolina se proti vzhodu širi in odpira. V številnih okljukih hiti Raba počasi dalje. Razumljiva je legenda, ki tod še vedno živi, da je Raba spremenila tok zaradi številnih padlih Turkov v pomembni zgodovinski bitki leta 1664. Po nekaj kilometrih vožnje smo bili v središču slovenskega Porabja v Monostru oziroma St. Gothardu.

Kratek ogled tega, iz turških bojev znanega mesteca, bežen sprehod po široki glavni ulici nas je prepričal, da je to res središče porabskih Slovencev. Na ulicah smo srečali več ljudi domačinov, ki so nas veselo ogovarjali v slovenskem jeziku. V Monostru je nekaj industrije, opekarne, tekstilne in kovinske tovarne, kjer je zaposlenih mnogo porabskih Slovencev iz bližnjih vasi. Mesto samo, ki je po tlorisu tipično panonsko naselje, ne kaže znakov kakšnega večjega gospodarskega razmaha. Od daleč vidna velika baročna cerkev in nekdanji cistercijanski samostan, po katerem je kraj dobil svoje ime, sta edini pomembnejši stavbi. Za nas je še pomembna gimnazija, ki so jo bili ustanovili v tem obmejnem madžarskem mestecu z raznarodovalnimi nameni.

Da bi si skrajšali pot in še pravočasno prispeli za dne do severozahodnega konca Blatnega jezera, kjer nas je čakalo prenočišče, smo kmalu ubrali pot po bližnjici proti največji slovenski vasi Porabja Zgornjemu Seniku. Presenetila nas je kar dobra asfaltirana cesta, ki vodi v tem razmeroma zaostalem svetu do skrajnega južnega konca te odročne pokrajine. Skozi večja kraja obcestnega tipa, Slovensko vas in Dolnji Senik, se cesta rahlo vzpenja po dokaj ploski dolinici, obdani od številnih domačij. Prispeli smo do najjužnejšega kraja slovenskega Porabja, v Zgornji Senik, ki je tipično raztreseno naselje. Imeli smo srečo, bila je nedelja in v vasi prošenje ter vaški sejem. Kot nalašč, da smo videli večje število slovenskih domačinov. Prijazni ljudje te čisto slovenske vasi

Verižni most, ki povezuje Budim in Pešto

nas niso tako hitro izpustili iz rok. V prisrčnem razgovoru z njimi, kar sredi stojnic in v vaški gostilni, smo prebili nekaj prijetnih uric. Zadovoljstvo je sijalo z obrazov domačinov, ko so slišali slovensko govorico in videli „toliko učenih slovenskih ljudi“, kakor se je izrazila kmečka mamica. Kmalu smo v neprisljnenem in spontanem razgovoru zadostili medsebojni radovednosti. Zlasti nas je veselilo slišati, da jim je sedaj lažje in da imajo njihovi otroci tudi dve uri slovenskega jezika na teden. Ob slovesu smo z njimi stopili v širok krog in na njihovo željo zapeli nekaj slovenskih narodnih pesmi. V ostale slovenske vasi nismo mogli zaradi pomanjkanja časa. Tako smo se vrnili v Monošter. Z desne strani so nas spremljala rahlo nagnjena pobočja slovenskega Porabja. Po gričih, ki jih obdajajo gozdovi, so raztresene domačije bližnjih slovenskih vasi Sakalovcev in Stefanovcev. Od tod in iz drugih krajev hodi veliko ljudi tudi na sezonsko delo. Skopa zemlja jih ne more preživljati in mnogo Slovencev ima delo po tovarnah Monoštra.

Od Monoštra dalje pa vse do večjega mesta Körmenda in skoraj do Vasvára nadaljujemo vožnjo še po široki rabski dolini. Vedno večji kompleksi poljskih površin temnozeleno ozimine in

velike, sveže zorane njive z drugimi poljskimi kulturami, številne, večinoma raztresene kmečke domačije sredi med njimi ter obcestne vasi, skozi katere hitimo, pričajo, da smo v agrarno bogati pa že v celoti kolektivizirani pokrajini. Med tem, ko smo v slovenskem Porabju še videli manjše parcele individualno lastniških površin, je tu zemlja že do 95% kolektivizirana. Do 1 ha velike in skrbno negovane ohišnice ne spreminjajo značaja že socializirane pokrajine. Na vsej nadaljnji poti povsod ista slika; dobri, naravnost idealni naravni pogoji za strojno obdelavo in številne strojno traktorske postaje med njimi so znak, da bo to prej ali slej rodilo pozitivne rezultate. Arondacija je že popolnoma izvršena.

Malo pred Vasvárom smo končno zapustili široko dolino Rabe, se obrnili proti jugovzhodu ter prečkali po značilnem teku znano reko Zala. Hiteli smo po pokrajini nekdanje zgodovinske Spodnje Panonije in čez ozemlje Kocljeve kneževine. S trpkimi občutki, da je tudi ta komaj rojena slovenska država kmalu ugasnila v madžarskem vdoru, smo si želeli v njeno nekdanje središče blizu današnjega Zalavára. Žal nam čas tega ni dopuščal, pa smo usmerili svojo pot naravnost proti Blatnemu jezeru. Dosegli smo ga pri mestu

Kesztyelyu, znanem po bogatem muzeju, ki hrani važne predmete iz stare slovensko-obrske kestelske kulture.

Od tod dalje nas je vodila pot ves čas ob severnem obrežju Blatnega jezera. Skoraj 90 km dolga in povprečno 10 km široka jezerska površina, ki se vsa srebrno leskeče v pomladanskem soncu, in široka, ravna pokrajina ob njegovem južnem robu, vse to je vzbujalo v nas vtis mogočnosti. Pridevek „madžarsko morje“, kakor ga zasledimo v turističnih prospekkih zanj, skorajda ni pretirano. Celo majhno ladjedelnico smo zasledili ob njem.

Ob njegovi severni strani je svet izredno zanimiv, tako geomorfološko kakor gospodarsko. Zadnji izrastki do 600 m visokega hribovja Bakony, pokriti z lepimi vinogradi in sadovnjaki, segajo do samega obrežja. Pod pojmom „madžarska pokrajina“ si navadno predstavljamo ravno in odprto ali komaj rahlo valovito pokrajino. Takšna je Pusta, to je Alföld v centralnem delu države med Donavo in Tiso in onstran Tise. Tu pa smo bili prijetno presenečeni. Ob velikem jezeru je živahno razgibana pokrajina večinoma krednih apnenecv kot ostanek nekdanje grude, ki jih obdajajo marinski sedimenti. Ostre površinske konture skoraj mizastih gor, odsekanih robov, so nas močno presenetile. Denudacija in abrazija nekdanjega panonskega morja sta zapustili v teh apnenčastih osamelcih močne sledove. Lepo obdelani vinogradi na južnih obronkih, ki dajejo znana močna vina, gosta naseljenost in zlasti mnogo letovišč, vile, vikend hišice in počitniški domovi ob samem jezeru kažejo na svojevrstni gospodarski značaj te madžarske pokrajine. V zadnji tretjini je jezero skoraj priščipnjeno. Nekoliko višji polotok Tihany se z markantno dominirajočo pozicijo skoraj na 2 km približa južnemu bregu.

Ob jezeru se vrstijo letovišča drugo za drugim; pomembnejši sta zlasti Balatonfüred in pa Balatonalmádi. Široko asfaltirano cesto spremljajo na obeh straneh številne vile in hoteli. Mnogi med njimi spominjajo po svojem slogu na avstro-ogrske čase, ko je tod letovala madžarska gospoda. Danes služijo obenem s počitniškimi domovi rekreaciji delovnega ljudstva. Veliki svetlobni napisi že od daleč opozarjajo nanje. Okolica Balatonalmádi, kjer smo mariborski geografi in zgodovinarji prenočili, je vsa v zelenju in cvetju, posejana z vrvti in vinogradi, tudi sicer pritegnila našo pozornost. Med spomladanskim zelenjem sili povsod na dan rdečkasto vijoličasta barva zemlje. Tudi temelji in ograje hiš so iste barve. Rdeča zemlja spominja na naša kraška tla in nedaleč od tod so tudi manjši boksitni žaklji in kamnolomi.

Pri Balatonalmádiu pa smo kmalu zapustili Blatno jezero. Pokrajina je bila vse zanimivejša, „nemadžarska“. Vse do Vesprega je vse bolj podobna našemu kraškemu svetu. Nekdo od nas je po pravici opozoril, da se mu zdi, da se vozimo po pokrajini blizu Herpelj. Močno denudirane apnenčaste plasti segajo skoro do površine in svet

je temu primerno vse manj in manj rodovitnih. Pri Vespregu smo se obrnili proti vzhodu in kmalu smo zopet v tipični, ravni madžarski pokrajini, rodovitni, obdelani z ogromnimi arondiranimi polji in velikimi vinogradniškimi kompleksi. Vedno več tovarn nas opozarja, da se bližamo večjemu mestu in gospodarskemu središču Szekesfeherváru. Bližnji premogovniki dajejo osnovo koksarnam, cementarnam in termocentralam. Kratek ogled Szekesfehervára, v hrvatski zgodovini znanega kot Stolni Biograd, nas prepriča, da je to živahno mesto z okoli 80.000 prebivalci. Iz zgodovine je znano kot staro glavno mesto Arpadovičev. Nanj spominja bogat muzej z ostanki staroromarske bazilike in s sarkofagom ustanovitelja madžarskega kraljestva kralja Stefana. Kako Madžari znajo ceniti svoje kulturno-zgodovinske spomenike, kaže ravno to mesto. Glavno cesto so speljali tako, da gre mimo tega velikega odprtega muzeja. Odprt lapidarij stalno privlači obiskovalce. Danes je mesto znano po vsakoletnih velesejnih. V zadnji vojni so se tod vodile ogerčene borbe med sovjetsko in nemško armado.

Od Szekesfehervára do Budimpešte vodi široka cesta po rahlo valoviti pokrajini in čez nizke široke griče. 70 km dolga cesta je prometno mnogo živahnejša. Poleg številnih tovornjakov in razmeroma mnogih vojaških vozil srečavamo vedno več osebnih avtomobilov škod, moskvičev in podobnih. Teh v zahodnem delu madžarske prav do Blatnega jezera nismo dolgo srečavali, tako da smo imeli vtis, da je na Madžarskem motorizacija slabše razvita kot pri nas.

Živahen promet in številni tovarniški dimniki na obzorju nam dajejo slutiti, da se bližamo glavnemu mestu. Preden ga zagledamo v vsej njegovi veličastnosti, se cesta kot nalašč še nekoliko dvigne, tako da je prvi pogled nanj res zelo impresiven. Pred nami leži tostran Donave Budim (Buda), onstran srebrnega pasu velike reke pa se širi v nedogled obširna Pešta (Pest).

Madžarsko glavno mesto ima odličen prometni in strateški položaj. Na vznožju stare trdnjave, današnje citadele, od koder je najlepši razgled na mesto in kjer stoji danes veličasten spomenik padlim sovjetskim vojakom, so prvi historični začetki današnjega političnega in gospodarskega središča države. Do tod je vodila rimska cesta, ki je šla iz Aquileje in čez Poetovio do Donave. Na sosednjem, nekoliko nižjem gričku nad samo Donavo stojijo monumentalne zgradbe kraljevega gradu in tako imenovane Ribiške trdnjave, v neposredni bližini se dviga vitka gotška Matijeva cerkev. Te in še druge stavbe so povezane z imeni madžarskih vladarjev Bele IV., Sigismunda, Matije Korvina. Pod budimskim gradom je imel tudi turški vezir 150 let svoje upravno središče.

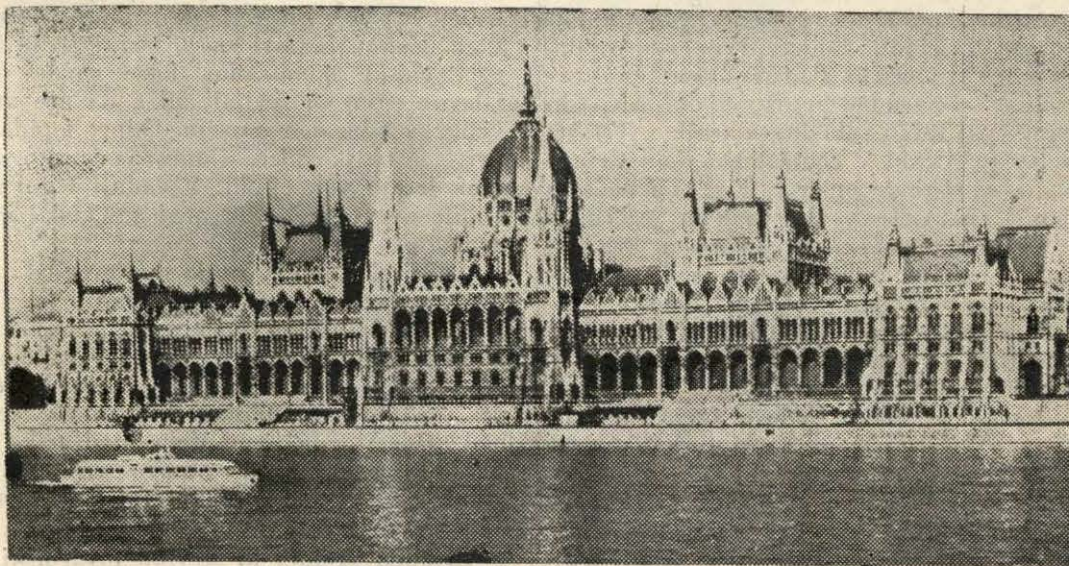
Vse do avstroogrskega dualizma je bila Budimpešta le srednje veliko mesto, nato pa se je neverjetno hitro razvijala in v kratkih 50 letih postala milijonsko mesto. V dobi meščanske prosperitete je bila Budimpešta favorizirano središče

industrije, trgovine, finančnega kapitala, državne in vojne administracije. K olepšanju mesta so mnogo prispevali bogati madžarski magnati. Toda šele leta 1872 sta se Budim in Pešta spojili v eno samo mesto. Danes ima 10 urbanistično popolnoma dograjenih mestnih okrajey na obalah Donave, veliko število monumentalnih in reprezentativnih zgradb, kot so zlasti veličastna novogotska stavba parlamenta, akademija znanosti in umetnost, opera, bazilika, znameniti mostovi čez Donavo in bogati številni muzeji.

Dograditev gostega železniškega omrežja, ki se iz političnih razlogov radialno steka v glavnem mestu ogrske polovice nekdanje velike podonav-

skih držav ter krasne monumentalne zgradbe na samem obrežju nudijo vsakemu obiskovalcu nepozaben prizor. Vedno znova se ustavlja oko na velikanski novogotski stavbi parlamenta na levem bregu Donave.

Vožnja in hoja po prometno izredno živahnih peštanskih ulicah, po prospektih (na primer Andrassyjeva, Rakoczyjeva utca), po „ringih“, po krožnih bulevarjih dunajskega vzorca sta nas prepričala, da sloves, ki ga uživa Budimpešta kot eno najlepših srednjeevropskih mest, ni pretiran. Malokje vidi turist med krasnimi monumentalnimi stavbami toliko spomenikov. V njih se kaže nacionalni ponos Madžarov v meščansko probujajo-

Novogotska stavba parlamenta ob Donavi

ske dvojne monarhije, je mnogo prispevala k hitremu porastu Budimpešte. Donava se od Ostrogona (Esztergon), današnjega obmejnega mesta s Češkoslovaško, prebija skozi slikovito valovito pokrajino in se od tod dalje kmalu obrne naravnost proti jugu, držeč se tektonske prelomnice. Nekaterim udeležencem ni bilo znano, da ima zato budimpeštanska okolica mnogo zdravilnih mineralnih izvirov in toplic. Nekatere med njimi so s pridom uporabljali že Turki in ti so, še originalno ohranjeni, v samem mestu. Mnogi med njimi so urejeni v znana zdravilišča, kakor na primer tisti na Margaretinem otoku sredi Donave, ter spominjajo po svojem stilu na naše Opatijo oziroma na stare „Kurorte“ v Karlovyh Varih.

Grič, na katerem se vzdigujeta stara trdnjava in današnji budimski grad, se proti pričakovanju strmo in s skalnatim pobočjem spušča proti Donavi. Oko, navajeno širokih madžarskih nižin, se ob tem slikovitem obrežju kar prijetno odpočije. To podobo utrujujejo še znameniti donavski mostovi, v zadnji vojni porušeni, danes obnovljeni v prejšnji sliki. Ravno sedaj gradijo v tehnično drzni konstrukciji še zadnji viseči most. Vse to in pa mnoge rečne ladje in vlačilci raznih podonav-

čem se 19. stoletju. Poleg spomenikov zgodovinskih osebnosti kraljev: Štefana, Bele IV., Matije Korvina, so tudi spomeniki vojskovodij in upornikov: Nikole Zrinjskega, Rakoczyja, Kosutha, Petöfija, Jurija Dože in tvorcev novejših madžarske zgodovine. Najveličastnejši pa je gotovo znameniti Millenium, skupina spomenikov, ki so ga postavili ob 1000-letnici prihoda Madžarov. Monumentalna skupina predstavlja Arpada s svojimi knezi; okoli njih so v rahlem loku med kolonami razvrščeni madžarski kralji. Rudimentalno ponosni in mrki obrazi Arpada in njegovih spremljevalcev okoli visokega obeliska ostanejo vsakemu gledalcu v neizbrisnem spominu.

Madžarsko glavno mesto pa se ne ponaša le z bogatimi in monumentalnimi spomeniki fevdalne in meščanske preteklosti. Tudi novejšje obdobje ljudske oblasti kaže mnogo znakov svojih naporov in uspehov. Zlasti smo opazili, da na ulicah ni več nekdanje denarne smetane vodilnega razreda. Četudi še ni dovolj vsega in je povpraševanje večje od ponudbe, uživa madžarsko ljudstvo plodove svojega dela samo. Njegov življenjski standard raste in po pripovedovanju zlasti krepko prav zadnja leta. Velikanski, konstrukcijsko drzno

zgrajeni stadion, graditev zabavišč in ljudsko športnih prostorov na Margaretinem otoku, zlasti pa naglo se razvijajoča industrija na obrobju Pešte in Budima, še bolj pa na velikem, na jugu ležečem donavskem otoku Czepelu, ter živahni avtomobilski vrvež po mestu in močni rečni promet na Donavi dokazujejo, da Budimpešta ni le administrativno, politično in kulturno, temveč tudi močno gospodarsko središče države. Sledov težkih borb spomladi leta 1945 ni videti več, le tu in tam je še kakšna praznina med ulicami. Zal ni bilo časa za natančnejši ogled mesta in njegovega kulturnega bogastva.

Drugi dan bivanja smo se morali vrniti. Nekaj časa smo šli isto pot, pred Szekesfehervárjem pa smo se obrnili proti jugozahodu, najprej ob južnem robu jezera Velencei. Pred vojno je bilo to, drugo največje madžarsko jezero, še kaj malo znano. Leži v ravnini, je bolj plitvo in zato v primeri z Blatnim jezerom manj mikavno. Danes pa mrgoli tu nešteto letovišč in kampingov, ki jih obiskujejo zlasti prebivalci glavnega mesta. Južna obala Blatnega jezera, ob kateri je drvel naš avtobus, je od skrajnega severovzhodnega do skrajnega jugozahodnega konca že skoraj ves zaseden z letovišči. Skrbne priprave in čiščenje okolice, ki smo jih zasledili na mnogih mestih, pričajo, da se sezona naglo bliža. Še kratek postanek ob najožjem delu jezera nasproti Tihanyju in prijetne impresije nad lesketajočo se gladino ob zahajajočem soncu. Spomnili smo se vtisov, ki smo jih imeli lani, ko smo bili na slovenskem

Koroškem in ko smo stali ob obali Vrbskega jezera. Tam povsod tablice s prepovedanim vstopom javnosti in opozorili rezervacije, parcele, omrežene s plotovi, tu pa vse odprto na stežaj in na razpolago delovnemu človeku. Vendar je razlika!

Po dolgi in zanimivi vožnji smo zapustili jezero blizu izliva reke Zale. Še bežen spomin na nekdanji Kocljev Blatograd, ki je stal tu v bližini, in že smo jezero izgubili z obzorja. Še postanek v Veliki Kaniži (Nagy Kanizsa), kamor smo prišli zvečer. Živahno provincialno mesto, vse moderno razsvetljeno, (spomnili smo se našega temnega Maribora!); treba je bilo potrošiti še zadnje forinte za madžarsko pivo. Na obmejnem prehodu pri Kotoribi še zadnje formalnosti v lični arhitekturi zgrajene obmejne stavbe in kmalu smo zopet na naših tleh. Dobro, da smo se od tod dalje vozili ponoči, saj bi slabo vzdrževana cesta do Čakovca pri belem dnevu mogla pokvariti naše razpoloženje.

Sicer je kratka tridnevna poučna ekskurzija po slovenskem Porabju, zahodni Madžarski in Budimpešti mariborskim geografom in zgodovinarjem obogatila znanje in predstave o naši sosedbi. Svoje impresije in nove ugotovitve bodo koristno uporabili pri svojem učno-vzgojnem delu. Boljše poznavanje naše sosede in stiki s porabskimi Slovenci so pridobitev, za kar so vsi udeleženci prav toplo hvaležni mariborski podružnici geografskega društva.

Ivan Gams

Klasifikacija vršajev

Vršaji so sicer drobne reliefne oblike, a so, kot je pokazalo novejšo raziskovanje, ne le pogosti v pretežno gorati Sloveniji, ampak tudi pomembni za študij kulturne pokrajine. Saj so skoraj povsod poseljeni in izkoriščeni za polje. Nastajajo na ostri meji med strmejšim in zložnejšim reliefom in označujejo prehod iz prevlade evakuacijskih v prevlado akumulacijskih procesov.

Čeprav ima vsak vršaj svojstveno obliko in strukturo, vedno bolj čutimo potrebo, da izločimo tipe in se odločimo za enotno terminologijo ter si s tem skrajšamo opisovanje (in to je glavni namen urejene terminologije). Saj je opaziti, da ne pojmujeemo enotno niti vršaja, kaj šele njegove vrste.

V prvotnem ljudskem imenoslovju pomeni vršaj menda kup žita (glej tudi Pleteršnikov slovar). Glede na to je oznaka vršaj najbolj primerna za prvo večjo skupino vršajev, ki v naši besedi še nima skupnega imena in ki bi jo lahko imenovali nasipni ali morda meliščni vršaji (talus cone, cône d'éboulis, Schuttlegel). Za te vršaje je značilno, da je površje približno tako strmo, kot znaša posipni kót za gruč, ki vršaj navadno sestavlja (največkrat okoli 35—40°, tako da se nam

pri hoji preko vršaja meli pod nogami. Prav za prav so to posebna oblika melišča. Tukaj bomo pustili v nemar plazovne in snežne vršaje, katerih imena so se že uveljavila.

Druga skupina vršajev so naplavni ali pa aluvialni vršaji (alluvial fans, cône aluviaux, Schwemmkegel), ki jih sestavlja predvsem naplavina. Med prvo in drugo skupino je seveda več vmesnih oblik, ki jih spoznamo po strmini površja in po mešanem sestavu iz napadlega in naplavljenega drobirja. Vršaji druge skupine imajo znatno manjše strmine, na zunanjo so manj izraziti in omejeni ter imajo bolj ali manj sortirano gradivo. Gradivo kot tudi oblika zavisi namreč ne samo od petrografske sestave povirja vršajetvornega vodnega toka, ampak tudi od oblikovanosti reliefa, od njegove poraščenosti, od klime in ne nazadnje od vodnega toka, ki naplavlja. Glede na tega moremo deliti naslednje podvrste.

(a) Hudourniški vršaji so v gorah pogosti zlasti tam, kjer prevladujejo srednje propustne kamnine (na primer v Karavankah v Jeseniški Dolini), v katerih padavinska voda ob nizkem vodnem stanju ponikne v tla, visoka voda pa se zliva po jarkih in žlebovih ter od tam pobere

vso zapadlo kamenje. Vršajski drobir je zato slabo sortiran, menjavajo se plasti prsti, ilovice, peska, grušča, proda in kaj pogosto tudi večjih skalnih samic, katerih debelina pa proti robu vršajev naglo upada.

b) Potočni vršaji imajo bolj sortirano gradivo in manjše strnce kot prejšnji. Pojavljajo se skoraj na vseh potokih pod gorovjem ali gričevjem, kjer dosežejo dolinsko dno. Ker ima gorski potok tendenco, da bi si podaljšal razmeroma velik strmec v vzdolžnem profilu tudi na ravnici, ki ji je naklon določila večja dolinska reka, prihaja do tvorbe potočnih vršajev pod vsemi gričevji in gorovji, ponekod pa tudi v njem samem. V nekaterih gorskih dolinah so poseljeni samo vršaji, medtem ko se ostala naselja držijo višjih ravnin (na primer doline v povirju Meže). Ti vršaji so vabili k poselitvi zaradi mešane kamenske sestave oziroma rodovitne prsti, tekoče vode in zložnejšega sveta, primerne za polje in travnike. Naj navedem nekaj najbolj znanih in značilnih primerov potočnih vršajev: Podkoren in Dovje v Jeseniški Dolini ter Dovže v Mislinjski dolini.

c) Vršaji na poplavnem področju — poplavniški vršaji — se od prejšnjih razlikujejo po tem, da je na obodu znatno manjši strmec površja in drobnejši material, ki se odlaga med poplavlami — visoke vode so poglaviti erozijski činitelj — v zastajajoči vodi (primer hudournika iz Veljske doline, ki odlaga na Poljani na Velem polju plavje, vršaj Cerknjščice na Cerknjškem polju). Do neke mere so tem vršajem podobni jezerski in obmorski vršaji.

d) O rečnih vršajih bo več govora pri tako imenovanih dolinskih in kotlinskih vršajih.

Vršaje moremo nadalje deliti glede na starost gradiva. Vsi so, geološko vzeto, mlade tvorbe iz kvartarne dobe, ko se je podnebje bistveno ohladilo ter povzročilo s povečano prodonosnostjo rek faze intenzivne erozije, vmes pa faze intenzivne akumulacije. Kot zmeraj pa je seveda tudi tedaj potekala erozija istočasno z akumulacijo, ki pa je bila v nekaterih razdobjih le prevladujoča. Zato ločimo med vršaji:

e) fluvio-glacialne vršaje, ki so nastajali v ledenih dobah izza čelnih morenskih nasipov, ali na prehodu prodonosnih potokov in rek iz ožjih v širše doline. Prvi so pri nas pomembni zlasti v Deželi.

f) Fluvio-periglacialni vršaji so pri nas večji del fosilne tvorbe in so nastajali v ledenih dobah v periglacialnem območju, ko se je (v Würmu) gozdna meja znižala na 350—600 m nadmorske višine, v peripanonskem nižavju pa morebiti celo niže. Ti vršaji imajo nekaj lastnosti hudourniških vršajev, saj je v našem sredogorju takrat večina vode odtekla v kratki poletni dobi topljenja snega, v glavnem od maja do septembra, daleč največ pa julija in avgusta. Zato lahko najdemo v teh vršajih tako debelo kamenje. Vršaje so gorski vršajetvorni potoki do danes skoraj povsod razčlenili.

V podgorju Pohorja je cel venec fluvio-periglacialnih vršajev (najbolj tipičen je ta, na katerem stoji naselje Lovrenc na Pohorju), ki so v kameninah, slabo odpornih proti mehničnemu preperevanju, znatno večji kot v apnencih.

g) Recentni vršaji so verjetno nastajali domala vso kvartarno dobo. Oznaka recentnosti jim pritiče zaradi današnje rasti. Vršajetvorni potok teče v višini površja ter tam med prestavljanjem odlaga transportni material. Posebno mnogo takih vršajev srečamo v ogoličenih mediteranskih goratih predelih.

Zal je pri nas še premalo dokumentirano, kako je srednjeveška deforestacija, povzročena v pretežni meri s požigalniškim gospodarjenjem za potrebe pašništva, izzvala tudi pri nas povečano akumulacijo drobirja v podgorju in s tem rast vršajev. Pri omejevanju poplavnega (in obenem akumulacijskega) pasu so kmetovalci z melioracijo vršajetvornega potoka ustvarili izgone, ki niso značilni samo za Dravsko polje, temveč tudi za številne druge podgorske kraje, še v okolici Ljubljane. Na Dravskem polju se k drugim značilnostim pridružuje še to, da tamkaj voda ponika v tla, kar se izraža v posebni strukturi gradiva.

Po položaju pa moramo vršaje deliti na naslednje tipe:

h) Vršaji na akumulacijskih terasah — naterasni vršaji — so večidel recentni vršaji, ki jih odlagajo vršajetvorni potoki na kvartarne terase, torej na naplavino dolinskih rek. Seveda pa je vršajska naplavina primešana tudi v terasi, kjer je potekala obojna, to je rečna in pritočna akumulacija istočasno. Naterasne vršaje najdemo na robu dravskega, savskega, soškega in drugih prodnih zasipov.

i) Pod vzpetinami z gosto hidrografsko mrežo, zlasti še pod terciarnim gričevjem, so vršaji često sklenjeni in tvorijo vršajno ravnico (na primer izgonska pokrajina na Dravskem polju, severni suhi rob Ljubljanskega barja, po katerem poteka cesta iz Ljubljane na Vrhniko, severni rob Padske nižine pod Alpami itd.).

Rast in oblika vršaja pa nista odvisna samo od razmer v porečju vršajetvornega potoka, ampak tudi od glavne, to je dolinske reke. Ker so v kvartarju, to je v dobi nastajanja vršajev, skoraj vse naše reke doživljale faze akumulacije, so pri tem živahno prestavljale svoje tokove od enega dolinskega roba do drugega (in to je v širokih dolinah in kotlinah več kilometrov ali celo več deset kilometrov), so v času odmaknitve v podgorju nastajali obsežni vršaji, v času primaknitve pa je glavna reka robne vršaje izpodrezala. Vsak robni vršaj je namreč glavni reki ovira za tek in ga mora obiti ali odrezati. Tako so nastale na robu vršajev ježe, ki so posebno visoke in izrazite tam, kjer so široke glavne doline in kotline. Tako dobijo večji vršaji ali vršajske ravnice podobo vršajske terase, ki so jih starejši proučevalci kaj radi uvrščali k rečnim terasam, pa pri tem zašli v težave pri korelaciji le-teh po relativnih višinah. Tako se na primer ni dalo povezati

tako imenovane ormoške terase z najvišjimi dravskimi terasami, ker je v osnovi vršajska terasa in je nasutina potokov iz Slovenskih goric, pa čeprav je v njej najti tudi dravsko naplavino. Podoben primer je pučonska (sebeborska) terasa, terasa severno od Brežic itd.

Ko je glavna reka izpodrezala vršaj stranskega potoka, ga je prisilila k retrogradni eroziji, ki je vršaj prerezal in pri tem ustvaril terase. Toda te terase ne ustrezajo samo klimatsko pogojenim obdobjem erozije — in to marsikje ni bilo istočasno z erozijskimi fazami glavne reke — ampak tudi odnosom do glavne reke in njenemu približevanju ter oddaljevanju. Take vršaje bi imenovali terasirane vršaje. Terasirana pa včasih ni samo dolinica, ki jo je vršajetvorni potok poglobil v vršaj, temveč tudi ostalo površje vršaja. Glavna reka je namreč lahko med fazami nasipavanja prisilila vršajetvorni potok, da je tekel počez čez vršaj. Prečne terase pa je lahko vrezala ali nasula tudi glavna dolinska reka. Zato bi kazalo ločiti avtohtono in alohtono terasiranost vršaja, to je terasiranje vršajetvornega potoka in glavne reke.

Često pa se glavne reke vršajev izogibajo ter tečejo včasih prav ob nasprotnem robu doline. Vzrok zato — tako je pokazal zlasti študij v Dravski dolini — je primešanost večjih prodnih oblic in skal, ki jih je odložil gorski pritok v vršaju. Drobnejši vršajski drobir je glavna reka odplavila, ni pa zmogla odnesti debelejših skal, ki zato še danes delujejo na glavno reko odbijajoče. Včasih so take primere pojasnjevali samo z ledenodobnim odganjanjem glavne reke od stranskih fluvio-glacialnih vršajev. Taka razlaga pa odpade tam, kjer imamo opravka z že erozijsko znižanimi terasami (primer Krškega polja, vršaja Tolminke v Tolminu, Ljubljani na Ljubljanskem polju). Ker je odganjanje odvisno v veliki meri ne

samo od količine, temveč tudi od debeline rečnega transporta, je razumljivo, da so še danes pritisnjene ob nasprotni rob zlasti tiste kraške reke, ki ne prenašajo nobenega proda.

Po položaju je treba vršaje deliti še na:

j) podgorske vršaje, ki so v večini, in na k) dolinske vršaje, ki nastajajo ob prehodu ožjih v širše dele doline, izdelane navadno v manj odpornih kamninah. Ti vršaji so ožji, se manj razlikujejo od sosodstva, so prikrojeni obliki doline in jih je težje ločiti od akumulacijskih teras, v katere prehajajo (primer doline Suhadolnice, ki se pri Podgorju razširi, Sujice pri Horjulu itd.).

l) V geomorfologiji govorimo tudi o dravskem vršaju na Dravskem polju, o savskem vršaju na Gorenjski ravnini, o vršajih Tržiške Bistrice, Koker in Kamniške Bistrice, ki imajo večji pomen za gorenjsko kvartarno nasutino, kot se navadno misli, o vršaju Save na Krškem polju, Soče na goriški ravnini itd. Te vršaje bi lahko imenovali rečne ali, še ustrežneje, kotlinske vršaje, ker nastopajo na prehodu iz rečnih dolin v kotline ali kotline. Pri novejšem proučevanju takih kotlinskih vršajev, ki jih je nasula Drava na začetku Muške, Radelje kotlinice in Ruške doline, se je pokazalo, da je njihov strmec večji, da jim je primešan bolj grob drobir, ki je terase bolj obvaroval pred rečno erozijo, kot pa pri ostalih terasah. Često imajo taki vršaji svojski sistem teras, ki jih ne moremo povezati z ostalim terasnim sistemom.

Pri takih vršajih se vprašamo, kje je pojmovna meja med vršajem in teraso. Po mojem mnenju pri navedenih velikih kotlinah ne gre več za prave vršaje, ker nimajo s prvotno oznako kupa žita nobene podobnosti. Zato bi te vršaje rajši imenoval vršajne terase ali pa tudi vršajski nasip.

Milan Natek

Za znanstveno vsebino geografskih raziskav*

ZAPIS OB IZIDU DELA INSTITUTA ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE V LJUBLJANI:

„ŠTUDIJE O KMETIJSKI IZRABI TAL V TREH VASEH JUGOSLAVIJE“

Geografski vestnik XXXIV, str. 61—114, Ljubljana 1963

I.

Morda smo slovenski geografi v nemajhnih dilemah, ko prebiramo in zasledujemo članke in razprave po naših geografskih publikacijah ali pa tudi samostojna dela, ob katerih se zamislimo nad

* Gornji prispevek je avtor pripravil in prebral na diskusijskem sestanku Geografskega društva Slovenije, dne 24. marca 1964. Tedaj je bilo tudi domenjeno, da se bo diskusija nadaljevala skupno s poljsko geografsko ekipo v Ljubljani. Toda avtor na ta sestanek, ki ga je pripravil Institut za geografijo Univerze v Ljubljani, ni bil povabljen. Zato te misli objavlja.

vsebino in predmetom proučevanja svoje stroke. Pri nas je bilo že mnogo napisanega¹ in morda še več spregovorjenega² o tako imenovanih „načelnih problemih geografije“, kjer so branili načelna stališča „enotne geografije“ proti negeografski, neznanstveni in navsezadnje, če hočete, tudi proti nemarksistični dualistični (fizični in družbeni) geografiji, kakor tudi obratno. Obe struji sta pritegnili in še vedno privabljata z novimi, bogatejšimi in prepričevalnejšimi argumenti nove pristase. Tudi na slovenski zemlji živeči geografi smo priče intenzivni razvejitvi geografije (specializaciji); ki uspeva ter raste na naših tleh. V ilustracijo naštejmo samo nekaj „geografij“ z

naslovnih strani knjig: „Turistična geografija“, „Komerzialna geografija“, „Politična in gospodarska geografija sveta“, „Ekonomika prostora“, ali pa naslove najrazličnejših člankov in razprav, kjer najdemo: družbeno, socialno, ekonomsko, agrarno, prometno, prebivalstveno geografijo, geografijo naselij itd. itd. Prav ta številna diferenciranost in razvejenost geografije nas postavlja v dvome, v razmišljanja in tehtanja argumentov, s katerimi se branijo, utrjujejo ali rahljajo pozicije poedinih geografij. Pri vsem tem se mi zdi upravičena bojazen, da ob vsej tej množici geografij, ki jim že kar iz navade tudi ploskamo ter jih podpiramo, razvijamo in zagovarjamo, priznavamo ali zavračamo in odklanjamo, ne bomo spoznali in tudi ne našli sebe, kaj šele, da bi mogli spoznati in realno ovrednotiti upravičenost in smiselnost vseh svojih prizadevanj na „širokem“ strokovnem področju. Prepričan sem, da je to resničen, in zdi se mi, tudi upravičen dvom v možnost in sposobnost vsakega posameznega geografa, da iz množice geografij spozna zakonitosti v geografskih procesih ali bolje: v procesih pokrajine. To ugodno atmosfero, v kateri se razvijajo geografije in „geografijice“, mnogokrat ustvarjajo tudi posamezniki, katerih osebni interesi se skrivajo in branijo pod lupino parol: „za znanost“ in v imenu „svobodne znanosti“, mnogokrat pa tudi v imenu takozvane „socialistične znanosti“, kar je seveda že absurd. Nobena znanost ne more biti last in lastnina posameznika, poedinih skupin, plasti ali družb, temveč je bolj ali manj obča last vsega človeštva.

Mi torej ne iščemo in ne potrebujemo niti dualistične in ne „enotne“ geografije kot tudi ne ostalega, skoraj že neizmernega števila geografij, temveč samo GEOGRAFIJO, s katero bomo mogli kar najbolj pošteno in dosledno prikazati resnice in resnico v procesih in procesu pokrajine, ki je objekt našega proučevanja. Pokrajina, področje, predel, kraj ali katera koli druga večja ali manjša teritorialna skupnost zemeljskega površja je tista materialna enotnost nasprotij, ki jo oblikujejo najrazličnejši činitelji, in katerih vzrok in posledica so pokrajina, področje, predel itd.... Potemtakem je podoba pokrajine le trenutni odsev konkretnega vzročno-vzajemnega učinkovanja najrazličnejših faktorjev v določenem času in na določenem prostoru, kar navsezadnje ni nič drugega kot pojav v procesu. Pojavi najrazličnejših vsebin in dimenzij pa morajo postati tudi izhodišča vseh naših znanstvenih proučevanj.

II.

Potrebno je, da se samo za trenutek še ustavimo pri objektu proučevanja naše stroke. Pokrajina je vsem prej naštetim geografijam splošen in skupen objekt raziskovanja. Poznano nam je tudi, da pokrajino (izraz: geografsko okolje se mi zdi preozek) karakterizirajo trije „samosvoji“ kom-

pleksi elementov, katerih razvoj izpričujejo tri pglavitna svojstva zakonitosti. Prvo skupino pojavov-elementov karakterizirajo zakoni neorganskega sveta, to je fizikalno-kemične zakonitosti v njihovih procesih. Drugo skupino, skupino organskih pojavov, opredeljujejo svojstva bioloških zakonov, in tretjo skupino sestavljajo pojavi, ki so odvisni od družbenih zakonov. Pokrajina — „geografsko okolje“ je zapletena ter z vsemi navedenimi zakonitostmi prepletena protislovna enotnost materije, v kateri se porajajo nasprotja, ki pa so rezultat vsega dozdajšnjega procesa na obenem vzrok vsemu nadaljnjemu razvoju. In prav ta „notranja“ trenja so, shematsko prikazano, protislovnosti med posameznimi skupinami — kompleksni pojavov in njihovimi zakoni (neorganskimi, organskimi in družbenimi) — osnovna gibalna sila, ki pospešuje in opredeljuje vse notranje vzročne „napetosti“ in nasprotja. Ta so lastna slehernemu pojavu, in je v njih „celovitosti“ izpričan sam razvoj (proces) pokrajine. Pripomniti pa moramo še naslednje: Zakoni, ki opredeljujejo razvoj skupine (kompleksa) elementov neorganskega sveta v pokrajini („v geografskem okolju“), součinkujejo tako na skupino pojavov, katerih specifikum razvoja se kaže v bioloških zakonitostih. Učinkuje pa tudi na skupino pojavov z družbenimi zakonitostmi v procesu.

Zakoni, ki karakterizirajo proces „organske skupine“ elementov, tudi ohranjajo svojo dejavnost, součinkujejo v pojavih v procesu z družbenimi normami. Prav to je načelno najpomembnejša konstatacija, ki povezuje in združuje vse osnovne elemente pokrajine. Prav v tem je najtehtnejša — tudi miselno-teoretična podlaga za organsko, neprekinjeno, kontinuirano zvezo med vsemi predmeti oziroma pojavi materialnega sveta. In prav ta „notranja“ vzajemnost nam omogoča odkriti med zakonitostmi posameznih pojavov tista obča svojstva, ki so lastna vsem oblikam ali pojavom v razvoju materije. Poudariti še moramo, da ni nasprotnih — obratnih učinkovanj med navedenimi zakonitostmi. Tako na primer: družbene zakonitosti ne morejo učinkovati na spremembo bioloških zakonov kot tudi ne na spremembo fizikalno-kemičnih zakonitosti v neorganskem kompleksu pojavov v pokrajini („geografskem okolju“). Prav tako ne morejo biološki zakoni spremeniti zakonitosti v procesu neorganskih pojavov.

Potemtakem smemo tudi zaključiti: bolj ko je materija „zapletena“, toliko višja je oblika (stopnja) njenega razvoja (ali razvojna stopnja materije), ki izpričuje pokrajino, in tembolj „bogata“ in „vsestranska“ je zveza vplivanja (součinkovanja) različnih zakonov na posamezne pojave. Ali z drugimi besedami: čim višja je razvojna stopnja materije, s tem gostejšo (bogatejšo) mrežo medsebojnih zavisnosti „reproducira“ v svojem procesu pojave, katerih specifičnost in občnost moramo odkrivati in spoznati pri slehernem znanstvenem delu.³

III.

Če imajo geografija in geografije skupen objekt proučevanja — pokrajino, pa se vendarle moramo vprašati, kje pa sta tisti osnovni vzrok in povod, ki omogočata bolj ali manj uspešno uspevanje toliki množici „geografij“? Saj je pokrajina enotna, čeprav polna notranjih nasprotij, ki oblikujejo podobo in bistvo pojavom, pa spet niso nič drugega kot zunanji izraz procesa pokrajine. Ob tem se spomnimo še nadvse slikovite Leninove misli, ki pravi, da je v svetu narave neskončno število pojavnih oblik, v katerih je utelešena materija;⁴ kar seveda velja tudi za pokrajino. Če „celokupnost“ pokrajine reprezentirajo najrazličnejši pojavi, katerih število pa je neomejeno, potem lahko pričakujemo, da bomo slehernemu markantnejšemu pojavu, ki ga bomo proučevali, dodali še ime „geografija“, in imeli bomo spet novo „znanost“. Kajti vsa dosedanja množica geografij, proučuje samo posamezne pojave oziroma skupine teh pojavov. Zavedati pa se moramo, da je sleherni pojav le eden izmed mnogih. Ker tudi z vsemi svojimi bistvenimi karakteristikami ne izraža specifičnih zakonitosti celotne pokrajine, ga ne moremo in ne smemo jemati kot na primer: „n-to geografijo“. Kajti, geografija je vendarle znanost o „celokupnosti“ najrazličnejših pojavov, ki se zakonito porajajo v procesu pokrajine — „geografskega okolja“. Kaj pa so potemtakem posamezne, bolj ali manj specializirane „geografije“? Preprosto povedano: proučevanje pokrajine, kjer postavljamo v ospredje ta ali oni dominantni ali pa neprevladajoči pojav, skozi katerega gledamo „celovitost“ pokrajine. Prav gotovo se tudi vsi strinjamo, da to ni in ne more biti geografija, saj takšno proučevanje hote ali nehote zanemarja in postavlja ob stran druge vidne ali manj izrazite pojave, katerih učinek in pomen za današnjo podobo pokrajine nam ostaneta zamaglena, ali pa sploh nepoznana.

(To je precej obsežno razpravljanje, v katero se na tem mestu ne bom spuščal, in je mnogo boljše, da ga prihranimo za kasnejše diskusije.)

IV.

Prepričan sem, da moremo prav v taki luči premotrivati tudi „agrarno geografijo“. Več kot pred desetimi leti je dr. Vladimir K o k o l e na I. kongresu slovenskih geografov v Kamniku prebral referat o „agrarni geografiji“.⁵ Če si samo v mislih prikličemo v spomin njegove nedvoumno povedane misli, ponovno ugotavljamo, da je njegova „agrarna geografija“ — geografija v polnem pomenu besede, geografija sodobnega časa. Poanta besed, zapisanih v referatu, nam živo in žgoče nakazuje poglede na potrebe sodobnega proučevanja našega podeželja, na proučevanja, ki bodo ustrezala vsem zahtevam sodobne, z materialistično dialektiko obogatene geografije. Na primer: „Prikazati, kritično premotriti in obrazlo-

žiti soodvisnosti med najrazličnejšimi naravnimi in družbenimi pojavi — činitelji, to je vsebina agrarne geografije“ (str. 171). In dalje: Kulturno zemljišče ni nekaj stabilnega, temveč se spreminja, kot se je spreminjalo tudi v preteklosti... Temeljito poznavanje lokalnih, fizično-geografskih prilik pa je osnova, na kateri mora sloneti vse naše raziskovanje (str. 171; vse podčrtal M. N.). Saj je tudi ciklus kmetijskih opravil močno odvisen od prirode, od vsakoletnega poteka vremena (str. 176). Družba in prirodni elementi so vedno faktorji in rezultati hkrati (str. 180).

In kaj pravi Anučin v svoji znani knjigi: „Teoretičeskije problemi geografije“⁶, v V. poglavju, kjer razmišlja o „geografskem okolju“? Takole se sprašuje: „Kako je mogoče proučiti kmetijstvo, oziroma geografijo kmetijstva samo s stališča enih, to je družbenih ved? To je nemogoče, odgovarja naprej, kakor je tudi nemogoče proučevati kmetijstvo samo s pozicij naravoslovnih ved. Tesno in organsko-vzročno povezanost prirodnih elementov z družbenimi priznava vedno večje število naravoslovcev, ki naglašajo, da je mogoče vrsto naravnih pojavov razumeti in pa obrazložiti samo s pomočjo družbenih ved“. Ali, kot je zapisal Williams: „Rodovitnosti prsti ne moremo razumeti samo z naravoslovno-znanstvenega vidika, temveč tudi s socialno-ekonomskega“ (str. 136 — 137).

V.

Zdelo se mi je potrebno, da smo se ozrli na nekaj teh, morda že vsem znanih resnic, da smo jih vsaj osvežili, in da bomo mogli s pravšnjo mero dovzetnosti spregovoriti ter oceniti „Studije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije“ (v nadaljevanju: Studije).⁷ Najprej pa še nekaj splošnih pripomb. Brez dvoma smo vsi z velikim zanimanjem pričakovali XXXIV. letnik (1962) Geografskega vestnika, ki je prinesel omenjene razprave, saj smo bili o njih že vnaprej obveščeni: ali v obliki intervjujev, ki smo jih našli v dnevnem časopisju⁸ ali preko drugih poročil.⁹

1. S toliko večjim zanimanjem smo vzeli v pretres te Studije, saj so navsezadnje prvo nam in javnosti dostopno delo osrednje slovenske geografske znanstvene institucije — Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani, ki je zasnoval svoje raziskovalno delo po sodobnih načelih znanstvenega dela (seveda v kolikor se spet lahko zanesemo na časopisna in druga poročila). Dodati pa moram še naslednje osnovne karakteristike: 2. Studije so plod ekipnega dela, ki se je začelo uveljavljati v slovenski geografiji že pred nekaj leti. 3. Studije obravnavajo bolj ali manj enoten izsek pojavov (iz procesa) v pokrajini. In 4. S temi razpravami se je slovenska, oziroma jugoslovska geografija neposredno vključila v mednarodno geografsko proučevanje izrabe tal. (Mislim, da sem s tem naznačil vse osnovne značilno-

sti, ki jih moremo spoznati, oziroma izluščiti ob prebiranju Studij).

Kljub nekaterim uvodnim opozorilom oziroma pripombam prof. dr. S. Ilešiča pa se vendarle moramo kot geografi pomeniti, oziroma izmenjati poglede o nekaterih, najosnovnejših pogledih našega — geografskega proučevanja podeželja. Uvodne misli oziroma pripombe, ki sem jih nesistematično samo v grobih obrisih nanizal, pa naj nam služijo za oporo pri vsem našem nadaljnjem premotrivanju.

Pozdraviti moramo pobudo, da so se omejile Studije na proučevanje posameznega pojava, to je izkoriščanja tal (z drugimi besedami povedano, to je že tudi specializacija v geografiji). Kajti samo v tem — v specializaciji — vidim smisel poglobljanja našega znanstvenega dela ter spoznanj o pokrajini. Proučevanje pojavov nas vodi v poznavanje njegovega bistva, s katerim šele moremo spoznavati in spoznati „resničnost“ procesa oziroma njegove zakonitosti. Prepričan pa sem, da nas samo navidezno površinsko spoznavanje pojavov, ki so le trenutni, opredmeteni izseki iz procesa celotne pokrajine, ne morejo zadovoljiti. S tem so se namreč zadovoljili avtorji omenjenih Studij, ko so samo registrirali posamezne podobe pojavov. Zakaj naloga geografske ali pa katere koli druge znanosti ni in ne more biti samo parafraziranje s takšnimi ali drugačnimi merjenji pridobljenih podatkov. Sama izmerljivost poedinih pojavov je samo pot, samo sredstvo, ki nas popelje k novim, zapletenejšim in višjim oblikam raziskovanja pojavov. Količinska karakteristika pojava nam tudi ne more še ničesar povedati, kar pričakujemo od znanosti. Zakaj s takimi podatki smo spoznali samo zunanjo podobo pojava, ne pa njegove vsebine niti ne njegovega bistva. Pojav smo spoznali le v enostranski podobi, kar pa je odločno premalo in nikakor ne zadostuje potrebam in zahtevam sodobne geografske znanosti.

Tako gledanje na proučevanje izkoriščanja tal in zadovoljevanje s prvimi — trenutnimi merami — dimenzijami pojavov, pa je nehote pripeljalo avtorje še v drugo pomanjkljivost in skrajnost, ki pa pomeni mnogo več kot samo to. To je pomanjkljivost, ki priča o teoretično nerazčiščenih pogledih na vsebino geografske znanosti, in na vlogo in pomen znanosti v naši družbi sploh. Menim, da smo vsi več ali manj enotnega mnenja, da znanost ne more in ne sme samo opisovati posameznih pojavov, dejstev, temveč da mora poiskati in odkriti med njimi prepletajočo mrežo soodvisnosti, mora odkriti in razumevati zaporedja zakonitosti med pojavi, odkrivati in spoznati bistva pojavov, kajti vse to je nujen in osnoven pogoj, da moremo opazovati zakonitosti v procesu pokrajine.¹⁰

Osnovni namen geografske znanosti vidim prav v tem, da nam s svojimi, iz dneva v dan popolnejšimi raziskovalnimi metodami odkriva zakonitosti v procesih in zakonitosti procesov v pokrajini. Zakaj sodobna geografija se ne more

zadovoljevati samo z opisi posameznih pojavov, saj so prišli znanstveniki že pred sto leti in nekaj več do spoznanja, da je sleherni pojav na zemeljski površini le trenutna izrazna podoba razvoja sveta, razvoja materije. Zato pa tudi geograf-znanstvenik ne more in ne sme samo hlastati za tem, da bo v svoje delo uokviril le trenutno sliko pejzaža, kar lahko mnogo bolje napravi vsak fotograf, temveč je njegova moralna in primarna obveznost, da nam odkrije v pokrajini tiste trajnejše vrednosti, tiste splošne in mnogokatero specifične zakonitosti v procesu, zaradi katerih je pokrajina, predel itd. takšna, kakršno vidimo, ko jo spoznamo. Poznavanje zaporedja dozdejšnjih zakonitosti, poznavanje razvoja pojavov, kar je že uokvirjeno v samem procesu pokrajine, je tisto, kar daje tudi geografiji vsakdanjo in aktualno vrednost, zaradi katere jo v vedno večjem obsegu vključujejo v urbanistične ter druge planerske dejavnosti. Takšna gledanja na geografijo, ali da sem preciznejši, na pojedinne pojave, ki jih le ta proučuje, kakršna spoznamo ob prebiranju Studij, moram odločno odkloniti, ne samo zato, ker niso geografska in neznanstvena, pa tudi ne zato, ker so več ali manj izraz metafizičnega (statičnega) gledanja na pokrajino, temveč in predvsem zato, ker naravnost osiromašuje geografsko strokovno misel in miselnost.

Naj postavim konkretno vprašanje: Ali se vam ne zdi, da je prikazana izraba tal samo ilustracija določenih, v študijah prezrtih zakonitih protislovij? Ali se moremo v znanstvenem delu zadovoljevati samo z ilustracijami, z enkratnostmi?

Prepričan sem, da ni dovolj, da samo govorimo o procesu, ampak ga je potrebno tudi predočiti, potrebno ga je nedvomno karakterizirati, potrebno je v njem poiskati pojave, prikazati kvalitativne kot kvantitativne spremembe v pojavih, skratka, treba je pravilno ovrednotiti genezo slehernega pojava. To pomeni, če vzamemo za izhodišče svojega dela proučevanje pojavov (kar je seveda znanstvena metoda proučevanja), se zavedamo, da ima sleherni pojav svojo zgodovino, svojo preteklost, kar je njegovo življenje v procesu, ki nam pojasnjuje, da je bil v preteklosti drugačen kot je danes, in jutri bo že spet nekaj drugega, kot pa smo ga videli danes. Geografija in sleherni znanost, ki na takšen način proučuje pojave, prav gotovo opravičuje svojo dejavnost in prispeva svoj delež v miselno zakladnico človeštva. Le takšna geografija, ki bo z vsakimi novimi raziskovanji obogatila svoja spoznanja, bo imela vse pogoje za svojo uspešno in normalno rast.

Studije so ostale na ravni najpreprostejše in najbolj poenostavljene deskripcije. Med drugim tudi zato, ker v njih ne povezujejo teorije z izkušnjami oziroma bistva s pojavi, zato, ker morda celo verujejo v „znanstveno“ zanesljivost posameznih podatkov, ki jih nudita na primer kataster ali statistika, in morda celo mislijo, da jim že samo zbiranje podatkov daje znanstvena dejstva, s pomočjo katerih je mogoče naprej in vnaprej posploševati? Statistična številka je samo poda-

tek, ki je še daleč od znanstvenega dejstva? Kajti znanstveno dejstvo nastane šele iz zveze splošnega in posebnega, misli in izkustva in prav to zvezo je treba z metodologijo znanstvenega dela šele odkriti.¹¹

Mnenja sem, da vsaka resnična znanost, ki se vključi v mednarodni krog znanstvene dejavnosti, mora kritično sprejeti vse tiste skupne imenovalce, ki pa seveda niso nikakršen cilj znanosti, ampak so postavljeni samo zato, da je mogoča lažja primerjava. Sleherno nekritično sprejemanje formul, v katere bomo zajeli svoja (empirična) spoznanja — morda tudi samo zato, da se bo pojavilo tudi naše ime v mednarodni znanstveni areni — je neodgovorno in za znanstvenika tudi nesprejemljivo. Ker pa so Študije samo začasen vzorec za nadaljnje podobno delo pri nas, moram odkrito ter z vso zaskrbljujočo resnostjo zavrniti takšne plehke vzorce.

Znanstvenik-geograf ima pri „sprejemanju“ mednarodnih principov proučevanja izrabe tal toliko možnosti izraziti svoja gledanja, pokazati sposobnosti za razvijanje znanstvene misli! Mogel bi celo razviti svojo osebnost ob prilagajanju omenjenih „formul“ našim potrebam in razmeram, ki se nam zrcalijo v tako pisanih predelih, ki jih obravnavajo Študije (obalpsko-obmestni agrarni predel, peripanonsko agrarno ter zaostalo dinarsko-kraško področje). Ugotavljam, da so se avtorji Študij krčevito in slepo držali mednarodnih navodil. Toda zavedajmo se, „da principi niso in ne morejo biti izhodišča raziskovanja, temveč njegov končni rezultat. Ne uporabljamo jih pri naravi in človekovi zgodovini, kot to slikovito pripominja Engels, ko odgovarja gosp. Dühringu, temveč jih iz njih abstrahiramo. Narava in carstvo človeka se ne ravna po principih, temveč so principi le toliko pravilni, v kolikor se skladajo z naravo in zgodovino. In edino to je materialistično pojmovanje stvari.“¹²

Nadalje moram še odkloniti takšno ekipno-skupinsko delo, kakršno so Študije. Preprosto zato, ker zavira maksimalno sprostitev ustvarjalnih sil posameznih mladih ljudi. Sem pod globokim vtisom, da je prav to delo dokaz, kako ni bilo mogoče vsem svobodno razvijati svojih sposobnosti pri odkrivanju zakonitosti in oblik gibanja narave in družbe. Prepričan pa sem, da mora sodobna znanost, kamor lahko prištevamo tudi geografijo, na nekaterih področjih uspešno opraviti svoje poslanstvo samo z združenimi naporin in sodelovanjem večjega števila znanstvenih delavcev ob svobodnem individualnem ustvarjanju.

* * *

To je le nekaj najbolj splošnih spoznanj in ugotovitev, ki so jih omenjene Študije sprožile.

In po vsem tem se morda kar upravičeno sprašujemo, kaj naj storimo v sedanjih razmerah? Ali nam dane okoliščine zagotavljajo „uspešen“ razvoj naše strokovne in znanstvene miselnosti? Zanj je treba namreč tudi v geografiji razvijati takšne pogoje (pa ne samo materialne, kar nekateri danes vse preveč postavljajo v ospredje), ki bodo omogočili slehernemu raziskovalcu enakovrno in svobodno iskanje resnic med pojavi v procesih pokrajine.

OPOMBE :

¹ Navedem naj samo nekaj najpomembnejših člankov: S. Ilešič: Glasovi o načelni problematiki geografije. GV XX—XXI, Ljubljana 1949.

S. Ilešič: Ekonomisti in ekonomska geografija v Sovjetski zvezi. GV XXII (1950), Ljubljana 1950.

S. Ilešič: Nadaljnje načelne diskusije o geografiji. GV XXIV (1952), Ljubljana 1952.

S. Ilešič: Za enotnost geografije. GV XXVI (1954), Ljubljana 1954.

C. Malovrh: Kriterij gospodarskega prostora v ekonomski geografiji. GV XXVI (1954), Ljubljana 1954.

² VI. Djurić: Koncept geografije. Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, str. 69—79, in diskusija na str. 80—92; Ljubljana 1962.

³ V. A. Anučin: Teoretičeskije problemi geografije. Moskva 1960, str. 142—143 in opomba 2 na omenjenih straneh.

D. Debenjak: Pota razvoja. Ljubljana 1961; str. 10—11 in 202.

⁴ V. I. Lenin: Materializem in empiriokriticizem. Ljubljana 1956.

⁵ VI. Kokole: Nekaj misli o agrarni geografiji. GV XXVI (1954), str. 170—180, Ljubljana 1954.

⁶ V. A. Anučin: c. d., str. 114—162.

⁷ Študije obsegajo naslednje prispevke: VI. Klemenčič: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Podgorje pri Kamniku, str. 62—81; M. Jeršič, J. Lojč, L. Olas, M. Vojvoda: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju, str. 81—97; D. Jelić, M. Jeršič, J. Lojč, M. Vojvoda: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v katastrski občini Trebijevo v Hercegovini, str. 97—113.

⁸ Na primer članek: „Delo Inštituta za geografijo“. Delo štev. 229 z dne 22. avgusta 1963.

⁹ Glej tudi: Rektorjevo poročilo o delu Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1962/63, Ljubljana 1964; str. 82.

¹⁰ Nekateri misli so prav lepo prikazane v razpravi: R. Supek: Naučni rad i naučna odgovornost. Naše teme VII, br. 4 (52), str. 402—413; Zagreb, april 1963.

¹¹ Glej tudi: R. Supek: Kaj zavira razvoj jugoslovanske sociologije. Perspektive 35, str. 610—616, Ljubljana 1963.

¹² F. Engels: Gospoda Evgena Dühringa prevrat v znanosti (Anti-Dühring). Ljubljana 1948; str. 40.

Nekatere kritične pripombe k študijam o kmetijski izrabi tal Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani*

(Prispevek k študiju kmetijske izrabe tal)

Ko se geografi ukvarjamo z analizo kmetijskega prostora in njegove proizvodnje, čutimo potrebo po raznih metodah, s pomočjo katerih bi lahko ocenjevali in med seboj primerjali kmetijske površine in njih velikost ter oblike proizvodnje. Kmetijska proizvodnja je namreč tako raznolika, odvisna od prirodnih in družbenih pogojev ter potreb, da so često primerjave brez eksaktnih metod in meril težavne. Vredno je tudi poudariti, da se je pri tem nujno potrebno okoristiti z izsledki kmetijske stroke bolj podrobno, kakor geografi to po navadi delamo. Saj čestokrat jemljemo vrednotenje in merila od kmetijev, moramo pa jih seveda dobro poznati, preden jih uporabljamo. Spoznavanju nekaterih metod in meril za študij kmetijskih površin in izrabe tal je naslednje razpravljanje tudi namenjeno.

Na to razmotrivanje so nas prazprav napotile študije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije, s katerimi se nam je prvič predstavil Inštitut za geografijo Univerze v Ljubljani, hkrati pa so kot dokumentacijski vzorec prevedene v angleški jezik kot naš prispevek za XX. mednarodni geografski kongres v Londonu. Študije so vzbudile pozornost, saj obetajo zanimivo možnost, da bi mogli z nakazanimi metodami primerjati način izrabe tal in stopnjo produktivnosti naselja z različnimi prirodnimi pogoji in na različni stopnji družbenega razvoja pri nas in po svetu. Avtorji¹ sami trdijo, da objava študij ne pomeni izčrpnih in popolnih geografskih obdelav, marveč le osnovno gradivo za primerjavo z gradivom iz drugih držav. Namenu našega razpravljanja to zadostuje, saj je prva naloga vsake razprave zbrati gradivo in ga pripraviti tako, da nam pomaga spoznati določeno problematiko pokrajine. V uvodu je tudi povedano, da so avtorji povzeli tuje raziskovalne metode in jih za naše prirodne in socialno ekonomske razmere modificirali in prirojili potrebam prakse. Te metode nas torej

* Avtor je pripravil gradivo za interni diskusijski večer Geografskega društva Slovenije, dne 24. marca 1964. Na tem sestanku je bilo dogovorjeno, da se bo diskusija nadaljevala s poljsko geografsko ekipo PAN v Ljubljani. Žal pa avtor na ta sestanek ni bil povabljen.

¹ Vladimir KLEMENČIČ: Kmetijska proizvodnja in izraba tal vasi Podgorje pri Kamniku; Matjaž JERSIČ, Jože LOJK, Ludvik OLAS, Metod VOJVODA: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v vasi Sebeborci v Prekmurju; Djoko JELIČ, Matjaž JERSIČ, Jože LOJK, Metod VOJVODA: Kmetijska proizvodnja in izraba tal v katastrski občini Trebijovi v Hercegovini; naslov skupnega dela: Študije o kmetijski izrabi tal v treh vaseh Jugoslavije, G. V. XXXIV 1962, Ljubljana 1963.

zanimajo zaradi nadaljnje uporabe, zato ker v študijah pravzaprav niso dovolj razložene, zanimajo pa nas seveda predvsem rezultati raziskav s pomočjo teh².

Da bi mogli primerjati najrazličnejšo kmetijsko proizvodnjo v različnih prirodnih in družbeno ekonomskih razmerah, je potrebno najti skupni imenovalec za določanje realnih vrednosti. Za živinorejsko proizvodnjo često uporabljajo enoto — glavo normalne živine (GNŽ). Osnovna enota GNŽ ni le krava kot taka, (kakor trdi Klemenčič na str. 78), ampak je potrebno še dodati povprečno težo (to je 500 kg). Če ne upoštevamo osnovne orientacijske teže na GNŽ, utegnemo podleči težkim napakam, ob katerih je medsebojno primerjanje nemogoče, če ne celo nesmiselno. Avtorji omenjenih primerjalnih študij niso upoštevali za GNŽ nikake povprečne teže, zato so njih podatki izračunani v GNŽ odveč, saj nimajo nikake primerjalne vrednosti. Za Podgorje navaja študija na primer 167 krav, vsaki daje vrednost ene GNŽ, kar znaša 167 GNŽ (str. 77), medtem ko je povprečna teža pincgavskih krav, ki absolutno prevladujejo v Podgorju, 400—450 kg, volov pa 600 kg. Po drugi plati pa navajajo za Trebijeve 71 krav in jih tudi cenijo vsako s po eno GNŽ, to je skupno 71 GNŽ, hkrati pa trdijo, da to govedo dosega 230 kg (str. 109 in 110). Iste napake se pojavljajo tudi pri ostalih vrstah goveda (voli so ocenjeni v obeh primerih z 1,2), kričiči pa sta seveda enaki oceni konj v Podgorju in hercegovskega konjička z 1,3 (str. 77 in 109).

Moderna kmetijska statistika nas uči, da moramo ob uporabi GNŽ, poznati za vsak predel povprečne teže živine, ki jo ocenjujemo, in v kolikor se te razlikujejo od normalne teže, določiti faktor (indeks) za preračunavanje v GNŽ. V Tre-

² Žal, kazijo delo hude tehnične in računske napake do take mere, da se ne moremo zanesti niti na končne rezultate, na katerih temeljijo zaključki. Metode bi bilo potrebno preizkusiti še na kakšnem novem, zanesljivo obdelanem primeru. (Na primer v prvi, Klemenčičevi študiji na str. 75 v tabeli, znašajo ostale industrijske rastline 67,3, ne pa 673,2 ZE (žitnih enot, razlika je vredna 60.590 kg žita; na str. 78 znaša proizvodnja mleka 2805 in ne 2795 ZE, razlika je vredna 1000 kg žita; pri junicah je proizvodnja 52 in ne 63 ZE, razlika je vredna 1100 kg žita; na str. 80 znaša svinjsko meso 382 in ne 324 ZE, goveje pa 832 in ne 528 ZE; v tretji skupinski študiji na str. 111 je menda proizvodnja volne 149, 44 ZE, kakor kaže tabela na str. 110 in ne 40, razlika pa je vredna 10.944 kg žita; nezanesljivi so tudi citati — glej hektarske donose BiH na str. 107 itd.). Pri malih naseljih lahko podobne napake bistveno spremenijo realno sliko.

bijevih bi morda vrednotili kravo z 0,46 GNZ (500—1 GNZ, 230—0,46 GNZ). Ob pravilni uporabi je seveda živinorejska enota zelo primerna za primerjavo živine med seboj in na kmetijskih površinah.

Se teže je seveda najti uporabljiv skupni imenovalac za celotno kmetijsko proizvodnjo, poljedelsko in živinorejsko, posebno pa za medsebojno primerjavo donosa na različnih kmetijskih področjih v svetu. Avtorji omenjenih Studij so si v to svrho izbrali žitno enoto (ZE). Navajajo, da so jo „prevzeli iz literature kot enoto za hranilno vrednost posameznih kultur v primerjavi do hranilne vrednosti žitaric kot osnovne enote“ (str. 75). Za to literaturo citirajo Roubitschkovo delo o izrabi tal v NDR³, čeprav se njegove metode niso dosledno držali. Iz dela ni razvidno, do kakšne mere so metodo modificirali že skupno s Poljaki in kako so jo prirojili našim posebnim prirodnim in socialno ekonomskim razmeram⁴. Ne da bi se predaleč spuščali v razglabljanje o žitnih enotah na splošno, saj za agronome niso nič novega, si skušajmo raztolmačiti te in takšne, kakor jih uporablja Študija Inštituta za geografijo. Zanima nas, kaj sploh so „žitne enote“ in pa kakšna je njih uporabna vrednost na primerih citiranih Studij.

Roubitschek uporablja žitne enote le za primerjanje poljedelske proizvodnje in pravi, da je ZE merilo za primerjanje hranilne vrednosti (škroba in beljakovin) vseh poljskih pridelkov (aller Früchte) s hranilno vrednostjo žita (glej Roubitschek o. c. str. 191). Roubitschek ocenjuje hranilno vrednost s kalorijami, zaradi visoke fiziološke vrednosti beljakovin pa te upošteva 2,5 krat.

Na primer 1 kg pšenice:

97 g beljakovin	po 4 kal. × 2,5 ...	970
9 g maščob	po 9 kal. ...	81
497 g škroba	po 4 kal. ...	1988
		3039 = 1 ZE

Kakor vidimo, je izračun hranilnih vrednosti rastlinske proizvodnje dovolj eksakten. Vendar se že tu pojavijo razlike med oceno po Roubitschku in citiranimi našimi študijami, na primer prvi ocenjuje stročnice z 1,2 ZE, drugi pa fižol z 0,3 (čeprav je v suhem fižolu več beljakovin kot v mesu in vemo, da se ga dobršen del uporabi za ozimnico); prvi ocenjuje pašnik z 0,4, drugi z 0,3; prvi ocenjuje tržno rastlinsko proizvodnjo z 2 ZE, drugi pa ocenjuje lan, konopljo in ostale industrijske rastline z 0,25, torej manj kot pašnik, le tobaku prisojajo dvakrat večjo hranilno vrednost kot pšenici (str. 108).

³ W. Roubitschek, Die regionale Differenzierung der agraren Bodennutzung 1935 in heutigen Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik, Petermanns geografische Mitteilungen, Gotha 1959.

⁴ Glej literaturo in vire pod 4, 5 in 6 na str. 81.

Avtorji naše študije o kmetijski izrabi tal pa so šli z uporabo ZE še mnogo dlje. V ZE so izračunali tudi živinorejsko proizvodnjo; govedu so prisodili 6 ZE (1 kg goveda = 6 kg žita), svinjam 5 ZE, konjem 6 ZE, volni pa celo 40 ZE hranilne vrednosti. Ali so tudi živinorejsko proizvodnjo računali po dejanski hranilni vrednosti? V tem primeru bi bil vreden 1 kg govejega mesa cca:

156 g beljakovin	× 4 kal. × 3,75 ⁵	2340
262 g maščob	× 9 kal.	2358
		4698

V primerjavi s hranilno vrednostjo žita (3039) bi bila hranilna vrednost mesa (4698) komaj 1,52 ZE. Razvidno je, da živinoreje niso cenili po tej poti, ampak, kakor kaže, po porabi žitnih enot za prirastek 1 kg žive teže (na primer 1 kg goveda velja 6 ZE, to je za 1 kg prirastka živine je bilo potrebnih 6 ZE živinske krme). Vrednost te metode bo vsekakor pokazala praksa s skrbno obdelanimi primeri. V korist te metode pa je potrebno povedati, da so primeri na treh naseljih v Jugoslaviji obdelani tako površno in problematično, da na osnovi teh primerov metode ni mogoče vrednotiti.

Študija na primer upošteva celotno rastlinsko proizvodnjo in jo primerja z živinorejsko produkcijo, kjer pa so zbrani podatki zelo pomanjkljivi. Sami avtorji na primer izjavljajo, da sploh niso upoštevali doma porabljenega mesa pri primerjanju celokupne rastlinske in živinorejske proizvodnje niti ne z oceno. To pa je seveda zelo huda napaka, če pomislimo, da so pravzaprav zaključki vseh treh omenjenih študij v tem, da številčno izrazijo vrednosti rastlinske in živinorejske proizvodnje in ju med seboj primerjajo — tehtajo. Nedvomno je pa znanstveno nedopustno primerjati med seboj podatke o rastlinski proizvodnji, kjer je računana celotna proizvodnja, ne glede na domačo porabo ali prodajo, s podatki o živinorejski proizvodnji, kjer je upoštevano deloma samo tržno blago (meso, pleme, jajca), deloma pa spet celotna proizvodnja (govedo z mlekom).

V kartiranje vsake posamezne parcele je bilo vložena veliko truda, zato ni razumljivo, kako so mogli po drugi plati prezreti bistveni del proizvodnje, če so jo hoteli meriti. Če bi se pokazalo, da vsaka kmečka družina porabi doma po enega prašiča na leto (100 kg), bi se slika in z njo tudi zaključki razprav temeljito spremenili. Tako pa je, po površni oceni, viden, da je povprečen donos prašičev najvišji v Trebijovih (kjer je stalež svinj 78, letna proizvodnja 260 ZE, to je 3,3 ZE na svinjo), sledi Podgorje (stalež 269, proizvodnja 469 ZE, to je 1,7 ZE na glavo) in končno panonski Sebeborci (stalež 694, proizvodnja 904, to je 1,3

⁵ Zivalske beljakovine imajo večjo biološko vrednost od rastlinskih, zato vzamemo pri njih faktor 3,75 v primeri s faktorjem 2,5 pri rastlinskih beljakovinah; glej K. M. Bikov, Udžbenik fiziologije, Beograd 1947, str. 298.

ZE na glavo). Nikjer ni upoštevan prirastek perutnine, v dveh vaseh niso upoštevani konji, v Trebijovih pa ni upoštevan niti prirastek goveda (198 glav staleža) niti drobnice (649 glav staleža). Pri tem stanju podatkov je vsako primerjanje Sizifovo delo. Pripominjamo, da sodobna agronomija razpolaga s podatki o povprečnem prirastku vseh vrst goveda, ki dela ali ne, pri normalni domači in intenzivni reji, prirastku na dan ali na leto, razpolaga pa tudi s podatki o prirastku konj in svinj. Če že ni bilo na razpolago podatkov o domači porabi mesa, bi lahko vsaj iz podatkov o prirastku izračunali domačo porabo, s tem pa tudi prikazali realnejšo sliko celotne živinorejske proizvodnje.

Poseben problem je tudi seštevanje ZE rastlinske in živinorejske proizvodnje, da bi dobili vrednost kmetijske proizvodnje naselja ali celo donos na ha kmetijske površine. V ta namen so avtorji celotni rastlinski proizvodnji v ZE prišteli živinorejsko proizvodnjo in zaključili, da je to celotna proizvodnja naselja (str. 79) ali pa so celo s to obojno proizvodnjo izračunali donos na 1 ha kmetijske površine (str. 96). Ali so pri tem spregledali, da so najprej pri rastlinski proizvodnji upoštevali donos krmilnih rastlin, nato pa še prirastek živine, ki je nastal na osnovi teh krmilnih rastlin? Tako pa so seveda dvakrat šteli ZE. V študiji o izrabi tal so ti postopki napačni in nedopustni. Kako je le mogoče opisana tri naselja v Jugoslaviji, kjer je 1 ha vrednoten s celotno rastlinsko proizvodnjo, ki jo dá, in celotno živinorejsko proizvodnjo, ki na tem hektaru zraste, primerjati s citirano Roubitschkovo študijo, ki kmetijske površine vrednoti le na podlagi dejanske rastlinske proizvodnje in pri tem pokaže, koliko živine bi mogel prerediti 1 ha.

Za strokovno ali znanstveno analizo kmetijske izrabe tal enkratni podatki tudi niso dovolj, nikakor pa ne moremo na podlagi teh karkoli zaključevati ali celo ugotavljati procese. V uvodu sicer lahko obravnavano področje predstavimo s splošnimi ugotovitvami, zaključki pa morajo biti rezultat zanesljive znanstvene obravnave ali analize. To potrjuje primer vasi Podgorja, poznane po prekupčevanju živine, katere število se zato v hlevih hitro menjuje, in le večletni podatki in povprečki bi nam mogli kaj več povedati o stanju živinoreje. Niti na strukturo poljedelske, še manj pa na sestav oziroma na namen živinorejske proizvodnje ne moremo zanesljivo sklepati iz enkratnih podatkov, samega procesa pa sploh ne moremo spoznati niti ne ugotoviti. Morda so nam prav zato tem manj razumljivi Klemenčičevi zaključki na str. 79, kjer ugotavlja, da je „analiza“ dala podoben vpogled v tendence gospodarskega razvoja, in govori o procesu preusmerjanja iz blagovne v naravno proizvodnjo. Roubitschek, ki ga avtorji citirajo, se je pri svoji študiji poslužil vsaj petletnih povprečkov (1935—1939).

Vse tri študije v zaključkih ugotavljajo, da je vrednost živinorejske proizvodnje zelo velika v primerjavi s poljedelsko (rastlinsko) proizvodnjo,

da doseza, če ne celo presega rastlinsko proizvodnjo samo. Tu pa naletimo na osnovno nerazumljivost, ob kateri podvomimo v pravilno objektivno vrednost uporabe žitnih enot ali v smisel uporabe žitnih enot v živinorejski produkciji ali v izračun ali pa sploh v smiselnost žitnih enot. V vseh treh obdelanih vaseh gre za individualno, srednjo, polikulturno kmečko posest, usmerjeno v živinorejo. Števila živine na posestvih je toliko, kolikor je morejo prehraniti, saj celo šestokrat merimo velikost posestva prav po tem, koliko glav živine (navadno goveje in konj) lahko prehrani. Če bi položaj ne bil tak, bi nas avtorji na to že sami opozorili, saj so si namreč zadali nalogo, da študijsko obravnavajo kmetijsko izrabo tal, pa bi nas prav gotovo opozorili na slučaj, kjer je več živine, kot pa jo more preživeti dana površina. Izhajamo torej iz realnega dejstva, da se živina prehrani ob domači krmilni, sicer bi tudi ne smeli prišteti vsega živinskega prirastka pokrajini v dobro. Ali pa je možno, da je prirastek živine, izražen v žitnih enotah hranilne vrednosti, večji od prehranske mase, izražene tudi v ZE hranilne vrednosti? Ali je možno, da živina priraste za večjo številčno vrednost ZE, kakor pa jih poje? Avtor Podgorja misli, da je vrednost živinorejske proizvodnje po vrednotenju z ZE enaka celokupni rastlinski proizvodnji (str. 79); avtorji Sebeborcev mislijo, da se realna vrednost živinorejske proizvodnje vsaj približuje rastlinski (str. 96), v tretji študiji pa je živinorejska proizvodnja (s 48,5%), ko sploh niso upoštevali mesnega prirastka niti goveda niti drobnice niti konj, že skoraj tako visoka kot rastlinska in bi jo ob upoštevanju tega mesa celo daleč preseгла (vse v ZE). To primerjanje je bilo opravljeno med živinorejsko in celotno rastlinsko proizvodnjo, (kjer so vključene hranilne, krmilne in industrijske rastline). Če pa primerjamo v vseh treh študijah živinorejsko proizvodnjo s krmilnimi rastlinami, (kjer je vključena vsa proizvodnja koruze, ječmena in ovs, detelja, korenje, pesa, travnik, pašnik in ostale krmilne rastline), se še bolj nazorno pokaže problematičnost vrednotenja. Kako so mogli v Podgorju iz 2861 ZE hranilne vrednosti krmilnih rastlin ustvariti 4776 ZE živinorejskega prirastka hranilne vrednosti in v Sebeborcih iz 4629 ZE krmilnih rastlin — 5381 ZE živinorejskega prirastka ter v Trebijovih iz 755,7 ZE krmilnih rastlin — 922,48 ZE živinorejskega prirastka? Seveda, če bi študije upoštevale celotno živinorejsko proizvodnjo, bi bile razlike še večje.

Ker smo ugotovili, da so žitne enote, vsaj v rastlinski proizvodnji, eksaktne mere, se postavlja vprašanje, kako so mogle nastati te anomalije. Kako je mogoče na primer iz 10 kalorij rastlinske proizvodnje pridelati 15 kalorij živalske proizvodnje? Brez metafizičnih predsodkov je v to nemogoče verovati. Ali si nismo dolžni ob teh ugotovitvah zastaviti resno vprašanje, kaj pravzaprav tu ni v redu? Rešitev teh vprašanj pa je seveda načelna stvar in presega kritično oceno citirane študije. Mišljenja smo, da bi tehnično

skrbno pripravljena in s podatki zadovoljivo opremljena študija ob uporabi istih metod in enakih meril pokazala podoben, nesprejemljiv rezultat. Gre torej, ali za vrednost metode ali za izbiro metode za obravnavanje določene problematike (po našem mišljenju je v tem primeru to živinoreja), ali pa za modificiranje meril te metode.

Če si priključimo v spomin, kako smo si razložili žitne enote, moramo priznati, da je to merilo za rastlinsko proizvodnjo v glavnem prepričljivo, morda bi bilo potrebno le še kaj popraviti in detajlirati. Predvsem so primerne žitne enote za primerjanje pokrajinskih enot med seboj, ki imajo slično, predvsem poljedelsko strukturo proizvodnje. Drugje utegnejo majhne napake v oceni, ki pa se množijo, čim bolj se proizvodnja oddaljuje od osnovnih merskih enot, postati usodne (na primer enaka ocena pese in korenja, različna vrednost industrijskih rastlin itd.).

V žitne enote izračunana rastlinska proizvodnja nam je pravzaprav že pokazala gospodarsko usmeritev naselja, dovolj jasno je tudi nakazala, kolikšen živinorejski potencial lahko prerede iz poljedelstva pridobljene živinorejske enote. Število živine ali proizvodnja v živinorejskih enotah bi v tem primeru služila le za kontrolo in za prikaz usmerjenosti živinoreje, pokazale bi, ali živinoreja smotno izkorišča dane površine ali ne. Toda citirana študija je šla še dlje, ko je z žitnimi enotami vrednotila živinorejske proizvode. Tu vmes pa nastane razpoka, saj so že rastlinsko proizvodnjo drugače spreminjali v žitne enote kot živinorejsko. Pri prvih je upoštevana dejanska, pri drugih pa potrošena hranilna vrednost. Vloženo hranilno vrednost pa je seveda težje določiti pri merjenju tako pisanega izbora proizvodov, kakor jih daje živinoreja (na primer različne vrste goveda, konji, različna drobnica, prašiči, perutnina itd.). Vprašanje je, ali ni meso ocenjeno previsoko? Morda bi dobili realnejše rezultate, če bi s premišljeno oceno našli ravnotežje med žitnimi enotami v rastlinski in živalski produkciji. Seveda, če je že potrebno ostati pri žitnih enotah v

živinoreji in ni drugega, boljšega skupnega imenovalca. Vprašanje je tudi, kaj vse je upoštevano, ko je na primer za kilogram govejega mesa določena vrednost 6 žitnih enot? Če je pri tem računana vsa prehrana goveda v času, ko je prirastlo za 1 kg, so, delo, ki ga govedo opravlja, mleko, koža itd., pri ovcah pa volna in pri kokoših jajca, stranski proizvodi, ki jih v tem primeru ni mogoče še posebej ocenjevati. Drugo pa je, če je porabljena hranilna vrednost pravilno porazdeljena na prirastek mesa, mleka, volne, jajc, na delo itd. Vsekakor bo potrebno iz te nejasnosti še iskati izhod.

Na zaključku razpravljanja o novih metodah, ki so nam jih predstavile študije o kmetijski izrabi tal, se nam vsiljujejo naslednje misli:

Avtorji so se lotili zanimive in aktualne problematike, ki ji je vredno posvetiti pažnjo, toda osnovni material, ki je pogoj za vsako znanstveno delo, so zbrali le deloma, zakaj deloma je pomanjkljiv, deloma pa so podatki netočni in površni. Žal, temeljijo zaključki na teh podatkih.

Dvomimo, da bi utegnile nove metode, kakršne smo spoznali iz študij, ustrezno prikazati način izrabe tal in stopnjo produktivnosti, tako da bi bila možna realna primerjava med naselji z različnimi prirodnimi, socialno-ekonomskimi in družbeno političnimi razmerami ter z različno proizvodnjo.

Rezultati kažejo, da uporaba žitnih enot, za vrednotenje živinorejske proizvodnje, še ni zrela. Za morebitno nadaljnjo uporabo bo potrebno to metodo še izpopolnjevati oziroma modificirati.

Študije o kmetijski izrabi tal niso uspele niti kot poizkus, ki bi služil za nadaljnje razpravljanje o metodah. Uspele niso zaradi omenjenih napak, nepopolnega gradiva in neprimerno prilagojene tuje metode.

Vprašanje je, če bo to delo ustrezno predstavilo našo geografsko znanost v mednarodnem svetu, ki mu je namenjeno.

Sprašujemo se, če je ta reprezentančna študija vredna vloženega truda in družbenih sredstev.

T. S.

Prebivalstvo Slovenije v zadnjih sto letih

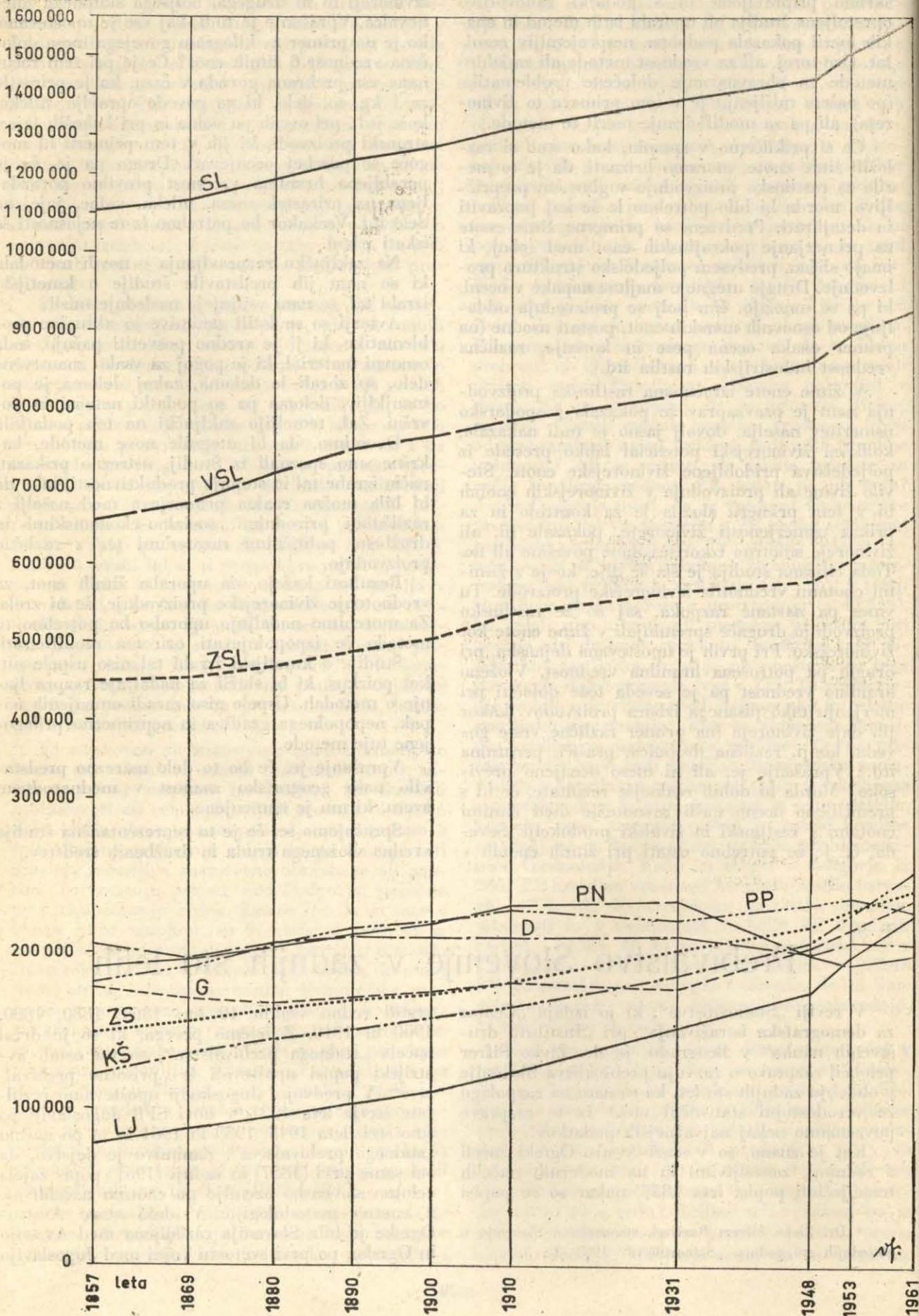
V reviji „Stanovništvo“, ki jo izdaja „Centar za demografska istraživanja“ pri „Institutu društvenih nauka“ v Beogradu, je dr. Živko Sifrer priobčil razpravo o razvoju prebivalstva Slovenije v obdobju zadnjih sto let, ko so nam na razpolago že verodostojni statistični viri.¹ Iz te razprave povzemamo nekaj najvažnejših podatkov!

Kot je znano, so v stari Avstro-Ogrski začeli z rednimi, zanesljivimi in na modernih načelih temelječimi popisi leta 1857, nakar so se popisi

vrstili redno vsakih 10 let: 1869, 1880, 1890, 1900 in 1910. Z izjemo prvega, ki se je držal načela „stalnega prebivalstva“, so vsi ostali avstrijski popisi upoštevali le „prisotno prebivalstvo“. V predvojni Jugoslaviji upošteevamo rezultate štetja leta 1931, v novi SFR Jugoslaviji pa smo šteli leta 1948, 1953 in 1961 in to po načelu „stalnega prebivalstva“. Zanimivo je dejstvo, da sta samo prvi (1857) in zadnji (1961) popis zajela celotno slovensko ozemlje po enotnih načelih oz. z enotno metodologijo. V dobi stare Avstro-Ogrske je bila Slovenija razdeljena med Avstrijo in Ogrsko, po prvi svetovni vojni med Jugoslavijo

¹ Dr. Živko Sifrer: Razvitak stanovništva Slovenije u poslednjih sto godina. „Stanovništvo“ 1963 (I): 3.

prebivalcev

in I
neke
še
bilo
klju
I
stra
de
„sta
njal
anal
lili
I
1. I
2. C
3. S
V
I
4. F
V
5. I
V
6. Z
7. I
V
biva
lijon
prel
pa s
Zah
odst
da
pre
pre
odst
131.
rajo
osta
ska
Pod
26,6
prel
v le
le z
I
pod
mez
iska
še p
ročj
emi
neg
na s
nam
van
s ka
da

in Italijo, pa tudi po zadnji vojni se je vprašanje nekdanjega Svobodnega tržaškega ozemlja rešilo šele z londonskim sporazumom leta 1954 (zato je bilo na področju Kopra posebno štetje po priložnosti v Jugoslaviji leta 1956).

Da bi se izognili nevarnostim pogostih administrativno-teritorialnih sprememb, je „Centar za demografska istraživanja“ pripravil shemo tzv. „stalnih rajonov“, katerih meje se ne bi spreminjale in ki bi tako omogočili primerjave in s tem analize skozi daljša obdobja. Slovenijo so razdelili na 7 rajonov I. stopnje in 2 rajona II. stopnje:

I. Zahodna Slovenija

1. Ljubljana.
2. Gorenjska (s centrom v Kranju).
3. Slovensko Primorje in Notranjska (s centrom v Kopru).

II. Vzhodna Slovenija

4. Koroško-štajerski rajon (s centrom v Mariboru).
5. Podravsko-pomurski rajon (s centrom v Murski Soboti).
6. Zasavsko-savinjski rajon (s centrom v Celju).
7. Dolenjska (s centrom v Novem mestu).

V obravnavanem obdobju 1857—1961 je prebivalstvo Slovenije poraslo od 1.101.854 na 1 milijon 591.523 ljudi, kar pomeni porast za 489.669 prebivalcev odn. za 44,6%. Posamezna področja pa se v rasti med seboj zelo razlikujejo. Tako je Zahodna Slovenija porasla v tem obdobju za 48,6 odstotkov, Vzhodna pa le za 41,7%, kar pomeni, da je v celoti ostala precej pod slovenskim povprečkom. Med posameznimi rajoni je najbolj napredovala Ljubljana (za 149.861 ljudi oz. 193,8 odstotkov), nato Koroško-štajerski rajon (za 131.009 ljudi oz. 107,5%) in Zasavsko-savinjski rajon (za 92.253 ljudi oz. 62,3%). Ostali rajoni so ostali pod slovenskim povprečkom; tako Gorenjska (porasla za 59.343 prebivalcev oz. 33,5%), Podravsko-pomurski rajon (47.872 prebivalcev oz. 26,6%), Slovensko primorje in Notranjska (7.436 prebivalcev oz. 3,9%) in še zlasti Dolenjska, ki je v letih 1857—1961 pomnožila svoje prebivalstvo le za 1.895 ljudi oz. za 0,9%.

Ni in ne more biti namen tega članka, da bi podrobneje analiziral, odkod te razlike med posameznimi rajoni! Glavni vzrok je prav gotovo iskati v izseljevanju, ki je v preteklih desetletjih še posebno močno prizadelo nekatera naša področja na primer prav Dolenjsko, kjer je bila emigracija tolikšna, da ni pobrala samo prirodnega prirastka, ampak je tudi dejansko vplivala na število oz. porast celotnega prebivalstva. Avtor nam je nanizal nekaj podatkov o obsegu izseljevanja, vendar je obenem poudaril, da so podatki, s katerimi razpolagamo, nepopolni in preskromni, da bi lahko pravilno ocenili vpliv emigracije na

število celotnega prebivalstva. V desetletju 1891 do 1900 je izseljevanje absorbiralo kar $2/3$ prirodnega prirastka in je seveda najbolj prizadelo agrarne predele Vzhodne Slovenije. Svojo kulminacijo je emigracija dosegla v letih pred prvo svetovno vojno. Po prvi svetovni vojni se je iz Slovenije izselilo v prekomorske dežele 15.663 oseb, v države Zahodne Evrope pa po letu 1927 kar 16.378 prebivalcev, skupaj torej 35.041 ljudi. Istočasno pa je bil v tej dobi usmerjen v Slovenijo tudi imigracijski tok iz današnje Primorske, ki je bila tedaj pod Italijo (po vojni do leta 1931 je prešlo mejo 22.000 ljudi).

V tesni zvezi s porastom prebivalstva je tudi sam prirodnii prirastek, ki se je po podatkih, s katerimi razpolagamo, gibal takole:

	nataliteta ‰	mortaliteta ‰	prirodni prirast ‰
1857—1869	33,4	26,5	6,9
1869—1880	34,3	28,1	6,2
1880—1890	35,1	27,0	8,1
1890—1900	34,8	26,2	8,6
1900—1910	34,0	23,5	10,5
1948—1953	23,2	11,7	11,5
1953—1961	19,6	9,7	9,9

S tabele vidimo, da je v dobi stare Arstrije prirodnii prirastek rasel predvsem zaradi močnega upadanja mortalitete, z izjemo obdobja 1869—1880, ko je okoli leta 1874 število smrtnih primerov močno poraslo, medtem ko se je nataliteta držala v glavnem na istem nivoju (okoli 34‰). Po drugi svetovni vojni je prirodnii prirastek v letih 1948—1953 res izkazal najvišjo številko v celotnem obravnavanem obdobju (11,5‰), vendar je že v letih 1953—1961 padel na 9,9‰, kar pomeni najnižjo številko v tekočem stoletju. Število smrtnih primerov tudi v zadnji dobi še vedno močno upada, še hitreje pa nazaduje število rojstev (v letih 1948—1961 je nataliteta upadla za 3,6‰, mortaliteta pa za 2,0‰), kar danes bistveno vpliva na upadanje prirodnega prirastka. V primerjavi z rezultati preteklega stoletja je prirodnii prirastek tekočega stoletja še vedno višji, predvsem zaradi močnega upadanja mortalitete. Če primerjamo obdobji 1857—1869 in 1953—1961, vidimo, da se je v prvem obdobju rodilo 6.571 ljudi več, umrla pa sta kar 14.102 prebivalca več kot v drugem obdobju. V primerjavi z Jugoslavijo je prirodnii prirastek Slovenije seveda veliko nižji: v letih 1948—1953 je ta v vsej Jugoslaviji znašal 15,8‰ (v Sloveniji 11,5 promil), v letih 1953—1961 pa 14,7‰ (v Sloveniji 9,9‰).

Sliko o gospodarsko-socialnem razvoju Slovenije si vsaj delno lahko ustvarimo ob podatkih o odstotku agrarnega življa glede na celotno prebivalstvo, kot sledi iz tabele:

	1880	1890	1900	1910	1931	1948	1953	1961
Slovenija skupaj	79,5	75,7	73,2	66,6	59,2	48,9	40,4	30,9
Zahodna Slovenija	75,1	70,4	67,0	59,1	47,0	37,6	29,8	20,7
1. Ljubljana	59,8	50,3	47,9	39,3	30,0	18,9	14,2	10,5
2. Slov. Primorje in Notranjska	78,5	78,2	74,2	67,6	55,2	55,1	45,4	33,0
3. Gorenjska	79,7	73,0	70,1	61,9	50,7	36,5	29,9	20,1
Vzhodna Slovenija	82,3	79,2	77,3	71,8	67,6	56,6	47,6	38,3
4. Dolenjska	86,4	83,5	82,6	76,8	72,9	66,9	56,8	44,8
5. Koroško-štajerski rajon	73,5	68,7	62,8	55,1	52,1	34,1	27,9	19,3
6. Podravsko-pomurski rajon	87,0	84,3	86,2	82,3	81,9	77,7	67,2	63,9
7. Zasavsko-savinjski rajon	78,9	76,7	72,6	68,0	60,4	45,9	38,5	28,6

Število kmečkega prebivalstva je torej v celotni Sloveniji v dobi 1880—1961 padlo za 48,6 odstotkov, torej skoraj za polovico, seveda po posameznih rajonih močno različno. Tako je v Zahodni Sloveniji število padlo za 54,4%, v bolj agrarni Vzhodni Sloveniji pa le za 44%, kar je že pod slovenskim povprečkom. Med posameznimi rajoni je najmočnejši padec kmečkega prebivalstva zabeležila Gorenjska (59,6%), sledi Koroško-štajerski rajon (54,2%), Zasavsko-savinjski rajon (50,3%) in zanimivo, še potem Ljubljana (49,3%), katere meje segajo seveda še daleč izven mesta samega. Pod slovenskim povprečkom je ostalo Slovensko Primorje in Notranjska (45,5 odstotkov), Dolenjska (41,6%) in Podravsko-pomurski rajon, ki je kot naše najbolj agrarno področje znižalo število kmečkega prebivalstva le za 23,1%. Opazujemo lahko tudi, kako je imela Slovenija leta 1880 še veliko bolj, lahko bi rekli, enoten agrarni značaj, medtem ko so se v svojem razvoju do današnjega dne posamezna področja že znatno zdiferencirala. Leta 1880 je znašala razlika med najbolj (Podravsko-pomurski rajon) in najmanj agrarnim rajonom (Ljubljana) le 27,2 odstotka, leta 1948 se je ta razlika povzpela že na 58,8% in se do leta 1961, zahvaljujoč močnemu padcu agrarnega življa v zadnjih letih tudi v Podravju in Pomurju, znižala na 53,1%. Leta 1961 je torej živelo v Sloveniji od kmetijstva še samo 30,9% ali slaba tretjina celotnega prebivalstva. Nad tem povprečkom so le še, v skladu z vsem, kar smo že povedali, Podravsko-pomursko področje (63,6%), ki je še vedno naša najbolj agrarna pokrajina, Dolenjska (44,8%) in Slovensko Primorje z Notranjsko (33,0%). Zanimiv je še podatek, da je Slovenija že leta 1931 imela manj kot 60,0% kmečkega prebivalstva, medtem ko je bilo v SFR Jugoslaviji še leta 1953 60,9% agrarnega življa.

Za industrijsko prebivalstvo, žal, ne razpolagamo s tako podrobnimi podatki po posameznih

področjih. Avtor nam posreduje le nekaj podatkov o številu industrijskega prebivalstva (vključno obrtnega) v odnosu do skupnega števila prebivalstva za celotno Slovenijo. Tako so leta 1880 v Sloveniji našli 11,0% industrijsko-obrtnega prebivalstva, leta 1890 celo nekoliko manj (10,7%), leta 1900 zopet 11,9% in leta 1910 pa 12,8%. Pri teh prvih popisih še ne gre toliko za industrijsko kot za obrtno prebivalstvo. V času Avstro-Ogrske se v letih 1880—1910 število industrijsko-obrtnega prebivalstva torej ni dvignilo za več kot 1,8%. Močan skok pa opazimo po prvi svetovni vojni, ko je do leta 1931 številka poskočila kar na 21,3%. Po drugi svetovni vojni so ob popisu leta 1948 našli 21,9% industrijsko-obrtnega prebivalstva, leta 1953 — 24% in leta 1961 — 29,8%. Hitro naraščanje industrijsko-obrtnega prebivalstva opozarja na večjo gospodarsko dinamiko po drugi svetovni vojni. Leta 1961 sta industrija in obrt skupaj preživljali torej že slabo tretjino celotnega prebivalstva (29,8%) in se tako že kar povsem približali številu agrarnega življa (30,9 odstotkov).

Legenda h karti:

RAST PREBIVALSTVA SLOVENIJE V OBDOBJU 1857—1961

- SL = Slovenija
- VSL = Vzhodna Slovenija
- ZSL = Zahodna Slovenija
- PN = Slovensko Primorje in Notranjska
- PP = Podravsko — pomurski rajon
- D = Dolenjska
- G = Gorenjska
- ZS = Zasavsko-savinjski rajon
- KS = Koroško-štajerski rajon
- LJ = Ljubljana

Povojne migracije prebivalstva v svetu

Po II. svetovni vojni se je značaj migracij v svetu, v primerjavi s predvojnimi obdobjem, precej spremenil. Predvsem se je povečal priliv v države na zahodni polobli, še posebno v ZDA, ki so zadnja leta pred vojno priseljevanje omejevale zaradi ekonomske krize; pomembna emigracijska država pa je postala tudi Avstralija, ki je po vojni prav tako zmanjšala omejitve. Na seznamu emigracijskih držav pa ne najdemo več držav s socialistično državno ureditvijo kot na primer Kitajske, Poljske, Jugoslavije in druge, prav tako pa se je prenehalo izseljevati prebivalstvo iz držav, ki so po vojni pridobile svojo neodvisnost kot Indija in arabske države v severni Afriki.

Poleg ekonomskih činiteljev, ki so povzročili migracije v tem obdobju in so navadno sprožili prekomorsko odseljevanje ali pa le kratkotrajnejšo odselitev v bližnje države, so sodelovali predvsem najrazličnejši politični vzroki, ki so nastopili kot posledica vojne, na primer premaknitev državnih meja in s tem ureditev obmejnih demografskih problemov, repatriacije, izmenjava političnega ustroja države, proces razpadanja kolonializma in s tem v zvezi nove državne tvorbe z novimi mejami.

Emigracijske države so največkrat relativno manj gosto naseljene in razpolagajo z rezervami zemlje in dobrin, dosegle pa so že določeno stopnjo gospodarskega razvoja in lahko nudijo priseljencem že primerno eksistenco. Tako imenovano pionirsko naseljevanje novih pokrajin pa se je ohranilo le v gospodarsko slabše razvitih državah in je sorazmerno zelo redko. Države, ki so po vojni sprejele največ priseljencev so ZDA, Kanada in Avstralija, precej manj pa Argentina, Brazilija in Venezuela. V starem svetu ima popolnoma izjemen značaj Izrael. Velike potencialne migracijske možnosti ima predvsem SZ, ki pa svoje rezerve hrani za lastno prebivalstvo; nadalje najdemo taka področja v Afriki in ponekod v Aziji, kot so na primer Siam, Kambodža, Laos, Kongo in samostojne države nekdanje Francoske ekvatorialne Afrike. Toda ta področja so gospodarsko slabše razvita in ne privlačujejo izseljencev v taki meri. Analogno vlogo imajo južnoameriške države Peru, Ekvador, Paragvaj in Bolivija.

Izseljujejo se predvsem ljudje iz relativno gosteje naseljenih držav in to največ iz Zahodne Evrope (Velika Britanija, Italija, ZR Nemčija, Nizozemska, Španija in Portugalska). To so večinoma, razen zadnjih dveh, države z visokim nivojem gospodarskega razvoja in so skoraj vse tradicionalno povezane z nekaterimi emigracijskimi področji (na primer Velika Britanija z državami Commonwealtha).

Najznačilnejša so medkontinentalna ali čezmorska preseljevanja, kjer potujejo

izseljenci največkrat najdlje od svojega domačega kraja. Glede na število emigrantov so vsekakor na prvem mestu ZDA. Po obdobju od leta 1900 do 1915, ko se je priselilo v ZDA 13,2 mil. ljudi, je tempo priseljevanja kar naprej upadal. Že od leta 1921 do 1930 je prišlo le 4,1 milij. ljudi, od 1930 do 1940 se je zmanjšalo to število na 528 tisoč, med vojno pa celo na 170 tisoč. Takoj po vojni pa se je priseljevanje spet poživilo. In tako naštejemo od leta 1946 do 1961 približno 3 milij. 650 tisoč priseljencev, in sicer kar 56% (2.060.000) iz Evrope, ostali pa so iz Kanade, Mehike ter nekaj iz Azije in Afrike.

Po vojni se je priselilo iz Evrope največ ljudi iz ZR Nemčije (v letih 1946—1958 okrog 652 tisoč, to je 38,4% vseh evropskih priseljencev). Delež iz ostalih držav pa je naslednji: Velika Britanija 17%, Italija 13,1%, Avstrija 5,1%, Francija 4,1%, Irska 3,4%, Nizozemska 3,3% in Grčija 2,9%.

Drugo veliko imigracijsko področje je Kanada, kjer pa priseljevanje mnogo bolj vpliva na spremembe v demografskih razmerah kot v ZDA. Tudi tukaj se je pred vojno proces priseljevanja razvijal podobno kot v ZDA. Priseljevanje pa je doseglo vrhunec po prelomu stoletja leta 1913, ko je prišlo 6% takratnega kanadskega prebivalstva (400 tisoč). Število priseljencev je do konca II. svetovne vojne stalno upadalo, v povojni dobi od leta 1946 do 1961 pa se je priselilo 2.077.000 ljudi in to pretežno (87%) iz Evrope. Večina evropskih priseljencev (34,6%) so prebivalci Velike Britanije, ostalih pa je manj: iz ZR Nemčije 13,6 odstotkov, iz Italije 13,5%, okrog 13,2% iz vzhodnoevropskih držav, predvsem iz Poljske, 8,6 odstotkov iz Nizozemske in po 2,6% iz Avstrije in Francije.

Prav karakteristična je razmestitev novih naseljencev po celotnem področju Kanade. Za primer si lahko ogledamo, kje so se naselili priseljenci iz Evrope leta 1957 (257 tisoč od skupno 282 tisoč priseljenih). Največ jih je ostalo v okolici Toronta (52%), v Quebec jih je odšlo okrog 19%, v Br. Kolumbijo 13,3% itd. Skoraj vsi so se naselili po mestih.

Tretje področje priseljevanja je Avstralija. Od leta 1946 do 1958 se je tja priselilo 1.380.000 ljudi, od tega 85,3% (1.178.000) iz Evrope, ostali pa iz Nove Zelandije in Oceanije. Med evropskimi emigranti je podobno kot v Kanadi, na prvem mestu Velika Britanija (40,3% vseh evropskih priseljencev), nekaj manj je Italijanov (16,9%) in Nemcev (16,1%), nato 8,4% Nizozemcev, 4,6% Grkov in 3% Avstrijcev. Okrog $\frac{2}{3}$ emigrantov se je naselilo v velikih mestih in okolici.

Države v južni Ameriki imajo manjšo vlogo pri sprejemanju novih naseljencev. Se največ jih

je po vojni sprejela Argentina. Od leta 1946 do 1958 900.000 in od tega 858.000 iz Evrope, predvsem iz Italije, Španije, manj pa Nemcev in Poljakov. V Brazilijo so se pa pretežno naseljevali Portugalci (45%), manj pa Italijani in Španci. Skupaj se je priselilo od leta 1946 do 1960 704 tisoč ljudi in od tega 600 tisoč iz Evrope. Tudi med priseljenci v Venezuelo prevladujejo med 488 tisoči priseljencev Italijani (38,6%) in Španci (35,8%). Značilno za Venezuelo je, da je pravzaprav le prehodna postojanka za izseljence, saj jih skoraj polovico (48%) še prej kot v enem letu odpotuje naprej.

Države, od koder se največ prebivalcev izseljuje v prekomorske dežele, so kot že omenjeno Velika Britanija, Italija, ZR Nemčija, Nizozemska, Španija, Portugalska in Grčija. Iz Velike Britanije se prebivalstvo skoraj po tradiciji izseljuje v dežele Commonwealtha. Tako se je v enajstih letih (1946 do 1957 od 1.842.000 izseljencev kar 80,9% odločilo za ta področja in jih je le 15% odšlo v ZDA in okrog 3% drugam. Kanada in Avstralija sta v tem obdobju dobili enak delež (24%) vseh izseljencev.

Italija je najbolj tipična emigracijska država v Evropi. Od leta 1946 do 1957 je samo prekomorsko izseljevanje zajelo 1.412.000 oseb, od katerih jih je odšlo največ v Argentino (32%), ZDA (14%), Venezuelo (13%), Kanado (12%) in v Avstralijo (12%). Več kot 90% vseh izseljencev je iz južne Italije, predvsem s Sicilije.

Iz ZR Nemčije se je od leta 1948 do 1959 čez morje odselilo 706 tisoč ljudi in to predvsem v ZDA (49%), Kanado (31%), Avstralijo (9%), vsi ostali pa v Argentino, Brazilijo in Južno afriško Unijo. Iz Nizozemske je v obdobju 1946 do 1957 odšlo 430 tisoč ljudi in to 29,5% v Kanado, ostali pa v Avstralijo in v ZDA ter JAU. Istočasno pa se je vrnilo domov 353 tisoč izseljencev iz Indonezije. Iz Španije so se odseljevali pretežno v Argentino, Venezuelo in Brazilijo (skupno 569.000 odseljencev); iz Portugalske pa je več kot polovica odšla v Brazilijo (54,8% od 437 tisoč vseh izseljencev), ostali pa v Angolo, Venezuelo, Argentino in ZDA.

Ena tretjina grških emigrantov se je odselila v ZDA, ostali pa v Kanado in južno Ameriko.

V to kategorijo spada tudi Izrael, kamor se je od leta 1948 do 1960 priselilo 980 tisoč Židov. Te migracije je povzročil predvsem politično psihološki moment ob ustanovitvi nove države. Že pred vojno so se naseljevali v Palestini evropski Židi, po vojni pa se je njihov delež zmanjšal v korist priseljencev iz Azije (28%) in iz Afrike (23 odstotkov).

Pred vojno in nekaj let po njej so bile značilne tudi selitve med Zahodno Evropo in Afriko. Tako so se naseljevali Francozi v Atlaških deželah, Britanci v Rodeziji itd. V zadnjem času pa se je migracijski tok obrnil. Od leta 1956 se je iz Alžira, Maroka in Tunisa vrnilo domov okrog 700 tisoč Francozov in približno 220 tisoč Italijanov iz Libije, Eritreje, Etiopije in Somalije.

V Aziji je pomembnejša čezmorska emigracijska država le Japonska, od koder se je po vojni izselilo 60 tisoč Japoncev (36 tisoč na Havaje, ostali pa v Brazilijo).

Še zanimivejše so meddržavne migracije, v katerih se ponekod zreali specifično stanje po II. svetovni vojni. Poleg ekonomskih so važni tudi politični vzroki zaradi sprememb meja in repatriacij prebivalstva ter zaradi izmenjave prebivalstva med državami z različno notranjo politično ureditvijo.

Tako se je na primer iz Poljske, Češke in kaliningrajskega področja SZ takoj po vojni izselilo v Nemčijo okrog 11 mili. ljudi. Velike so bile tudi izmenjave med poljskim in sovjetskim obmejnim prebivalstvom, saj je iz SZ prišlo na Poljsko 217 tisoč Poljakov in se je v nasprotno smer preselilo 518 tisoč Ukrajincev. Podobno se je izmenjalo prebivalstvo tudi med Jugoslavijo in Italijo, ko je iz Primorske in Istre odšlo 200.000 Italijanov in se je vrnilo 30.000 Jugoslovanov.

Značilna za to skupino je izmenjava prebivalstva med Indijo in Pakistanom. Ob popisu leta 1951 je bilo v Indiji 7.296.000 priseljencev iz Pakistana in v Pakistanu 7.227.000 priseljencev iz Indije. Večina teh se je skoncentrirala v obmejnih področjih. V indijskem delu Pendžaba je ostalo kar 2.376.000 priseljencev, kar je 18,8% vsega tamkajšnjega prebivalstva, v pakistanskem delu Pendžaba pa se jih je naselilo 4.908.000 (26,1% vsega prebivalstva). Ostali priseljenci pa so se naselili v mestih.

Tudi repatriacija japonskega civilnega prebivalstva je imela značaj velikih povojnih migracij. Od leta 1945 do 1953 se je vrnilo na Japonsko 3.174.000 Japoncev (od tega 1.219.000 iz Mandžurije, 485 tisoč iz Kitajske, 415 tisoč iz južne Koreje in 297 tisoč iz severne Koreje ter 277 tisoč iz Sahalina in Kurilov).

Velikega obsega je bila tudi izmenjava prebivalcev med obema nemškima državama. Od leta 1949 do 1961 je prišlo v ZR Nemčijo 2.501.000 ljudi in ta priselitev trikrat presega prekomorska izseljevanja iz ZR Nemčije. Podobno se je izmenjalo tudi prebivalstvo med Severno in Južno Korejo (1,5 milij. na obe strani) ter med severnim in južnim delom Vietnama (okrog 1 milij. na obe strani).

Migracije zaradi ekonomskih vzrokov med posameznimi državami so po vojni značilne po tem, da so v veliki meri sezonskega značaja. Ljudje se sicer tudi za stalno odseljujejo, vendar se jih veliko čez nekaj let vrne domov. Področja priseljevanja so največkrat industrijski centri ali pa na primer v Afriki pokrajine z razvitim plantažnim gospodarstvom. Emigranti pa prihajajo iz gospodarsko slabše razvitih in gosteje naseljenih področij.

Od leta 1946 do 1958 si je poiskalo zaslužek v ZDA preko 290 tisoč Mehikancev, na sezonsko delo pa jih je odšlo okrog 450 tisoč.

Močna ekonomska migracija iz Italije (letno približno 300 tisoč), ki je delno tudi sezonska, je usmerjena v ZR Nemčijo (leta 1960 se je na primer odselilo tja 100 tisoč Italijanov, vrnilo pa se jih je le 34 tisoč), v Francijo (58 tisoč in vrnilo 34 tisoč), v Švico (128 tisoč in vrnilo 90 tisoč), v Vel. Britanijo, Luxemburg in Belgijo. Nasprotno pa črpa ZR Nemčija mnogo delovne sile (predvsem sezonske) iz mnogih držav Evrope.

V Azijo je priklicala največ emigrantov iz sosednjih držav, predvsem s Koreje, japonska industrija; v JZ Aziji pa se iz Irana, Iraka, Jordanije, Pakistana in Indije ljudje sezonsko zaposlujejo predvsem v Kuvaitu.

V Afriki vidimo, da so največ delovne sile priklicala industrijska področja v Transvaalu, v Rodeziji, v Katangi itd. V Transvaal pride na primer letno okrog 350 tisoč delavcev, v Rodezijo pa 300 tisoč. V zahodni Afriki so bila do nedavnega imigracijska področja nekdanje britanske kolonije, bivše francoske pa emigracijska. Sedaj se stanje nekoliko izenačuje, toda še vedno je na primer v Gani okrog 300 tisoč delavcev iz Zgornje Volte, Slonokoščene obale, Toga itd., na plantaže bombaža v Sudanu pa prihajajo delavci iz Čada in Centralno afriške republike. V vzhodni Afriki je imigracijsko področje Uganda in Tanganjika, emigracijska pa so Ruanda—Urundi, Mosambik itd.

Prebivalstvo držav južne Amerike se veliko manj preseljuje. Še največ delovne sile črpa Argentina, manj pa že Brazilija, Čile in Venezuela.

Zanimive so tudi migracije prebivalstva v okviru ene države. Proces urbanizacije in z njim zvezane migracije iz vasi v mesta zasledujemo po vsem svetu. Poleg njih pa prihaja do „izravnalnih“ selitev predvsem na teritorijih velikih držav kot so na primer SZ, ZDA, Kitajska, Brazilija itd., kjer so večinoma precejšnje razlike v razporeditvi prebivalstva.

Zelo značilne so notranje selitve prebivalstva v SZ, kjer že nekaj desetletij prevladuje tendenca preseljevanja na vzhod v Sibirijo, Kazahstan in na Daljni vzhod. Proces intenzivnega izseljevanja v Sibirijo se je začel že po zgraditvi transsibirske železnice, s katero so odhajale velike množice kmetov v stepe zahodne Sibirije. Med obema vojnama se je tja preselilo okrog 2,5 milij. ljudi. Mednje so se po revoluciji začeli naseljevati tudi delavci v novih industrijskih področjih, ki so se v tem času hitro razvijala. Okrog 1 milij. ljudi pa se je istočasno preselilo tudi v uralsko industrijsko področje. Med vojno so preko Urala evakuirali preko 20 milij. ljudi, ki se deloma niso več vrnili na zahod (približno 9 milij.). Zato se je v primerjavi z letom 1939 v Kazahstanu povečalo število prebivalstva za 52,8%, na Dalnjem vzhodu pa celo za 69,7%. Najbolj se je zgoščevala naseljenost v industrijskih področjih. Po vojni (po letu 1954) se je v Kazahstan in Altajsko področje preselilo še 1,5 milij. agrarnega prebivalstva. Nova naselitvena jedra so nastala tudi v

polarnih področjih: v zahodnem delu polotoka Kola (v marmanskem področju se je od leta 1926 do leta 1959 dvignilo število prebivalstva od 23 tisoč na 568 tisoč), nato v pečorskem premogovnem področju, na zlatonosnih obrežjih Kolime, zrastle so ribiška naselja na Kamčatki in nova pristanišča ob severni morski poti. Manjši migracijski tok je bil po vojni usmerjen tudi na zahod: 1 milij. ljudi se je preselilo na zahodna področja Ukrajine, okrog 400 tisoč v zahodno Belo Rusijo, čez 1,5 milij. pa v baltiške republike, kaliningrajsko področje in zahodno Karelijo, kjer so bile po vojni razseljene cele pokrajine. Področja emigracije so bili centralni deli Rusije, severno Povolžje in vzhodna Ukrajina.

Zanimive so tudi notranje migracije v ZDA. Tu prevladuje odtok prebivalstva na zahod in jugozahod v zvezi s porastom industrije v Kaliforniji, Arizoni, Teksasu, Koloradu, Novi Mehiki itd. Od leta 1940 do 1960 se je sem preselilo okrog 10 milij. ljudi in to 5,8 milij. v Kalifornijo, kjer je v tem času število prebivalstva naraslo za 129%, 500 tisoč v Arizono (povečanje za 160,8 odstotkov); precej in to 2,2 milij. pa tudi na Florido (povečanje za 160,4%). Istočasno so v teh področjih nastajala nova mesta, večala so se stara, povečal se je tudi odstotek obdelovalne zemlje zaradi namakanja. Emigracijska področja so države srednjega zahoda: obe Dakoti, Iowa, Kansas, Minnesota itd. S to migracijsko smerjo pa se križa smer preseljevanj črnškega prebivalstva z Juga na Zahod in na Sever in to predvsem v velika industrijska središča. Tu je bil poleg ekonomskega zelo odločilen vzrok tudi beg pred rasno diskriminacijo. V državah, kjer je nekdanj prevladovalo črnško prebivalstvo, se delež le-teh stalno manjša. V Missisippiju je od leta 1940 do 1960 padel ta delež od 50,7% na 42%, v New Yorku pa se je istočasno povečal od 4,2% na 8,4%, v Illinoisu od 4,9% na 10,3%, v Kaliforniji od 1,8% na 5,6%, v mestu Washington pa od 29,8% na 53,9%. V tem času se je namreč s področij Alabame, Arkansasa, Georgije, obeh Karolin, Louisiane in Missisippija izselilo 3 milijone črncev.

Te „izravnalne“ selitve zasledimo tudi v Braziliji, kjer se izseljujejo v notranje predele okrog nove prestolnice ter na jug. Nasprotno pa so emigracijska področja severovzhodni suhi predeli, kjer izkazuje najgosteje naseljena pokrajina Alagoas samo 1,3% prirastka prebivalstva, kljub 30‰/00 prirodnega prirastka letno. V južnih področjih, kjer najdemo primere pionirskega kmetijstva je prebivalstvo istočasno naraslo za preko 80% (1950—1960).

Tudi na Kitajskem — v severni Mandžuriji, se večajo kmetijske površine in nastajajo nova industrijska področja. Vzporedno s tem pa hitreje narašča število prebivalstva (24,9%) kot v osrednjih predelih (od leta 1953 do 1957 za 11,1%). Podobno stanje je tudi v Notranji Mongoliji ob metalurških kombinatih ali na novih namakalnih

področjih. Izseljujejo se ljudje pretežno iz osrednjih pokrajin.

V Indoneziji bi bile „izravnalne“ selitve najbolj potrebne. Tu je na otoku Javi (7% vse površine) naseljenega 65% vsega indonezijskega prebivalstva, gostota pa znaša 495 ljudi na km².

Milan Natek

Misli o „Turistični geografiji“

Vladimir Bračić: „Turistična geografija“. Založba Obzorja, Maribor 1963, str. 400. Strokovni pregled opravili: dr. Vi. Klemenčič, univ. pred. J. Planina in prof. VEKŠ T. Lah, jezikovnega N. Popović-Kostanjevec. Zemljevide, skice in grafikone narisal K. Nosan.

Vsakega resnično novega dela se razveselimo, saj smo prepričani, da bo z novimi izsledki obogatilo nenehna človekova prizadevanja po spoznavanju „stoterih vprašanj“ sodobnega sveta, obenem pa nam je najboljše zagotovilo in pokazatelj rasti sleherne znanstvene discipline. Vsako novo dognanje nam mora odgovoriti na zastavljeno vprašanje ali skupino vprašanj, a istočasno postavlja raziskovalcu nove neznanke. Neugnani in nikdar z že doseženimi in osvojenimi ugotovitvami zadovoljen človekov duh pa vztraja v nadaljevanju že pred tisočletji začetimi razglabljanji o bistvu pojavov našega sveta. To je tudi ena izmed temeljnih značilnosti sleherne znanstvene discipline, kljub tolikšni starosti pa je znanost še vedno mlada, saj jo vsako novo odkritje osveži in prerodi.

Ob prebiranju „Turistične geografije“ VI. Bračića sem se večkrat zamislil in ko sem knjigo odložil, sem si nehote ponavljal vprašanja: Čemu tako vulgarizirati in banalizirati geografsko strokovno in znanstveno misel? Kajti: 1. Knjiga je gol opis pokrajin in ne prikazuje pojavov v funkcionalni prepletenosti. 2. Grobo poenostavljanje dejstev. 3. Nekritično ocenjevanje in postavljanje v ospredje nekaterih, na videz pomembnih činiteljev (relief, podnebje, vode itd.). 4. Za učbenik višje šole jemlje vire iz druge ali celo iz tretje roke (str. 393 do 394). Kaj ima „Turistična geografija“, kakršno nam posreduje knjiga, skupnega z geografijo, kakršno poznamo iz številnih strokovnih ali znanstvenih del? Ali ni osnovna in moralna dolžnost slehernega učbenika (in ta knjiga je namenjena tudi študentom turizma na višji šoli — glej str. 4 do 6), kot vsakega poljudno-znanstvenega priročnika sploh, da posreduje zainteresiranemu krogu ljudi najbolj pristno podobo sodobnih dosežkov v osnovni znanstveni disciplini, na kateri sloni, in ki jo obravnava učbenik ali priročnik? In prav zato morajo sleherni učbenik prevevati sveže misli

V načrtu so preseljevanja prebivalstva na druge otoke, kar pa je zelo težavna naloga, in je do sedaj uspela le preselitev 231 tisoč ljudi na južno Sumatro. Za indonezijske razmere pa je to še vse premalo.

(Po Czasopismo geograficzne 1963/2.)

vseh tistih komponent, ki so izklesale do zdaj najboljši vpogled v zakonitost procesov pri pojavih, ki jih proučujejo posamezne vede.

Turizem je mlad pojav v družbeno-ekonomskem življenju, zato je tudi veda strokovnega in znanstvenega proučevanja mlada. Presojanje turizma zahteva temeljito poznavanje nekaterih pojavov v pokrajini (na primer relief, podnebje, vode, rastlinska oodeja itd., str. 12), ki so predmet geografskega proučevanja. Samo zato pa še daleč nisimo upravičeni zagovarjati obstoja tako imenovane „turistične geografije“, pač pa smemo govoriti le še o geografiji turizma.

Prebiranje osnovnih načel geografije turizma (Pojem turistične geografije, str. 11 do 12) me vedno bolj vsiljuje v prepričanje, da so še tudi danes, sedemdeset let po izidu Engelsove Dialektike in več kot pol stoletja po Leninovem „Materializmu in empiriokriticizmu“ v „Turistični geografiji“ trdno zasidrana naziranja, ki nimajo ničesar skupnega z novejšimi, kaj šele z najnovejšimi (starimi več kot desetletje in pol) spoznanji v geografiji. (Tudi zadnji, VI. kongres geografov Jugoslavije, ki je bil v jeseni 1961 v Ljubljani, je odločno odklonil nekatera dozdajšnja gledanja v geografskem proučevanju in se je s polno prizadetostjo zavzel za materialistično-dialektično obogatitev vsebine in metodologije raziskovalnega dela v geografiji). To moram zapisati zato, ker avtor precej pravilno opredeljuje objekt proučevanja geografije turizma (str. 12 do 13), a pri vsem tem pozablja, da je treba načela, ki jih postavimo v ospredje svojemu delu, tudi ceniti in spoštovati. In ker se je avtor „Turistične geografije“ svojim, v ospredje postavljenim načelom v kasnejših poglavjih popolnoma izneveril (še posebej od str. 53 do 392), se upravičeno sprašujem: Zakaj je uvodne misli o „turistični geografiji“ sploh zapisal? Ali ni samo ob sebi razumljivo, da bo znanstvenik ali strokovnjak s spoznanjem novejših odkritij, z njimi obogatil vse svoje nadaljnje raziskave, in da bo pri njih izhajal s popolnejših in doslednejših pozicij, kot so bile dozdajšnje? Tudi za to nam je potrebna določena mera razsodnosti. Še mnogo, mnogo bi bilo pripomniti k tej „načelni nenačelnosti“, a ker sem prepričan, da večina geografov pozna osnovne principe geografije (glej tudi „Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ, Lj. 1962, str. 41 do 151),

prepuščam sodbo njim. Zadržal pa se bom še pri nekaterih drugih problematičnih trditvah, oziroma naziranjih v „Turistični geografiji“.

Vsebina knjige ima dva dela. Prvi obravnava: Prostorsko pogojene činitelje za razvoj turizma (str. 13 do 52), drugi pa: Svetovna turistična področja (str. 53 do 392), kjer so omenjene tudi nekatere komponente geografije turizma. Ne morem mimo prvega dela, ne da bi omenil dokaj čudna avtorjeva naziranja, ki se kažejo v razdelitvi prostorsko pogojenih činiteljev za razvoj turizma. Avtor prišteva prirodne činitelje med objektivne, medtem ko pojmuje družbene kot subjektivne (str. 27). Res je, da je človek subjekt turizma (str. 27), res pa je tudi, da so zanj potrebni objektivni pogoji (kar avtor tudi pravilno pojmuje na str. 27), ki so zrcalo zakonitosti družbenega in ekonomskega razvoja. Ali niso mnogokrat celo družbeni činitelji močnejši in pa odločilnejši kot objektivni faktorji? Saj z antropogenimi „posegi v naravo“ ustvarja družba nove pogoje za nove vrste turizma (na primer: rudarjenje v Velenju, jezera, vzpenjača na Pohorje, kopališča in bazeni, parki itd.), kar pa je tudi dokaz vedno močnejšega sožitja človeka z „naravnim okoljem“. V kolikor sem še upravičen kot geograf omenjati „Turistično geografijo“, moram zapisati, da so v prvem delu knjige mnoge očitne slabosti geografskega determinizma (samo dva primera: „... pri tem pa so prirodni činitelji vedno le pogoj za turizem (podč. N.), družbeni pa čestokrat tudi rezultat turističnega prometa — lega, površje, klima, vodovje vedno le pogoj, prireditve, promet, gostinske kapacitete čisto rezultat...“ — str. 42. In za Bled pa še tole: „... Nedvomno sta lepota (podčrtal N.) kraja in ugodno podnebje vplivala, da sta bila okolica jezera in tudi otok naseljena že v davni preteklosti...“ — str. 121). Temu se ne čudim, saj avtorju za osnovo pri sestavljanju „Turistične geografije“ niso služila novejša spoznanja v geografiji in o njej, ker bi v nasprotnem primeru popolnoma drugače pojmoval vsebino in vlogo posameznih prirodnih (relief, podnebje itd.) in družbenih činiteljev v pokrajini, ki je tudi predmet proučevanja geografije turizma.

Prepričan sem, da so za geografijo turizma pomembnejša spoznanja o uveljavljanju lokalnih vetrov, ki jih je avtor prezrl, oziroma jim ne pripisuje večjega pomena (omenja le fen in nočnik v gorskem svetu) in singularitet, kot pa omemba Machovih stopinj za določevanje radioaktivnosti voda (str. 22). Tudi s študijami klime na Slovenskem nismo najbolj revno založeni kot meni avtor (str. 117), saj imamo več pomembnih klimatologov s številnimi razpravami.

Ne morem se sprijazniti z avtorjevim naziranjem o geografskem pojmu „turističnega kraja“, ki je že: „... vsaka prirodna posebnost ali objekt na zemeljski površini, kjer se turisti ustavljajo za krajši ali daljši čas...“ (str. 43), saj prav s tem „nedoumljivim poenostavljanjem“ jemljemo geografiji smisel in vlogo znanstvene discipline.

Ali je geografija res samo to, da: „... na karto prenesemo posamezne objekte, jih opišemo ter med seboj primerjamo?“ (str. 43). Ali ni to vsebina „geografije“, s kakršno se srečujemo ob prebiranju popotnih zapiskov s potovanja po tujih deželah v preteklih stoletjih? In še dalje: „Turistično področje sestavlja več turističnih krajev, ki jih vežejo v celoto geografski činitelji, prometna mreža ali turistične posebnosti,“ (str. 45; vse podčrtal N. M.). Prav zanimivo bi bilo še nadalje razmišljati o absurdnosti tudi tehle terminov: „klimatski kraji,“ (str. 45) in še: „Gozd — Martuljek je manjši klimatski kraj...“ (str. 150). Ali: „Kratke in deževne jeseni ter hladne pomladi (v gorah sneg!) delijo turistično sezono v letno, ki je klimatsko zdravstvena in zimsko, ki je predvsem zimsko športna (str. 118; vse podčrtal N. M.). Kot da bi bila samo klima tisti osnovni činitelj, ki daje splošno karakteristiko določenemu območju. Vemo pa, da je klima samo eden izmed številnih činiteljev, ki v medsebojnem in vzročnem prepletanju „podajajo“ resnično podobo pokrajini, ki je že tudi določljiva z eksaktnimi metodami merjenja. Vsega pa spet ne zamerim avtorju, saj je končno vendarle res, da je s svojim delom zaoral v ledino terminologije geografije turizma, in je pri tem čestokrat nekritično sprejemal v „Turistično geografijo“ termine, ki niso niti lastni in tudi nesprejemljivi za geografijo.

V knjigi nisem zasledil opredelitve pojma „turist“. J. Planina pravi: „1. Turist zapusti svoje stalno bivališče, potuje, biva nekaj časa v tujem kraju ter se po krajši odsotnosti vrne v kraj stalnega bivanja. 2. Turist na svojem potovanju ne proizvaja materialnih dobrin ali uslug, na poti ali v turističnem kraju ni proizvajalec, ampak samo potrošnik“ (Zbornik VI. kongresa geografov, str. 95). Ta opredelitev, ki jo v knjigi pogrešamo, je osnovnega pomena, saj more samo na tej osnovi geografija turizma proučevati tisti del migracij, ki jih je sprožil turizem, oziroma učinke — posredne ali neposredne, ki jih je vtisnil pokrajini turist in turizem.

Opis svetovnih turističnih področij ima tudi več slabosti. Ali ima smisel polagati težišče turizma na regionalni obseg „področij“, ki zavzemajo ozemlje posameznih držav? Mislim, da ne. Pred opisom turizma v posamezni državi nam sicer avtor pove nekaj osnovnih značilnosti posameznega turističnega področja, vendar menim, da je vse to preskromno, kajti turistična območja, predele, pokrajine itd. ne ograjujejo več državne — politične meje, temveč drugi pokrajinski elementi, ki dajejo osnovni ton vsebini in obliki turizma v posameznem območju (na primer alpski poletni in zimski, obmorski, termalno-slatinska zdravilišča itd.). Turizmu evropskih dežel je odmerjenega več prostora (str. 53 do 93), kot pa turističnim območjem ostalega sveta (str. 93 do 105), kar je samo ob sebi umevno, saj prihajajo k nam z ostalih celin manj številni gostje. Pod-

črtati pa je treba, da je tudi v tem pogledu avtor docela nedosleden. Severno Ameriko razdeli na sedem turističnih območij, turizem pa opisuje samo na območju ZDA in Mehike, medtem ko ga je v Kanadi popolnoma zanemaril, kljub temu, da je tudi tam turizem razvit, morda celo bolj kot na primer na Aljaski, kjer so bili do druge svetovne vojne zelo redki „turisti“ in še med njimi so bili najštevilnejši lovci na kožuharje in iskalci zlata (str. 98).

Ostali del knjige (str. 109 do 392) zavzemajo opisi turističnih „področij“ Jugoslavije, ki so razporejena po socialističnih republikah. Osnovno gradivo za opis nekaterih geografskih značilnosti naše države je avtor črpal iz knjige F. Planine: „Naša domovina Jugoslavija“, Lj. 1959, ter iz učbenika geografije Jugoslavije za šole druge stopnje (Kranjec-Leban: Zemljepis Jugoslavije, Lj. 1958), in jo je dopolnjeval s številnimi turističnimi vodiči in prospekti, ki so bili izdani za posamezne predele Jugoslavije.

Knjiga je bogata številnih okrasnih pridevkov, tudi v presežnikih (na primer zanimivo, slikoviti, čudoviti, „divji sever“ in „divji zapad“, lepi gozdovi, „metliška žametna črnina“ itd.). Mnenja sem, da so tudi „okrasne“ vrednosti posameznih pojavov na zemeljskem površju mnogokrat izraz subjektivnih sodb posameznikov, in da v tolikšni množici le ne sodijo v strokovno knjigo. In navsezadnje, ali ne bi bilo mnogo koristneje, da bi avtor nam bralcem z besedami „pričaral slikovite čudese narave“, da bi jih mogli ob branju knjige bolj ali manj občivljati? Sicer pa tudi to ni naloga učbenika za višje šole.

Kartogrami, ki tekst dopolnjujejo, imajo nekaj pomanjkljivosti, ki jih bo mogel pozorni bralec odstraniti; na primer k legendi na karti na str. 95 je treba dodati k znaku za cesto: Dawson Creek — Fairbanks (ki jo sicer avtor omenja na str. 98); mednarodna cesta iz Maribora do Ljubljane in dalje, ne vodi skozi Zidani most in Celje, temveč preko Trojan (karta na str. 110). Karta železniškega omrežja na str. 207 prikazuje pro-

go Dubravnik—Sarajevo preveč uporabljeno, kot dejansko je (na karti je znak za 5 ali več parov stalnih brzovlakov), kar pa bi smeli trditi šele za relacijo Hum—Sarajevo v letu 1962; v letu 1962 je bila proga Sarajevo—Dubrovnik, obremenjena samo z dvema brzovlakoma, v letu 1962/1963 pa s tremi.

Po vsem tem se ponovno vprašujem, komu naj služi „Turistična geografija“ Vladimirja Bračiča? Ali naj bo učbenik geografije turizma na višji šoli? Mislim, da ne. Saj bi s tem odvzeli geografiji pomen in mesto, ki ju ima kot znanstvena disciplina, kajti „Turistična geografija“ nima skoraj nič skupnega z geografijo turizma, ki je samo aplikacija geografskega proučevanja turizma. Naslov in koncept knjige sta prezahtevna (prim. na str. 6: je učbenik za višjo šolo, priročnik za turistične delavce in turiste ter učitelje ter informator), vsebina pa ne ustreza naslovu. Skratka, mnenja sem, da „Turistična geografija“ ni geografski učbenik turizma, s katero ne bomo vzgojili turističnega strokovnega delavca, temveč kvečjemu izobrazili turista!

V sedanjosti se postavljajo pred vse strokovnjake in znanstvenike, ki pišejo učbenike in razprave, zahteve, da so tudi njihova dela izraz najnaprednejših miselnih tokov sodobnega časa. Prav zato moram odkloniti „Turistično geografijo“, ki samo našteva nekatera dejstva kot pojave v pokrajini, ne da bi jih skušala prikazati genetično in vzročno povezane v „kompleksu turistične pokrajine“. Še toliko bolj odklanjamo takšno strokovno pisarijo, ker se more zgoditi, da bo kot učbenik (knjiga pa je obvezen učbenik, str. 4) izoblikovala določenemu krogu naših občanov nesodobne poglede na nekatero geografske probleme v pokrajini. In navsezadnje: geografija tudi ni skupek „vsesplošnega in vsemogočega“, saj ima „omejeno“ področje svojega raziskovanja, česar pa se prevečkrat premalo zavedamo. Tudi knjiga, ki je predmet teh vprašanj, ponovno kliče geografe, da se lotijo te razbistrivne ideoloških osnov geografije in proučevanja teoretičnih izhodišč geografskih znanosti.

Dušan Kompare

Geografska učilnica

O sodobnih metodah geografskega pouka je bilo že mnogo govora. Učitelji geografije se zavedajo, kakšen pomen ima nazornost pri geografskem pouku in v zvezi s tem uporaba različnih zemljevidov, diafilmov, diapozitivov, filmov, reliefov, modelov in drugih ponazoril. Prav tako vedo, kako pomembno je aktivno delo učencev pri opazovanju geografskih pojavov, pri zbiranju najrazličnejšega gradiva, pri skiciranju in risanju preprostih kart. Znan je pomen samostojne uporabe različne geografske literature, dela v krožkih in različnih vaj. Vendar pa je kljub temu

geografski pouk v večini primerov še vedno preveč verbalen, premalo nazoren in metodsko slabo razvit. Učence premalo vodi k aktivnemu delu v vzgojno-izobraževalnem procesu, ki naj bi bil vsebinsko bogat in metodsko pester. Med glavnimi vzroki pomanjkljivosti geografskega pouka pa so brez dvoma neustrezne materialne osnove naših šol, ki ne razpolagajo z ustreznimi sredstvi za vsa potrebna učila in literaturo. Prav to in neustrezni prostori pa najčešče onemogočajo pravilno organizacijo geografskega pouka.

Za uspešen geografski pouk so razen dobrega učitelja potrebna sodobna učna sredstva in tak učni prostor, ki bo omogočal racionalno uporabo učil in vzbujal v učencih in učitelju interes za delo v okviru geografskega pouka. Zato zahteva po posebni geografski učilnici ni kaprica učitelja geografije, temveč pogoj za uspešno delo. Kar velja za fiziko, kemijo in biologijo, velja v enaki meri tudi za geografijo in še za nekatere druge predmete. Tehnih argumentov za posebno geografsko učilnico je veliko, vendar bom navedel samo nekatere najpomembnejše.

Pri pouku geografije stalno uporabljamo ali bi vsaj morali uporabljati projekcijska sredstva: diaprojektor, episkop in kinoprojektor. V posebni geografski učilnici bi morali biti ti aparati stalno nameščeni in bi njih uporaba zahtevala malo časa. Ker posebnih geografskih učilnic nimamo, izgubimo veliko časa s prenašanjem aparatov, z nameščanjem slik, z ureditvijo zatemnitve in s pospravljanjem.

Posebna geografska učilnica omogoča tudi široko uporabo drugih ponazoril, kot so karte, reliefi, modeli, slike, zbirke itd., ki jih shranjujemo v geografski učilnici ali v posebnem kabinetu poleg učilnice.

Ustrezno opremljena geografska učilnica omogoča uporabo različnih učnih oblik in metod, ki vzpodbujajo aktivnost učencev: modeliranje, izdelava reliefov, modelov, aplikacij, shem; risanje kart, opazovanje kamnin, produktov itd.

V geografski učilnici prirejajo učenci razstave svojih geografskih izdelkov, imajo lastne zbirke slik, organizirajo krožek, čitajo geografsko literaturo in podobno.

S prenašanjem učil ne zamudimo le veliko časa, temveč jih tudi hitreje kvarimo. V posebni geografski učilnici ali v kabinetu poleg nje so učila ne le vsak trenutek dosegljiva, temveč se tudi dalj časa ohranijo.

Dobro urejena geografska učilnica vzpodbuja interes učencev za geografijo in omogoča učitelju intenzivnejše delo in večjo ustvarjalnost.

Glede opreme geografske učilnice ni enotnih določil. Vsaka šola si jo lahko uredi v odvisnosti od prostorskih in drugih pogojev. V veliko pomoč učiteljem geografije pri opremljanju geografske učilnice pa bo načrt, ki ga priporoča publikacija: *L'enseignement de la géographie* —

Unesco, Paris 1952. Načrt objavljam v poenostavljeni obliki, pripominjam pa, da so možne tudi drugačne rešitve, ki se ravnajo po konkretnih pogojih.

UČILNICA NAJ IMA NASLEDNJO OPREMO

Oglasna deska. Namestimo jo neposredno ob glavnih vratih. Vanjo lahko pritrdimo ilustracije, izrezke in zanimiva ter aktualna poročila.

Dve stalni črni tabli. Namestimo ju na obeh straneh glavnega ekrana (bel zid ali napeto platno za projekcije). Nad obema pa mora biti naprava za obešanje stenskih zemljevidov. Črni tabli lahko pritrdimo na zid, ali pa ju obesimo na škripec, da se vertikalno premikata.

Bela stena ali napeto platno za projekcije.

Vitrina za razstavo geoloških vzorcev. Pod njo prostor za geološko zbirko.

Vitrina za razstavo ekonomskih vzorcev. Pod njo je prostor za ekonomsko zbirko.

Dve knjižni omari s steklenimi vrati, za priročnike, vire in druga dela.

Deska za ilustracije.

Epidiaskop — na premičnem stojalu. Stojalo je opremljeno s kolesci in se lahko uporablja tudi za diaprojektor ali kinoprojektor.

Miza za opazovanje. Imeti mora gladko in horizontalno površino.

Miza za modeliranje z ustrezno ploščo.

Umivalnik s toplo in mrzlo vodo.

Klaserji za kartotečne listke, majhne ilustracije, diapozitive in tiskane ter v razredu izdelane zemljevide.

Velika pisalna miza — z dvema velikima kvadratastima ploščama iz motnega stekla za izdelovanje posnetkov. Pisalna miza ima dve vrsti plitvih miznic za zemljevide in papir. Opremljena naj bo za poskuse in demonstracije z umivalnikom, vodo, električno, plinom, stojali za epruvete itd.

Oder, na katerem je pisalna miza.

Velika omara ali stojalo za zemljevide s plitvimi miznicami za liste za kartografske vaje.

Omara za shranjevanje izdelkov učencev.

GEOGRAFSKI FAKTORJI IN DRUŽBA

Cankarjeva založba je leta 1962 izdala priročnik „Uvod v spoznavanje družbe“, ki sta ga napisala dr. France Černe in dr. Svetozar Ilešič. Ta priročnik je namenjen odraslim pri študiju predmeta „uvod v družbeno-ekonomske vede“ na večernih strokovnih šolah druge stopnje.

V uvodni besedi pravi avtorja, da sta poskušala ustreči potrebi po podajanju enciklopedičnega znanja o družbi, zato sta pristopila k analizi družbe, v kateri živimo, zgodovinsko, z družbeno-ekonomskega in geografskega vidika. Poskušala sta pokazati neposredno in posredno odvisnost družbeno-političnih oblik življenja od družbeno-ekonomske osnove.

V skladu z učnim načrtom sta avtorja razdelila snov v štiri dele. V prvem delu podajata kratek oris družbeno-ekonomskih kategorij ter pregled različnih družbeno-ekonomskih ureditev. V drugem delu obravnavata na splošno in ob posameznih primerih iz domačega in tujega sveta prirodne in družbene faktorje geografskega okolja, v katerem se razvijata družba in njeno gospodarstvo ter faktorje, ki povzročajo prostorsko razmestitev družbeno-ekonomskih pojavov. Tretji del obravnava zgodovino delavskega in socialističnega gibanja v svetu in doma, četrti del pa obsega naš gospodarski sistem in gospodarsko politiko, dosedanja in perspektivni gospodarski razvoj ter družbeno-politično in državno ureditev Jugoslavije, kakršna je bila pred sprejetjem nove ustave.

Avtorja se sicer zavedata, da priročnik tako glede obsega kakor tudi glede globine obravnavanja presega zmogljivost učencev, katerim je namenjen, vendar sta zavestno izbrala „progresivno normo“ iz dveh razlogov: prvič zato, da sta lahko podala poglobljeno, popularno sicer, toda znanstveno predstavo družbenih pojavov in procesov, in drugič zaradi tega, ker se zavedata, da stopnja izobrazbe naših ljudi zelo hitro raste in je vsako leto več ljudi, ki morejo dojemati globlja družbena vprašanja.

Prvi, tretji in četrti del je napisal dr. France Černe, drugi del pa dr. Svetozar Ilešič.

Poglavje „geografski faktorji in družba“ po obsegu, vsebini in načinu obravnave močno presega nivo naših dosedanjih srednješolskih učbenikov. V okviru tega priročnika je prof. Ilešič ob poglavljenih primerih prikazal prirodne in družbene faktorje geografskega okolja in njihovo vlogo v prostorski razmestitvi družbeno-ekonomskih pojavov. Razen tega pa je v zgoščeni obliki in na temelju sodobnih geografskih konceptov podal izviren regionalno geografski pregled sveta in Jugoslavije. Naša geografska literatura te tematike doslej še ni sistematično obravnavala, zato se mi zdi prav, če nekoliko podrobneje seznanim čitatelje „Geografskega obzornika“ z novim tehtnim Ilešičevim prispevkom k razčiščenju načelne problematike geografije.

Prikaz mnogovrstnih in zapletenih odnosov med naravno geografskimi in družbeno geografskimi elementi in faktorji je prof. Ilešič razdelil na pet poglavij. V 1. poglavju obravnava vlogo geografskega okolja v razvoju družbe in njenega gospodarstva. Pri tem opozarja zlasti na razliko med naravnim okoljem in geografskim okoljem z antropogenimi elementi. Pri orisu razvoja naziranj o po-

menu naravnega okolja za razvoj družbe dokazuje nevzdržnost in škodljivost geografskega determinizma, geografskega nihilizma in posibilizma in označuje stališče marksistične znanosti, ki se opira na načela dialektičnega materializma. Posebej opozarja na spremenljivost družbene vloge naravnega okolja in ob konkretnih primerih prikazuje, kako različen pomen je imelo prirodno okolje oziroma njegovi elementi v posameznih družbeno-ekonomskih formacijah. Poglavje zaključuje z obravnavo geografskega okolja z antropogenimi elementi kot temeljem nadaljnjega razvoja in poudarja, da so rezultati proizvodne dejavnosti družbe kot učinki dosedanjih medsebojnih zvez med naravno in družbo postali bistveni sestavni del novega, preoblikovanega okolja.

V drugem poglavju obravnava avtor vlogo naravnih faktorjev v razmestitvi gospodarstva. Po ugotovitvi, da v geografski razmestitvi družbenih pojavov skoraj nikdar ne odločajo samo prirodni ali samo družbeni faktorji, temveč oboji v medsebojnem, navadno zelo zapletenem sodelovanju, opozori, da se družbeni procesi razvijajo neprimerno hitreje kakor prirodni in da so za razmestitev družbenih pojavov navadno odločilnejši ter da prevladujejo tem bolj, čim višja je stopnja družbenega in gospodarskega razvoja. Nato prehaja na konkretno obravnavo vloge posameznih naravnih faktorjev v razmestitvi proizvodnih sil, pri čemer oceni njihovo vlogo v različnih stopnjah družbenega razvoja. Podrobneje obravnava zlasti geološko zgradbo in relief, klimo in vodovje, prst, rastje in živalstvo, ob zaključku poglavja pa označi glavna prirodna geografska področja in njihov gospodarsko geografski pomen.

Tretje poglavje je posvečeno vlogi družbenih faktorjev v razporeditvi gospodarstva. Najprej ugotavlja, da sta osnovna družbeno geografska faktorja stopnja tehničnega razvoja in družbena ureditev s svojimi proizvodnimi odnosi, ki se jima pridružuje še vrsta drugih faktorjev, kot so na primer: razporeditev, struktura in dinamika prebivalstva, politična razmejitev itd. Nato preide na s primeri bogato ilustrirano prikazovanje vloge posameznih družbenih razmestitvenih faktorjev v različnih zgodovinskih obdobjih. Pri tem obdela zlasti učinke tehničnega razvoja v energetiki, v kmetijstvu, v industriji in njeni razmestitvi ter v prometu. Posebno pozornost posveča obravnavi družbene ureditve kot gospodarskega geografskega faktorja v posameznih družbeno ekonomskih formacijah. Posebej obravnava tudi učinke razporeditve, strukture in dinamike prebivalstva ter politične razmejitve v razmestitvi proizvodnje. Poglavje zaključuje s pregledom medsebojne bilance naravnih in družbenih geografskih faktorjev v kmetijstvu in industriji.

Četrto poglavje ima naslov: „Geografski faktorji in povezanost svetovnega gospodarstva“. Po kratki označitvi vzrokov povezanosti svetovnega gospodarstva prikaže najprej glavna področja proizvodnje in porabe surovin, nato obravnava industrijsko proizvodnjo in razlike v gospodarski razvisti, prometno povezanost sveta in sodobne družbene politične odnose v svetu. Pri tem obravnava gospodarske tipe držav v kapitalističnem in socialističnem svetu, razmerje med rastjo prebivalstva in med rastjo proizvodnje, življenjski standard in vprašanja preoblikovanosti, boj za

surovine in za svetovna tržišča ter svetovni pomen socialistične ideje.

V petem poglavju obravnava avtor družbo in gospodarstvo tujih dežel v luči geografskih faktorjev. V koncizni obliki oriše bistvene značilnosti posameznih delov sveta in držav s poudarjanjem tistih naravno geografskih in družbeno geografskih faktorjev, ki so bistveno prispevali k njihovi geografski fizionomiji. Najprej obdela splošne geografske značilnosti medmorske Evrope, nato pa obravnava dežele Severne, Atlantske, Srednje in Južne Evrope. Naslednje poglavje je posvečeno Sovjetski zvezi. Po označitvi splošnega pomena gospodarske geografije Sovjetske zveze obravnava avtor vpliv glavnih prirodnih in družbenih faktorjev na gospodarsko geografijo SZ in glavna gospodarsko geografska področja. Sledi oris Bližnjega in Srednjega vzhoda, Monsunske in notranje Azije, Avstralije, Oceanije in Antarktike, Afrike, Latinske Amerike in Severne Amerike.

Šesto poglavje je posvečeno družbi in gospodarstvu Jugoslavije v luči geografskih faktorjev. V uvodu oriše značilnosti naše družbeno-politične ureditve, opozarja na različnost prirodnega okolja in na različnost družbenega

razvoja posameznih delov naše države. Sledi oznaka pokrajin Jugoslavije in njihovega geografskega okolja ter obravnava družbenih faktorjev v gospodarski geografiji Jugoslavije in glavnih gospodarsko geografskih področij v okviru republike.

Ilešičevi „Geografski faktorji in družba“ sicer niso obsežen tekst (136 strani), spadajo pa vendarle med redka temeljna geografska dela, ki so zasnovana na obsežnem geografskem raziskovanju in na uporabi principov marksistične dialektike v geografski znanosti. Posebno pozornost pa zasluži to delo tudi zato, ker določa geografiji pravo mesto kot posebni znanosti z lastnim predmetom in metodami raziskovanja. V „Geografskih faktorjih in družbi“ je prof. Ilešič na konkretnem primeru dokazal pravilnost koncepta geografije kot znanosti o pokrajinski sferi, njenih elementih in delih, ki ga že vrsto let uspešno razvija. Zato bi bilo prav, da bi to delo ne ostalo skrito v „Uvodu v spoznavanje družbe“, priločniku za izobraževanje odraslih na večernih tehničnih šolah, temveč bi zaslužilo samostojno publikacijo, ki jo geografi močno pogrešamo.

D. K.

IGOR VRISER:

RUDARSKA MESTA ZAGORJE, TRBOVLJE, HRASTNIK — LJUBLJANA 1963

V preteklem letu je Slovenska Matica izdala geografijo rudarskih mest v Črnem revirju, to je o predelu urbaniziranih naselij ob nahajališčih premoga, ki so v pretežno agrarnem področju Posavskega hribovja svojstven element.

Ze v uvodu opozarja avtor, da je Črni revir izredno zanimiva pokrajina tako iz prirodno, kakor tudi iz družbeno geografskega vidika. Problematiko, ki je precej specifična za to področje, obravnava v šestih velikih poglavjih.

V prvem poglavju opredeljuje avtor obseg in položaj regije v okviru Posavskega hribovja, ki razen teh treh urbanih naselij, nima močnejšega geografskega jedra in gravitira proti Ljubljanski ali Celjski kotlini.

Naslednje poglavje predstavlja pokrajino okrog revirskih naselij, kakršna je bila do začetka premogovniške dejavnosti. Tu je precej natančno obdelana geološka zgradba in geomorfološki razvoj vsake revirske doline posebej, na kratko pa so nakazani še drugi prirodni pogoji. Nadalje so dobro karakterizirane tudi družbeno geografske razmere, predvsem pa poseljenost do začetka izkoriščanja rudnega bogastva.

Funkcije mestnih naselij obravnava tretje poglavje. Ker je njihovi analizi in perspektivnemu razvoju posvečeno kar precej prostora, lahko upravičeno sodimo, da je jedro razprave prav v tem poglavju. Na začetku je pregled razvoja premogovniške dejavnosti in industrializacije tekom 19. in v začetku 20. stoletja, ki ga avtor deli na tri značilna razdobja. Nadalje je za vsak premogovnik posebej prikazal današnje stanje premogovništva in geološke razmere, v katerih nastopajo skladi premoga. Vsa izvajanja ilustrira več značilnih profilov skozi premogovnike. Nihanje proizvodnje v posameznih področjih je prav tako prikazal z zanimivimi tabelami za daljše obdobje. Tu obravnava tudi delovno silo, ki je zaposlena v rudarstvu. Znano je, da so

učinki rudarjenja v pokrajini navadno zelo vidni, v kolikor je deloma celo ne izpreminjajo; na primer: plazovi, ugrezjanja, dnevni kopi, pogrezanje posameznih stanovanjskih objektov itd. Zaradi tega so zelo zanimive karte, ki prikazujejo za zazidavo neprimerna zemljišča in to za vsako naselje posebej. Iz njih je razvidno, da ne zavirajo nadaljnega širjenja naselij v dolinah, kjer je že tako malo možnosti, samo za zazidavo neprimerne površine, ki so nagnjene več od 30°, temveč v večji meri prav učinki premogovništva.

Precej pozornosti posveča tudi industrijski dejavnosti, ki postaja vedno bolj pomembna gospodarska panoga, posebno v Trbovljah; nadalje obrtništvu in prometnim razmeram ter možnostim za oskrbo mest. Obravnava prosvetne, upravne, zdravstvene in komunalne funkcije, še prav posebej pa delovno silo ter njene probleme, ki so specifični za rudarska naselja.

V četrtem poglavju je pisec obdelal populacijske učinke industrializacije, ki se kažejo v gibanju in razporeditvi prebivalstva na celotnem področju. Te spremembe prav lepo ilustrira primerjava med kartama, ki prikazujeta razporeditev prebivalstva leta 1820 in 1953, ter karta, ki ponazarja razvoj prebivalstva in hiš v obdobju od 1868 do 1961. Še posebej obravnava priseljevanja delovne sile v revirska mesta od začetka premogovništva naprej. Zelo nazorno kaže ta proces karta, iz katere so razvidni rojstni kraji aktivnih prebivalcev vseh treh mest (za leto 1953) v okviru republike Slovenije, Jugoslavije in celo Evrope.

Predzadnje poglavje je posvečeno teritorialnemu razvoju mest, prikazuje pa tudi današnje specifične zunanje poteze za vsako naselje posebej. Pri tem vzbujajo posebno pozornost karte izrabe tal, ki prav živo predočujejo zunanjo mestno podobo. Posebej obravnava tudi mestne četrti, ki

jih avtor določa na osnovi gravitacijskega območja posameznih trgovinskih centrov, šol itd., prav tako pa tudi na podlagi homogenih stanovanjskih kolonij in predelov, ki so prav značilni za postopni razvoj rudarskih naselij.

Odnos mest do okolice pa je avtor obdelal v zadnjem poglavju. Tu poskuša določiti za posamezna, prometno med seboj slabo povezana, urbana naselja vplivna območja, ki se oblikujejo šele v zadnjem času, in to predvsem s pomočjo analize mestnih funkcij. V zvezi s tem posveča posebno poglavje tudi deagrarizaciji in stopnji urbanizacije okoliških naselij, ki jo delno ilustrira tudi karta z oznako odstotka kmečkih prebivalcev v Črnem revirju leta 1953. In končno razdeli še podrobneje ožje gravitacijsko območje na drobne družbeno geografske rajone. Določena je funkcionalna razvrstitev posameznih naselij, ki je tembolj potrebna pri pristopu k regionalnemu ali urbanističnemu planiranju in jo nazorno prikazuje tudi priložena karta.

DROBNE NOVICE

PROMET V JUGOSLOVANSKIH LUKAH

Na tem mestu smo že večkrat omenili, kako hitro narašča v naših lukah pristaniški promet. Leta 1961 so vse jugoslovanske luke pretovorile več kot 6.700.000 ton tovora. leta 1962 že 8.917.700 ton. Promet je leta 1963 še hitreje naraščal in že sredi leta dosegel 7,8 milij. ton, kar je za 28 odstotkov več kakor lani v primerjalnem razdobju. To veliko napredovanje gre na račun Reke, ki je povečala promet (od 1961 do 1962) za 16 odstotkov. Ostala pristanišča so imela tako povečanje prometa: Split (za 14 odst.), Šibenik (11), Ploče (10) in Koper (55). Nazadovanje so zabeležile le Ploče (—40 odstotkov). Ostala naš pristanišča (Bar, Zadar itd.) pretovorijo le malo tovorov. Zveza med Barom in Srbijo se polagoma krepi. To zvezo vzdržujejo trenutno še kamioni, ki vozijo blago v obeh smereh. Vozila opravijo pot v štirih dneh. Če bi pa vozili do Reke, bi to trajalo sedem dni. Letni promet bo v bodoče znašal okoli 100.000 ton. Zato bodo kmalu modernizirali 80 kilometrov slabe ceste. Nekateri odseki pa bodo gradile mladinske delovne brigade.

Od vseh pristanišč ima največ prometa Reka, ki je leta 1962 pretovorila 4.647.000 ton tovora ali za 16 odst. več kot leto dni prej. Mesto ima pač tako lego, da je prikladno tako za tranzitni kot za jugoslovanski promet. Zmogljivost naprav je že izkoriščena do maksimuma. Zato si prizadevajo izboljšati sedanje pristaniške in luške naprave. Zgradili so že nove žerjave in nov silos, ki omogoča prekladanje 400 ton žita na uro. Lotili so se ureditve Ljubljanske obale kot specializiranega pristanišča za linijske ladje, oziroma za promet kosovnega blaga. V ta namen že grade skladišče s površino 35.000 m². Ker reško pristanišče še vedno ne bo kos vsem nalogam, bodo močno preuredili luko Bakar, ki je že danes tesno povezana z Reko. Tukaj prekladajo največ premog in različne rude. Ker pa sta Jugoslavija in Brazilija podpisali septembra 1963 pogodbo o dobavi brazilske železove rude, bo potrebno bakarsko luko preurediti. Računajo, da bo po končanih delih moglo pristanišče sprejeti in pretovoriti vsako leto nekako 3 milijone ton tovorov (predvsem železove rude). Preskrbljeno bo tudi za pristajanje največjih ladij, tudi takih, ki imajo

V Sloveniji imamo pravzaprav zelo malo področij, ki bi bila prešla zaradi precej enostranske premogovniške dejavnosti podobne razvojne stopnje. Poleg obravnavanega je to še manjše področje okrog Prevalj in Velenjska dolina. Prav zaradi tega ima omenjeno delo toliko večjo vrednost, ker nam zelo plastično prikazuje to pokrajino s svojevrstnimi procesi, ki so privedli do specifičnih potez in problemov. Avtor je zbral veliko gradiva in dokumentacije, kar je razvidno iz priloženega seznama virov in literature na koncu študije. Analiza vseh teh problemov pa je zahtevala najprej izdelavo samostojne metodologije, saj niti domača niti tuja literatura ne obravnava področij, ki bi nastala ob nahajališčih rjavega premoga. Lahko rečemo, da je avtor tudi to nalogo zelo zadovoljivo opravil. Vsa svoja izvajanja pa je opremil s številnimi kartami in z mnogimi zanimivimi fotografijami.

E. K.

100.000 ton nosilnosti. Tako velike ladje bodo gradili zato, ker je prevažanje cenejše. Danes plujejo po svetovnih morjih parniki, ki imajo do 60.000 ton nosilnosti. Poleg tega ima Bakar možnost prometa z nafto. Prav ta okolnost je napotila reško rafinerijo nafte, da je v zvezi z rekonstrukcijo pričela graditi nove naprave v območju bakarske luke v Sojici pod Kostreno.

K povečanju prometa v reškem in tudi ostalih pristaniščih je največ pripomogel dinamični razvoj našega gospodarstva. Hkrati pa je naraščal tudi tranzitni promet, ki je za naše gospodarstvo velikega pomena. Leta 1961 je znašal tranzitni promet okoli 1,5 milij. ton, leta 1962 pa veliko več. Največ uvažajo in izvažajo preko jugoslovanskih pristanišč Avstrija (624.000 ton), Češkoslovaška (488.000) in Madžarsko (330.000 ton). Večino tranzita gre čez Reko (1.450.000 ton). Vendar je ravno Koper leta 1963 močno povečal tranzitni promet. Prav gotovo bodo sredozemske države še nadalje težile na naša pristanišča, saj se najbolj zajedajo v evropsko kopno. Budimpešta, München, Dunaj in Bratislava so oddaljeni le okoli 600 km.

JUGOSLOVANSKA CONA V SOLUNSKEM PRISTANIŠČU

Blagovni promet v tej, za Jugoslavijo tako pomembni luki, se veča iz leta v leto. Leta 1955, ko je bila cona obnovljena, je znašal obseg prometa 12.000 ton, leta 1962 pa že 350.000 ton. Leta 1963 je bilo že v osmih mesecih pretovorjenih 353.000 ton in računajo, da bo do konca leta promet narasel na 450.000 ton. Pred vojno je za našo državo šlo preko Soluna 218.000 ton.

AVSTRIJSKO LESNO GOSPODARSTVO

Avstrija razpolaga z velikimi zalogami lesa. Uvrščamo jo na eno prvih mest v Evropi. Računajo, da pokriva državo 38% gozdov, ki so odlične kakovosti. Zato je lesno gospodarstvo zelo važna panoga v državi in zaposluje veliko število prebivalstva. Zlasti je veliko prispeval k narodnemu dohodku izvoz lesa v najrazličnejših oblikah. Pri tem

izvozu so zaslužili vsako leto več milijard šilingov. (87% ga gre v države EGS, 4% v EFTO, ostanek pa drugam). Toda vedno bolj se izvoz lesa krči zaradi konkurence severnih držav, pa tudi držav Azije in Afrike. Avstrijski strokovnjaki iščejo vzrok tega nazadovanja v previsokih cenah svojih proizvodov. Zaradi tega 450 žag nima dovolj dela, ostale pa so proizvodnjo znižale za skoraj 40%.

IZVOZ ELEKTRIČNE ENERGIJE IZ ITALIJE

Italiji primanjkuje premoga in nafte. Ima pa veliko zemeljskega plina in vodne energije. Zato je italijansko gospodarstvo posvetilo toliko večjo pažnjo izkoriščanju plina in električne energije. Veliko elektrike tudi izvažajo v druge države. Poleg tega je Italija v proizvodnji električne energije že več let na svetovni lestvici za ZDA, Sovjetsko zvezo, Zahodno Nemčijo, Veliko Britanijo, Japonsko, Kanado in Francijo, trdno na osmem mestu. Njena proizvodnja stalno narašča: leta 1956 je znašala 41 milijard kWh, naslednje leto 43 milijard in leta 1960 54 milijard kWh. Leta 1961 je proizvodnja še vedno naraščala in dosegla 59 milijard in leta 1962 okoli 64 milijard kWh. Vse to je pripomoglo, da država izvažata več električne energije, kot pa je uvažata. Uvoz je napredoval za 25 odstotkov, izvoz pa za 68 odstotkov.

PREVEČ TUJE DELOVNE SILE V ŠVICI

V listu „Neue Züricher Zeitung“ je bil objavljen zanimiv članek, v katerem pisec pravi, da je Švica doživela v zadnjih desetih letih zelo hiter gospodarski razvoj. Toda ta razvoj je spremljal nevaren pojav, saj je v industriji, obrti in trgovini okoli 750.000 tujcev, ki zasedajo največ nižja službena mesta. Država se sedaj zavzema za to, da bi bil kader na teh mestih švicarski, kajti tako ne bo prišlo do zastojev v gospodarstvu. Opazili so celo, da švicarski izdelki niso več tako kakovostni. To si razlagajo največ s tem, da tuji delavci vnašajo svojo miselnost in so pretežno nekvalificirani. Seveda pa je tudi res, da je tujina začela izdelovati boljše izdelke (posebno ure), in ni v kakovosti takih razlik.

Leta 1959 je bilo v Švici 365.000 tujcev, leta 1962 pa 750.000. Ta številka pomeni 30% zaposlene delovne sile. Razmerje med domačo in tujo delovno silo je v Švici desetkrat slabše kakor pri sosednjih državah. Prvotno je bilo mnogo tujcev zaposlenih v kmetijstvu, kasneje pa so pričeli prodirati v druge gospodarske panoge (gradbeništvo, predelovalna industrija, tekstilna in strojna industrija). Poznana so številna podjetja, ki imajo več kot polovico tuje delovne sile. Zato je vlada izdala zakon, ki omejuje najmanjše tuje delovne sile. Največ ljudi pride iz Južne Italije, iz Španije in iz Grčije.

RETOROMANI V ŠVICI

V Južni Švici žive v kantonu Grigione že od rimskih časov dalje Retoromani (Ladini). Vseh skupaj je okoli 40 tisoč. V dobi nemške germanizacije so jih potisnili prav na jug države. Bolj so zaživelci šele leta 1938, ko jim je država priznala popolno enakopravnost. Ta samoupravnost je tako

velika, da sami postavljajo sodnike, imajo svoje šole, časopise, učbenike itd. V njihovih občinah ne sme nihče odpirati šol, v katerih bi poučevali v tujem jeziku. Največ se jih preživlja z živinorejo.

ZEMELJSKI PLIN NA NIZOZEMSKEM

Nizozemski primanjkuje energetskih virov. Zato porabi vsako leto veliko sredstev za nabavo premoga, nafte in električne energije. V zadnjem času pa so objavili v strokovni literaturi številna odkritja zemeljskega plina, ki baje nastopa v velikih količinah. Nahaja se na nizozemsko-nemški meji. Pri prvem ocenjevanju so ocenili zaloge na 400 milijard kubičnih metrov. Najnovejše cenitve pa govorijo o količini 1000 milijard kubičnih metrov. Tega zemeljskega plina ne bodo mogli še tako kmalu izkoriščati. Vendar računajo, da bi v desetih letih že lahko pridobivali velike količine. Pri tem mislijo tudi na izvoz v Zahodno Nemčijo. Za to se najbolj zanima družba Ruhrgas AEG, ki so jo ustanovili pred 20 leti in izkorišča zlasti pline, ki se razvijajo v koksarnah. — Ne zanimajo pa se za nizozemski mest v Evropi pred Zahodno Nemčijo (manj kot 2500) in Angleži. Sedaj je namreč zemeljski plin glede na svetovno energetiko v 15 odstotkih v rabi.

PROIZVODNJA ELEKTRIČNE ENERGIJE V NDR

Iz gospodarskih načrtov Vzhodne Nemčije je razvidno, da bo država v prihodnje investirala veliko več sredstev v gradnjo elektrarn, kot doslej. Povečati hočejo hidroenergetski potencial kljub temu, da je država med najvažnejšimi evropskimi in svetovnimi producenti električne energije. Že več let se nahaja na devetem mestu za ZDA, Sovjetsko zvezo, Japonsko, Veliko Britanijo, Zahodno Nemčijo, Kanado, Francijo in Italijo. Proizvodnja električne energije nenehno narašča in je znašala leta 1956 31 milijard, leta 1957 33 milijard in leta 1959 37 milijard kilovatnih ur. Leta 1960 se je proizvodnja ponovno povečala in sicer na 40 milijard, leta 1961 na 43 milijard in leta 1962 na 45 milijard kWh. Važnejše so seveda številke o proizvodnji na enega prebivalca. Vzhodna Nemčija je leta 1961 proizvedla preko 2500 kWh na osebo in tako prišla na osmo mesto v Evropi pred Zahodno Nemčijo (manj kot 2500) in Francijo (1700). Leta 1962 se je delež na osebo dvignil nad 2600 kWh. Da bi absolutni in relativni porast električne energije še povečali, gradijo nove elektrarne v Liebenau, Trattendorfu, Berzdorfu, Woherodeu in Hohenwertu.

TUJI DELAVCI V ZAHODNI NEMCIJI

V Zahodni Nemčiji še vedno ni zasedenih 600.000 delovnih mest. To močno izkoriščajo delavci, ki doma ne dobijo zaposlitve in odhajajo v Nemčijo. Zelo hitro narašča delež Italijanov. Leta 1959 jih je bilo 48.326, leta 1960 121.311, leta 1961 207.128 in leta 1962 pa 265.296. Na drugem mestu so Španci (2088, 9385, 48.274 in 87.101), na tretjem pa Grki (3984, 12.885, 40.595 in 68.837). — Leta 1963 je bilo v Zahodni Nemčiji (brez Berlina) zaposlenih preko 850.000 tujih delavcev. To je za 150.000 več kot leto dni prej. Zopet je bilo največ Italijanov (300.000),

Špancev (117.000), Grkov (106.000), Nizozemcev (58.000), Avstrijcev (51.000) in 44.000 Jugoslovanov. Precej je še delovne sile iz izvenevropskih držav (34.000). Iz azijskih držav je 15.500 delavcev, 11.400 iz Afrike (Maroko: 4800), 6700 iz južnoameriških držav in 500 iz Avstralije. Od vse delovne sile odpade 20% na ženske in 80% na moške.

ZAR — IZRAEL

Združena arabska republika in Izrael tekmujeta za nekakšno gospodarsko premoč v Afriki. Obe državi bi si med novimi afriškimi državami radi zagotovili čim večji vpliv. Egipt naj bi po vladnih načrtih postal najmočnejši dobavitelj industrijskih proizvodov. Ta načrt se krije tudi z načrtom splošne industrializacije, ki jo morajo pospeševati zaradi hitro naraščajočega prebivalstva. Z izvozom industrijskega blaga v nove afriške države pa bi tudi zavrli gospodarsko prodiranje Izraela.

V „Stuttgarter Zeitung“ pa je izšel članek, v katerem pravi pisec, da Izrael v tej borbi zelo prednjači. Po njegovem imajo Izraelci pri kupčijah več uspeha zato, ker se je država v zadnjih petnajstih letih gospodarsko močno dvignila, kar vzbuja občudovanje pri afriških narodih. Na drugi strani pa so bili oboji dolgo preganjani in jih veže nekaj skupnega, pravi pisec tega članka. Poleg tega izraelski strokovnjaki v teh državah delajo bolj praktično od egipčevskih in dosegajo večje uspehe.

NOVO JEKLO IZ KANADE

V Kanadi so odkrili nov način uporabe niklja pri izdelovanju jekla. Novo jeklo, ki so ga naredili s tem, da so mu dodali 10 do 25% niklja, je izredno odporno. Imenujejo ga „Maraging steel“. To je važno za kanadsko gospodarstvo, ker je proizvodnja niklja izpod zmogljivosti obratov. Ker pa se bo povpraševanje po tem novem in odličnem jeklu povečalo, bo tudi potrebno več niklja, in tovarne bodo zopet delale s polno zmogljivostjo.

KITAJSKA VNANJA TRGOVINA

Nekdaj zelo močna trgovinska zamenjava med Kitajsko in socialističnimi državami je iz leta v leto manjša. Pred leti je namreč Kitajska trgovala samo s temi državami. Po sovjetsko-kitajskem sporu se je zamenjava med obema državama sprva zmanjšala. Samo od leta 1961 do 1962 je bila za 18,5% nižja. Za več kot dvakrat pa je Kitajska zmanjšala trgovino z drugimi socialističnimi državami ali bolje z državami SEV-a. To je vplivalo celo na gospodarstvo teh držav. Zamenjava s Češkoslovaško se je na primer zmanjšala v istem razdobju za 16%. Od leta 1958 do 1962 se je trgovanje z Vzhodno Nemčijo tako znižalo, da je bilo manjše od kitajsko-zahodnonemške zamenjave.

Na drugi strani pa je znano, kako Kitajska razširja zunanjo trgovino s Kanado in Avstralijo. Med svoje partnerje štejejo Kitajci tudi Francijo, s katero so v zadnjem času celo vzpostavili diplomatske odnose.

PRIDELEK BOMBAŽA

Po podatkih International Cotton Advisory Committee je bila svetovna proizvodnja bombaža leta 1963 nekaj manjša kot leto dni prej. V splošnem velja, da so površine, ki so

zasajene z bombažem, ostale iste. Sicer pa vidimo, da se deleži, ki so namenjeni gojenju te industrijske rastline, stalno spreminjajo. Spreminjajo se od kraja do kraja in od države do države. Egipt že dolgo krči bombaževe površine na račun prehrambenih rastlin. V ZDA so te površine zmanjšali za 8%. Zmanjšali so jih v Iranu in še nekaterih drugih državah. Povečali pa so jih v Srednji Ameriki, Indiji, Pakistanu, Grčiji itd.

Na letni pridelek vplivajo tudi podnebne razmere, ki so eno leto ugodne, drugo pa zopet ne. Tudi leta 1963 je bilo tako. Klimatske razmere so bile neugodne v deželah Srednjega Vzhoda, Mehike, Egipta, Turčije itd.

Ceprav so Združene države Amerike pridelale bolj malo te industrijske surovine, jih to ne skrbi, ker jim še lanskih zalog ni uspelo prodati ali porabiti. Tudi v Egiptu bo zaradi povečanja žitnih površin manj bombaža, vendar bo kvaliteta dobra. Proizvodnjo na Srednjem Vzhodu so zavrla dolgotrajne poplave, ki so nastopale zaradi preobilnega deževja. V Siriji so morali setev celo ponoviti. Računajo, da pridelek ne bo toliko manjši, saj so zasadili nove površine. Slabša letina bo v Iranu, kjer imajo težave z umetnim namakanjem in so zato tudi preusmerili proizvodnjo na prehrabene kulture. Isto velja za Izrael. V Grčiji so površine povečali za 15% in pričakujejo temu primerno povečanje proizvodnje. Nasprotno pa bo padel pridelek v Španiji za 100.000 bal. V Indiji bo proizvodnja dobra, vendar kljub temu ne bodo krili domačih potreb. Veliki pridelki bodo nadalje v Tanganjiki, Sudanu, Ugandi, Severni Braziliji, Argentini itd., dočim bo v Peruju pridelek manjši. Srednje ameriške države El Salvador, Guatemala in Nikaragua so proizvodnjo povečale, edino Mehika pa jo je zmanjšala.

PORABA SLADKORJA

Sladkor postaja vedno važnejši vir vsakdanje prehrane. Zato si vse države močno prizadevajo povečati hektarske donose in obdelovalne površine, na katerih gojijo sladkorno peso ali sladkorni trs. Če imajo sladkorja premalo, potem ga uvažajo v toliki meri, da zadovoljijo domače povpraševanje. Zato se tudi poraba sladkorja na enega prebivalca stalno veča. Največja je v državah, ki so že dolgo v skupini razvitih držav, zlasti hitro pa narašča v socialističnih deželah. V potrošnji sladkorja na eno osebo prednjačijo seveda evropske države, katerim so se priključile ZDA. Za evropskimi državami je prva Turčija, medtem ko so države v razvoju še precej zadaj. Splošno vzeto je le v nekaterih delih sveta potrošnja na osebo nižja kot pred vojno. Tako je na primer, na Švedskem padla od 48,4 na 46,3 kg, kar pa ne gre na račun morebitnega znižanja življenjske ravni prebivalstva, ampak se je znižala zaradi večje porabe drugih prehrambenih artiklov.

Kot sem že omenil, je potrošnja na osebo najbolj narasla v socialističnih državah. Tako se je v Sovjetski zvezi povečala od 14,1 na 36,8 kg, na Madžarskem od 11,8 na 32,8 kg, na Poljskem od 13,1 na 30,7 kg, v Bolgariji od 4,9 na 27,1 kg in v Jugoslaviji od 6 na 19,7 kg. Najmanjši porast zabeležijo države, ki so že pred zadnjo vojno imele visoko potrošnjo na enega prebivalca. (Danska, Velika Britanija, Nizozemska, Belgija, ZDA itd.).

Ce hočemo urediti države v skupine po potrošnji sladkorja, moramo ločiti več skupin. V prvo bi šteli tiste države,

kjer je potrošnja na osebo nad 50 kilogramov. Sem spada Danska, kjer so leta 1962 porabili po 60,6 kg sladkorja na vsakega prebivalca. Sledijo Islandija (59,5 kg), Irska (58,1 kg), Velika Britanija (53,8 kg) in Švica z 50,8 kg.

Tej najmočnejši skupini sledi sedem držav, kjer je potrošnja nad 40 kg, kar je še vedno veliko. Te države so: ZDA (47 kg), Švedska (46,3), Norveška (45,9), Avstrija (45,6), Finska (45,6), Nizozemska (41,2) in Čečkoslovaška z 41,1 kg na osebo.

V tretjo skupino bi šteli države, kjer je poraba sladkorja na osebo od 30 do 40 kg. Sledijo si v naslednjem vrstnem redu: Sovjetska zveza (36,8 kg), Zahodna Nemčija (35,2), Belgija (35,0), Francija (33,1), Madžarska (32,8) in Poljska z 30,7 kg. V skupini od 20 do 30 kg pa sta samo dve državi: Belgija (27,1 kg) in Italija (24,1 kg). Okoli 20 kg sladkorja vsako leto potrošita tudi povprečen Jugoslovan (19,7 kg) in Portugalec.

Pod 20 kg pa so države: Španija (18,2), Romunija (17,9), Grčija (14,9), Turčija (12,5) in vse ostale države širom zemlje.

Ceprav je bilo pred leti dosti sladkorja, in so lastniki stalno tarnali, da ga ne morejo prodati, so se zaradi zmanjšanja obdelovalnih površin v nekaterih državah, zaradi povečane potrošnje, slabih letin in katastrofalnih uničenj nasadov (Kuba, Haiti, ZDA itd.) zaloge močno zmanjšale, in sladkorja dobesedno primanjkuje. Po podatkih Mednarodnega sveta za sladkor, v katerem je sedaj 45 držav, je razvidno, da bo tudi leta 1964 na svetovnem trgu manj sladkorja. Na voljo bo okoli 15.000.000 ton surovega sladkorja. ZDA ga bodo kupile več kot 3,5 milij. ton, Velika Britanija nekaj manj kot 2 milij. ton in Sovjetska zveza okoli 1,8 milij. ton.

Stane Košnik

NEKAJ ZNACILNOSTI IZ MALIH ANTILJ

Notranji lok Malih Antilj je zgrajen iz vulkanskih kamnin, zunanji pa iz apnenca. Posamezni vulkanski vrhovi segajo tudi čez 1000 m visoko (Soufrière, Guadeloupe 1467 m, Martinique 1397 m) in prestrezajo vlago pasatnih vetrov. Tako pade v njihovi okolici tudi čez 8000 mm padavin letno, v ravninskih predelih otokov pa le 1000 mm padavin. Temu ustrezno je rastlinstvo. Tu bujen gozd, ne daleč stran pa grmičevje.

Ustrezne razlike so tudi v kulturni izrabi pokrajine. V namočenih področjih uspevajo kakao, banane, muškadni oreh in druge dišavne rastline. V nekoliko bolj oddaljenih predelih z daljšo sušno dobo in manj padavinami pa srečamo le prostrana polja sladkornega trsa.

Apniški Antilji so v nasprotju z vulkanskim delom otokov nizki, le rahlo razgibani. Tropska kulturna pokra-

jina je tu v celoti v znamenju sladkornega trsa. Stevilne razvaline sladkornih mlinov pa spominjajo na to, da je bil sladkorni trs že v prejšnjih stoletjih glavna kulturna rastlina teh predelov.

Vse te razlike torej, ki izvirajo iz geološke zgradbe in oblikovanosti reliefa pa se kažejo tudi v gospodarstvu teh otokov.

ADIS ABEBA

Leži v središču današnje Etiopije v višini 2400 m in jo na obrobju obkrožajo višje vzpetine. Na samem mestnem teritoriju je več manjših gričev, vmes so potoki z močno erozivno silo v času deževja, sicer pa so mnogi suhi. Tako se gradnja izogiba slabših področij in se mestni teritorij razširja v radiju 5 km.

Mesto je osnoval cesar Menelik II. leta 1887. Dotlej so imeli za glavno mesto naselje, kjer se je zadrževal cesar s spremstvom. Zaradi varnosti so se zelo pogosto selili. Že za ustanovitelja si je Adis Abeba pridobila mestni videz in postala politično in gospodarsko središče. Z gradnjo železnice na Džibuti, ki so jo dokončali pod cesarjem Haile Selassijem I., so vzpostavili tudi zvezo z zunanjim svetom.

Vse to pa še ne pomeni, da živi vseh 400.000 prebivalcev današnje Adis Abebe v mestu, kot smo jih vajeni mi. Utrip življenja v nizkih in zanikrnih hišah in kolibah ob strmih in blatnih ulicah se menjava z modernimi evropskimi vplivi — velike zgradbe, tlakovane ulice, drevoredi in podobno. Vsekakor ta del pospešeno izgrajujejo vzporedno z vse hitrejšim gospodarskim razvojem države.

Gospodarski in industrijski razvoj Adis Abebe je bolj v znamenju domačih potreb, kar nam ilustrirajo naslednji podatki, ki veljajo za leto 1960. Mesto je imelo 87 obratov, ki v večini po velikosti bolj ustrezajo obrtnim delavnicam kot tovarnam, so pa različnih strok, tako na primer predelovalnice lesa (13), tekstilni obrati (8), tovarne usnja in obutve (4), tovarna cigaret, tovarne olja in mila (12), tovarne živil (8), tiskarne in drugo. V glavnem gre za predelavo agrarnih proizvodov in lesa iz zaledja in okolice. Deloma pa predelujejo in pripravljajo za izvoz kavo, kože, oljna semena, prirodne smole in banane.

V mestu živi poleg domačinov precej Arabcev, Indijcev in evropskih zastopnikov različnih družb in podjetij. V mestu prevladuje kmečka struktura prebivalstva, saj jih je samo približno 25% v stalnem delovnem razmerju. Seveda je zaposlenih veliko več, vendar je to nestalna in priložnostna delovna sila, kar zelo jasno podčrtuje in kaže vse prehodne težave počasnega spreminjanja tako gospodarske kot socialne strukture prebivalstva.

M. R.

DRUŠTVENE VESTI

PRAVILA

GEOGRAFSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

I. TEMELJNE DOLOČBE

Čl. 1

Društvo je strokovno — znanstveno družbena organizacija in se imenuje Geografsko društvo Slovenije (v nadaljnjem besedilu GDS oziroma društvo).

GDS je pravna oseba.

Sedež društva je na univerzi v Ljubljani.

Čl. 2

Delovno področje GDS je SR Slovenija.

Temeljne delovne enote GDS so (področni, medobčinski in občinski) aktivni, ki jih je mogoče ustanoviti v občinah ali mestih, kjer deluje vsaj 10 društvenih članov.

O ustanovitvi ali prenehanju posameznega aktiva sklepa plenum GDS.

Naziv temeljne delovne enote se glasi „Aktiv GDS v ... (ime sedeža)“.

Čl. 3

GDS združuje v geografiji strokovno izobražene ali drugače z geografijo tesno povezane osebe, ki kot aktivni pedagoški, strokovni ali znanstveni delavci lahko prispevajo k širjenju geografskih znanosti oziroma njih dognanj.

Čl. 4

Geografsko društvo Slovenije izpolnjuje svoj namen:

— z organizacijo društvenega življenja in oblik, ki pomagajo članstvu pri njegovem strokovnem in znanstvenem delu;

— z organizacijo in razvijanjem kompleksnih in specializiranih geografskih raziskovanj, posebno v SR Sloveniji;

— s proučevanjem pouka geografije na vseh stopnjah rednega šolanja in v oblikah izven šolskega izobraževanja ter s strokovno pomočjo ustreznim delovnim organizacijam pri osnovanju in uresničevanju učnih načrtov, pri razvijanju sodobnih oblik izobraževanja, pri sestavljanju in izdajanju učbenikov ter pri izpopolnjevanju učiteljev;

— s prirejanjem strokovnih posvetovanj, predavanj, seminarjev, tečajev in poučnih izletov za izpopolnjevanje svojih članov;

— z izdajanjem in širjenjem strokovnih publikacij, posebno Geografskega vestnika in Geografskega obzornika;

— z razvijanjem sodelovanja s sorodnimi organizacijami doma in na tujem z namenom zamenjavanja izkušenj, publikacij in strokovnih skupin ter z organizacijo skupnih raziskovalnih akcij ali oblik izpopolnjevanja.

Čl. 5

Pri svojem delu se društvo povezuje z drugimi društvi, z delovnimi in drugimi družbenimi organizacijami, z državnimi organi, posebno pa z zavodi za prosvetno-pedagoško službo, z geografskimi inštituti in geografskimi oddelki, skupinami ali katedrami višjih in visokih šol.

Čl. 6

Društvo ima za uresničevanje svojega namena materialna in finančna sredstva. Društvo ima strokovno knjižnico.

Društvena finančna sredstva so:

— članarina;

— dohodki od prireditve, publikacij in druge društvene dejavnosti;

— dotacije družbeno-političnih skupnosti;

— darila delovnih in drugih družbenih organizacij oziroma pravnih oseb.

Čl. 7

Društveni žig je okrogle oblike v razmerju 3 cm in z napisom: Geografsko društvo Slovenije. V sredini žiga je z obrisom ponazorjen simbol Triglava in našega morja ter označena letnica ustanovitve 1922.

Odbori aktivov imajo lahko svoje žige enake velikosti in z napisom: „Geografsko društvo Slovenije“, v sredini žiga pa (namesto simbola) napis „aktiv v ... (ime kraja)“.

II. ČLANSTVO

Čl. 8

Člani društva so redni in častni.

Redni člani društva so lahko osebe s strokovno geografsko izobrazbo. Za rednega člana lahko upravni odbor sprejme tudi osebo, ki nima ustrezne formalne izobrazbe, če tako presodi na osnovi njegove aktivne povezanosti z geografskim delom.

Za člane društva so lahko sprejeti tudi študenti višjih in visokih šol, ki so včlanjeni v študentsko sekcijo in plačujejo posebno nižjo članarino. Člani študentske sekcije lahko uživajo to prednost največ pet let.

Čl. 9

Osebe, ki izpolnjujejo v prejšnjem členu navedene pogoje, postanejo redni člani društva, ko izpolnijo pristopnico, plačajo pristojbino in njihov sprejem potrdi odbor društvenega aktiva. V znak potrditve prejme člansko izkaznico, ki jo izda upravni odbor GDS. Obliko in vsebino pristopnice ter članske izkaznice določi upravni odbor GDS.

Častne člane voli občni zbor društva na predlog odbora ali vsaj 10 članov, da bi jim izkazal posebno priznanje za njihove zasluge pri razvoju geografskih znanosti ali pa geografskega izobraževanja.

Čl. 10

Člani so dolžni:

— sodelovati pri uresničevanju nalog GDS;

— upoštevati in spoštovati društvena pravila in sklepe društvenih organov;

— varovati ugled društva in društvene interese;

— varovati premoženje društva;

— plačevati redno članarino, ki obsega tudi naročnino „Geografskega obzornika“;

— izpolnjevati druge obveznosti, ki jim jih nalagajo društveni organi.

Častni člani ne plačujejo članarine, a društvene publikacije prejemajo brezplačno.

Študenti plačujejo znižano članarino, kakor jo določi občni zbor.

Čl. 11

Pravice članov GDS so naslednje:

- voliti in biti voljeni v organe društva;
- sodelovati pri vseh oblikah društvene dejavnosti, stavljati predloge, razpravljati in glasovati o njih;
- udeleževati se društvenih prireditvev in drugih oblik, v katerih organizaciji sodeluje društvo;
- prejemati društvene edicije po znižani ceni;
- zahtevati pojasnila od društvenih organov.

Pri sestavljanju predstavniških skupin ali pri omejeni udeležbi na društvenih prireditvah sme odbor — na osnovi načelnih meril — upoštevati prednosti tistih članov, ki so bolj aktivni v društveni dejavnosti ali v geografski znanosti nasploh.

Čl. 12

Članstvo v društvu preneha:

- z izstopom iz društva ali s smrtjo;
- z izključitvijo.

Čl. 13

Član lahko izstopi iz društva, če je do njega poravnal vse svoje obveznosti. Član sporoči svoj izstop pismeno odboru aktiva ali upravnemu odboru GDS, hkrati pa mora vrniti društveno izkaznico.

Čl. 14

Člana je mogoče izključiti iz društva, če grobo krši društvena pravila, če nastopa proti interesom društva, če žali ugled društva ali njegovih organov in članov, če zgreši sramotno, kaznivo ali nemoralno dejanje.

Izključitev lahko predlaga najmanj 10 članov društva ali aktiva, odbor aktiva ali častno razsodišče.

Izključitev sprejme upravni odbor.

Proti tej odločbi se sme prizadeti član v roku 16 dni po prevzemu pismenega obvestila o izključitvi pritožiti na občni zbor. Odločitev občnega zbora je dokončna.

Izključeni član je dolžan vrniti člansko izkaznico.

III. DRUŠTVENI ORGANI

Čl. 15

Organi društva so:

1. občni zbor;
2. upravni odbor;
3. nadzorni odbor;
4. častno razsodišče;
5. odbori aktivov.

a) Občni zbor

Čl. 16

Občni zbor je najvišji društveni organ, ki neposredno odloča o delovanju društva in o njegovih nalogah. Na občni zbor je potrebno vabiti vse člane društva.

Čl. 17

Občni zbor:

- sprejme društvena pravila oz. spremembe pravil;
- pretresa delo drugih društvenih organov od prejšnjega občnega zbora dalje, razpravlja in sklepa o društvenih nalogah na predlog plenuma, upravnega odbora, odborov aktivov in članov društva;

— voli upravni odbor društva;

— voli nadzorni odbor;

— odloča o prenehanju društva;

— odloča o pritožbah zoper sklepe upravnega odbora in častnega razsodišča;

— določa društveno članarino.

Čl. 18

Občni zbor je redni in izredni.

Redni občni zbor se vrši vsako drugo leto (sodo številčno), praviloma spomladi. Redni občni zbor skliče upravni odbor s pismenim vabilom vsem članom, ki navaja predlog dnevnega reda in je odposlano vsaj 8 dni pred datumom občnega zbora.

Izredni občni zbor lahko skliče upravni odbor na lastno pobudo, na osnovi pismene zahteve vsaj dveh odborov aktivov ali na osnovi pismene zahteve vsaj 50 članov. Če upravni odbor sodi drugače, je v 15 dneh dolžan sklicati razširjeno sejo z udeležbo predsednikov aktivov in mu predložiti zahtevo predlagatelja ter svoje gradivo.

Odločitev razširjenega upravnega odbora je dokončna. Ako v obdobju treh mesecev od te odločitve predlagatelj ponovno zahteva izredni občni zbor, ga je upravni odbor dolžan sklicati. Če tega ne stori, ima 15 dni kasneje pravico to storiti predlagatelj. Ta je dolžan v časnikih objaviti sklicanje izrednega občnega zbora 8 dni vnaprej.

Čl. 19

Občni zbor je praviloma sklepčen ob udeležbi polovice litve delovnega predsedstva vodi občni zbor predsednik upravnega odbora ali od upravnega odbora pooblaščen član tega odbora.

Delovno predsedstvo ima predsednika in štiri člane.

Delovno predsedstvo voli občni zbor z javnim glasovanjem in odloči z večino glasov navzočih članov.

Na enak način voli občni zbor dva zapisnikarja in dva overovatelja zapisnika, kandidacijsko in volilno komisijo ter po potrebi tudi druge organe občnega zbora.

Čl. 20

Občni zbor je praviloma sklepčen ob udeležbi polovice članov. Ako pravilno sklicanemu občnemu zboru prisostvuje ob napovedani uri manj članov, lahko polnoveljavno zaseda pol ure kasneje tudi ob manjši udeležbi.

Občni zbor sklepa z večino glasov, razen o predlogu za prenehanje društva, ki dobi veljavo le s soglasjem najmanj dveh tretjin vseh društvenih članov.

Volitve društvenih organov opravi občni zbor praviloma s tajnim glasovanjem, lahko pa s soglasnim sklepom o tem sprejme tudi način javnega glasovanja o predloženi kandidadni listi.

Čl. 21

Občni zbor lahko sprejme o svojem delu pravilnik.

O poteku občnega zbora in o sklepih se piše zapisnik. Pišeta ga izvoljena zapisnikarja, ki sestavita enoten zapisnik, njegovo pravilnost pa potrjujeta s podpisom izvoljenega overovatelja. Zapisnik mora biti dostavljen novoizvoljenemu upravnemu odboru najpozneje 14 dni po občnem zboru, overovljeni zapisnik pa vsem novim društvenim organom najpozneje mesec dni po občnem zboru.

b) Upravni odbor

Cl. 22

Upravni odbor GDS šteje 15 članov.

Člane upravnega odbora voli občni zbor. V primeru, da upravni odbor v svoji mandatni dobi ni več polnoštevilen, ker kak član odbora preneha biti član društva ali se iz utemeljenih razlogov odpove tej dolžnosti, pa to sprejme upravni odbor, sme zaradi izpopolnitve organa kooptirati v upravni odbor nove člane, vendar število kooptiranih članov ne sme preseči štiri.

Cl. 23

Upravni odbor:

— se konstituira na prvi seji neposredno po občnem zboru in izmed svojih članov izvoli predsednika, enega ali dva podpredsednika in tajnika upravnega odbora ter izvoli ali imenuje blagajnika in gospodarja društva;

— neposredno vodi delovanje društva v soglasju z napatili in sklepi občnega zbora;

— predlaga dnevni red za občni zbor, daje poročilo občnemu zboru o svojem delovanju v pretekli mandatni dobi in finančno poročilo, pripravlja ustrezna poročila o delovanju društva v tej dobi, drugo gradivo za občni zbor in tehnično stran delovanja tega najvišjega društvenega organa;

— imenuje in razrešuje funkcionarje upravnega odbora v mandatni dobi, sestavlja delegacije in izbira svoje predstavnike za stike z drugimi organizacijami in družbenimi organi;

— ustanavlja sekcije, klube in druge pomožne organe v skladu s temi pravili ter imenuje njih vodstva;

— skrbi za društveno premoženje, sprejema zaključni račun finančnega poslovanja za preteklo leto in finančni načrt za prihodnje leto;

— določa kriterije za nagrajevanje stalnih ali občasnih rednih in honorarnih sodelavcev v društvu oziroma v upravi revij, v sekcijah in klubih ter v imenu društva sprejema obveznosti;

— podpira finančno in drugače dejavnost aktivov in njihovih odborov, sekcij in klubov;

— rešuje tekoče društvene zadeve in izpolnjuje druge s sklepi občnega zbora ali s temi pravili določene naloge.

Cl. 24

Mandatna doba članov je dveletna, za obdobje med dvema občnima zboroma. Občni zbor lahko ponovno izvoli v upravni odbor največ polovico (osem) članov dotedanjšega upravnega odbora, druge odbornike pa je treba na novo izvoliti iz vrst drugih članov.

Izredni občni zbor lahko tudi pred potekom mandatne dobe odpokliče posameznega člana ali celoten upravni odbor in izvoli namesto njih druge člane. Mandatna doba teh članov ali upravnega odbora je nadaljevanje mandatne dobe odpoklicanih članov in odbora.

Cl. 25

Upravni odbor sklepa na sejah.

Sejo sklicuje predsednik po preudarku ali vsaj enkrat v dveh mesecih. S pooblastilom predsednika sme sejo sklicati tudi podpredsednik odbora. Sklepe sprejme upravni odbor z odobritvijo večine udeležencev seje.

Predsednik je dolžan sklicati sejo upravnega odbora tudi na zahtevo vsaj treh članov odbora, odbora področnega

aktiva, 30 članov društva ali na zahtevo nadzornega odbora. Če te seje ne skliče v 14 dneh, jo lahko skliče predlagatelj.

O seji se piše zapisnik. Zapisnik vodi tajnik društva, podpišeta pa ga predsednik in tajnik odbora. Zapisnik je treba dostaviti vsem odborom društvenih aktivov in nadzornemu odboru, na vpogled pa mora biti tudi vsem članom društva.

Člani društva lahko prisostvujejo seji upravnega odbora, vendar nimajo glasovalne pravice.

Cl. 26

Upravni odbor deluje tudi na razširjenih sejah (plenumih). Plenum sestavljajo člani upravnega odbora in predsedniki odborov aktivov, vodi pa ga predsednik upravnega odbora.

Plenum skliče upravni odbor po lastnem preudarku, potrebno pa ga je sklicati v obdobju med dvema rednima občnima zboroma vsaj trikrat (oziroma približno vsakega pol leta).

Plenum mora sklicati upravni odbor tudi, če mora razpravljati o zahtevi po sklicanju izrednega občnega zbora.

Cl. 27

Plenum pretresa temeljno društveno dejavnost in naloge, pri tem pa upošteva potrebe in možnosti delovanja vseh društvenih aktivov in sekcij. Posebno nalogo ima predlagati ustrezne ukrepe upravnemu odboru društva in odborom področnih aktivov.

Plenum se lahko sestane tudi, da bi pretresal zahtevo članstva, odborov aktivov ali upravnega odbora za sklicanje izrednega občnega zbora. Če tako sklene z večino glasov, prevzame vlogo sklicatelja izrednega občnega zbora.

Plenum sklepa o ustanavljanju in prenehanju aktivov.

c) Nadzorni odbor

Cl. 28

Nadzorni odbor šteje najmanj tri, največ pa pet članov. Izvoli ga občni zbor.

Na prvi seji, neposredno po občnem zboru, se nadzorni odbor konstituira in izvoli predsednika.

Predsednik nadzornega odbora sklicuje seje, vodi delo odbora in poroča občnemu zboru.

Nadzorni odbor opravlja naslednje naloge:

— nadzoruje delo blagajnika in finančno poslovanje uprave za društveni tisk;

— pregleda vsakoletni zaključni račun;

— posreduje upravnemu odboru svoje predloge za finančno poslovanje in varovanje društvenega premoženja;

— poroča občnemu zboru o pravilnosti in učinkovitosti finančnega poslovanja upravnega odbora in odborov aktivov na osnovi njihovih pismenih poročil.

d) Častno razsodišče

Cl. 29

Častno razsodišče ima predsednika in dva člana.

Častno razsodišče rešuje spore med člani društva, ki nastanejo iz društvenega razmerja ter jih je potrebno reševati v interesu društva.

Častno razsodišče se sestavi tako, da vsaka stranka izvoli po enega razsodnika izmed rednih članov društva, ta dva pa izbereta tretjega člana za predsednika. Razsodišče sklepa z večino glasov.

Castno razsodišče lahko:

- izreče grajo krivemu članu;
- izreče povračilo škode, ki jo je zakrivil član društva;
- predlaga odvzem funkcije v društvu;
- predlaga izključitev člana iz društva.

Odločitev častnega razsodišča je dokončna in njegove sklepe izvrši upravni odbor društva.

e) Odbori aktivov GDS

Cl. 30

Vsak aktiv GDS ima svoj odbor.

Odbor aktiva šteje najmanj 5 in največ 11 članov. O številu članov odbora odloča konferenca aktiva, ki odbor tudi voli.

Na prvi seji, neposredno po izvolitvi se odbor aktiva konstituirata in izvoli predsednika, tajnika in blagajnika.

Mandatna doba članov odbora aktiva je dve leti, vendar je ob vsakih volitvah potrebno izvoliti eno tretjino članov, ki niso delovali v odboru prejšnjo mandatno dobo.

Redna letna konferenca, ki se vrši med dvema volilnima konferencama (te so pred občnim zborom GDS), lahko razreši posamezne člane ali celotni odbor in izvoli novega. Odbor aktiva sme, če številčno ni popoln, kooptirati do izpopolnitve celotnega sestava manjkajoče število članov odbora.

Neposredno pred letno konferenco, ki sprejema zaključni račun in poročilo blagajnika, določi odbor aktiva iz vrst članov dva revizorja, ki pregledata poslovanje blagajnika in sestavita poročilo za konferenco.

Predsednik odbora aktiva je član plenuma GDS, lahko pa se tej dolžnosti odreče in če odbor s tem soglaša, izvoli tedaj drugega člana za zastopništvo v plenumu.

Cl. 31

Odbor aktiva ima naslednje naloge:

— skrbi za uresničevanje osnovnih nalog društva v merilu aktiva, za izpolnjevanje sklepov občnega zbora društva, upravnega odbora in letne konference aktiva;

— obravnava problematiko geografskega pouka oz. izobraževanja v šolah in izvenšolskih izobraževalnih ustanovah, pomaga pri tem svojim članom, sodeluje s šolami in pedagoškimi službami;

— povezuje tudi delovanje geografov izven izobraževalnih ustanov, da bi z delom v društvu in v raznih organizacijah prispevali k napredku geografskih znanosti;

— posreduje upravnemu odboru GDS in plenumu izkušnje svojega delovanja, svoje predloge za izboljšanje dela društva, njegovih aktivov, sekcij in klubov;

— pomaga članom pri njihovem strokovnem in znanstvenem izpopolnjevanju in uveljavljanju, prireja predavanja, seminarje, tečaje, poučne ekskurzije, organizira sodelovanje z drugimi odbori aktivov, skupinami in podobno;

— vodi samostojno finančno in gospodarsko poslovanje, sprejema zaključni račun za preteklo leto in finančni načrt za bodoče leto, pobira članarino in druge prispevke, odvaja upravnemu odboru del članarine, ki ga določi občni zbor. skrbi za širjenje društvenega tiska in za uresničevanje drugih nalog s tega področja;

— imenuje pred konferenco, ali po potrebi tudi drugič, dva revizorja za pregled blagajniškega poslovanja.

Cl. 32

Odbor aktiva deluje in sklepa na sejah.

Seje sklicuje in vodi predsednik, tajnik pa skrbi za obveščanje in za zapisnik. Zapisnik je na vpogled vsem članom aktiva in upravnemu odboru GDS.

Odbor aktiva je sklepčen, če je prisotnih vsaj polovica članov in sklepa z večino prisotnih.

Odbor obvešča o svoji dejavnosti plenum GDS oziroma upravni odbor. Sejam odbora aktiva lahko — brez glasovalne pravice — prisostvujejo tudi drugi člani aktiva.

Cl. 33

Odbor aktiva je dolžan enkrat letno sklicati konferenco vseh članov aktiva. Na konferenci poroča o delu odbora oziroma aktiva, o dejavnosti plenuma in upravnega odbora GDS ter o uresničevanju društvenih nalog. Konferenci poda odbor poročilo o zaključnem računu oziroma finančnem poslovanju v preteklem letu na osnovi poročila blagajnika in revizorjev. Konferenca dá napotilo odboru aktiva za bodoče finančno poslovanje. Konferenca voli odbor v soglasju s 30. členom tega pravilnika.

IV. ORGANIZACIJSKE ENOTE DRUŠTVA

Cl. 34

Temeljne organizacijske enote društva so aktivi.

V okviru društva delujejo tudi sekcije, klubi, uprave in uredništva društvenih glasil ter razne stalne ali občasne komisije in pripravljalni odbori. Te organizacijske enote ustanavljajo, vodijo in odpravljajo v okviru društva njegov upravni odbor, v okviru aktivov pa njihovi odbori.

Upravni odbor društva in odbori aktivov določajo način vodenja teh enot, imenujejo njihova vodstva in jim stavlja naloge, obenem pa skrbijo tudi za finančno nadzorovanje.

Organizacijske enote imajo lahko ločeno upravno in finančno poslovanje, vendar le v okviru splošnega finančnega načrta društva oziroma aktiva in so poročila o zaključnem računu tudi vključena v poročilo društva občnemu zboru oziroma poročilo odbora aktiva za konferenco aktiva.

Cl. 35

V okviru društva lahko delujejo sekcija za znanstveno delo, sekcija za geografski pouk, študentska sekcija in po potrebi še druge. Namen sekcij je združiti tiste člane, ki se zanimajo za posebne oblike društvenega delovanja.

Sekcije lahko delujejo enotno ali pa imajo podsekcije v okviru aktivov oziroma izven sedeža sekcije.

Sekcija za znanstveno delo organizira in koordinira geografsko raziskovanje v društvu oziroma v sodelovanju z drugimi znanstvenimi organizacijami, posebno z geografskimi institucijami. Naloga te sekcije je tudi pomagati pri vzgoji znanstvenega naraščanja in pri usmerjanju vse širšega kroga strokovnih in znanstvenih sodelavcev v raziskovalno delo. Znanstvena sekcija pomaga članom do specializacije doma in v tujini, predlaga upravnemu odboru sestavo delegacij, skupin in imenovanje predstavnikov za razne oblike znanstvene ali strokovne aktivnosti. Ta sekcija vodi tudi društveno knjižnico.

Sekcija za geografski pouk proučuje probleme geografskega izobraževanja na vseh stopnjah rednega in izrednega

šolanja, sodeluje pri sestavljanju učnih načrtov, pri analizah učnih uspehov, pri snovanju in izpopolnjevanju učbenikov in učnih pripomočkov in podobnem delu. Povezuje se z ustreznimi šolskimi zavodi in organi. Predvsem pa skrbi, da se v društvu organizira pomoč učiteljem geografije.

Studentska sekcija povezuje vse tiste študente geografije, ki sodelujejo z društvom in pomaga, da se lahko vključujejo tudi v redno društveno dejavnost. Njena posebna naloga je po društveni liniji pomagati, da bodo študenti uspešno nadaljevali in dokončali študij, da se bodo povezovali s posebnimi organizacijami v drugih krajih države ali v zamejstvu.

Sekcije poročajo o svojem delu upravnemu odboru društva in od njega tudi prejemajo naloge.

Cl. 36

Vodstva sekcij in klubov — ako to ne uredi z volitvami znotraj posameznih enot — imenuje ustanovitelj in hkrati določi število njihovih članov, funkcije, naloge, pravice in obveznosti. V vodstvu lahko sodelujejo člani upravnega odbora ali pa ostali člani.

Za obsežno in točno programirano delo v sekciji lahko upravni odbor določi način nagrajevanja in višino nagrade.

Imenovanje vodstev in drugi sklepi o delovanju se določijo s posebno odločbo, ki jo po sklepu upravnega odbora izda predsednik upravnega odbora GDS.

Cl. 37

V okviru društva lahko delujejo tudi geografski klubi mladine z nazivom „znanost in tehnika“. Njihov namen je združevati v teh klubih srednješolsko in drugo mladino, ki se zanima za geografsko raziskovalno delo in za študij geografije. Znanstvena in pedagoška sekcija pomagata tem klubom z mentorskim kadrom.

Ti klubi poslujejo po samostojnih pravilih in so lahko tudi včlanjeni v zvezi klubov „Znanost in tehnika“ v okviru Ljudske tehnike Slovenije. Uživajo lahko finančno podporo drugih organizacij in Geografskega društva Slovenije.

Cl. 38

Za reševanje posameznih stalnih ali občasnih nalog lahko upravni odbor društva ali odbor aktiva ustanovi tudi stalne ali občasne komisije in pripravljalne odbore.

Člani teh komisij in pripravljalnih odborov so lahko člani odbora ali drugi člani društva.

Število članov, naloge komisije ali pripravljalnega odbora in čas za izvršitev teh nalog, način poročanja in delovanja določi ustanovitelj za vsak primer posebej, kar mora biti razvidno iz zapisnika ali iz določbe o imenovanju.

V. FUNKCIONARJI

a) Predsednik upravnega odbora

Cl. 39

Predsednika upravnega odbora voli in razrešuje upravni odbor. Predsednik društva je lahko ista oseba le dve mandatni dobi zapored.

Predsednik upravnega odbora:

- zastopa društvo;
- sklicuje in vodi seje upravnega odbora;
- poda v imenu upravnega odbora poročilo o njegovem delovanju na občnem zboru;

- podpisuje spise upravnega odbora;
- opravlja še druge naloge, ki jih določijo pravila ali upravni odbor.

Predsednika nadomešča v njegovi začasni odsotnosti podpredsednik, ki lahko s pooblastilom upravnega odbora opravlja tudi druge dolžnosti.

b) Tajnik upravnega odbora

Cl. 40

Tajnika upravnega odbora voli in razrešuje dolžnosti upravni odbor.

Tajnik upravnega odbora:

- vodi vse administrativne posle in tehniške zadeve po navodilih upravnega odbora;
- skrbi za pisanje zapisnikov občnega zbora, plenuma, upravnega odbora in organov, ki jih imenuje upravni odbor;
- skrbi za obveščanje članov o sejah, prireditvah in drugih akcijah;
- vodi društveno administracijo;
- obvešča blagajnika o sklepih upravnega odbora, ki se nanašajo na finančno in blagajniško poslovanje ter spremlja izpolnjevanje teh sklepov;
- opravlja druge posle, ki mu jih zaupa upravni odbor.

V pomoč tajniku lahko upravni odbor izvoli ali imenuje administrativnega tajnika in mu naloži ustrezne dolžnosti.

c) Blagajnik in gospodar društva

Cl. 41

Blagajnika upravnega odbora izvoli izmed svojih članov ali imenuje izmed drugih članov društva upravni odbor. Blagajnik, ki ni član upravnega odbora, je v svojem delu neposredno vezan na tajnika.

Blagajnik organizira redno zbiranje prispevkov od članarine; opravlja vse blagajniške posle po zakonitih določilih in sklepih upravnega odbora, poroča upravnemu odboru o izvrševanju finančnega načrta, izdelava zaključno poročilo za vsako poslovno (koledarsko) leto in o vsem poslovanju vodi predpisano dokumentacijo.

Blagajnik je obenem gospodar društva in vodi poslovanje z društvenim premoženjem.

Upravni odbor določa, če se blagajniško delo nagrajuje in kako, pri tem pa upošteva mnenje nadzornega odbora.

Na vabilo predsednika blagajnik, če ni član upravnega odbora, prisostvuje sejam upravnega odbora društva.

d) Predsednik, tajnik, blagajnik odbora aktiva

Cl. 42

Predsednika in tajnika voli in razrešuje odbor aktiva na svoji seji. Oba sta lahko izvoljena največ dve mandatni dobi zaporedoma. Predsednik in tajnik imata v okviru odbora oziroma aktiva podobne dolžnosti, kakor predsednik in tajnik upravnega odbora.

Blagajnik odbora aktiva organizira zbiranje članarine in vodi vse blagajniške posle. Blagajnika imenuje odbor aktiva iz vrst svojih ali iz vrst drugih članov. Blagajnik mora o svojem delu poročati odboru aktiva in se ravnati po njegovih sklepih.

Predsednik odbora aktiva praviloma zastopa ta organ v plenumu društva.

e) Vodstva uredništev in sekcij

Čl. 43

Sekcije vodijo načelniki in jih imenuje upravni odbor društva. Hkrati določi njihove dolžnosti in pravice ter način poslovanja. Sekcije lahko vodijo člani upravnega odbora ali drugi člani društva. Trajanje dolžnosti načelnikov ni omejeno, vendar je vsak novo izvoljeni upravni odbor dolžan izvesti reelekcijo (podaljšati trajanje funkcije ali imenovati novega načelnika).

Upravni odbor GDS imenuje in razrešuje upravnika in urednika „Geografskega vestnika“ in „Geografskega Obzorika“, določa njihove dolžnosti in pravice kakor tudi način nagrajevanja.

V primeru razširjene založniške in tiskovne dejavnosti lahko upravni odbor ustanovi izdajateljski svet, ga imenuje ter določi njegove naloge in način poslovanja. Ustanovitvena odločba mora vsebovati način in kriterije za imenovanje članov ter določila, ki občepljujejo njegove pristojnosti in naloge.

VI. KONČNE DOLOČBE

Čl. 44

O prenehanju društva odloča občni zbor. Za sklep o prenehanju mora glasovati najmanj dve tretjini vseh članov.

Če društvo preneha ali ga razpusti pristojni državni organ, prevzame njegovo imovino v upravljanje Geografski inštitut univerze v Ljubljani, oziroma — če ga ni — pa ustrezeni inštitut pri Univerzi ali Akademiji znanosti. Ob ustanovitvi novega geografskega društva v desetih letih po prenehanju ima to društvo pravico prevzeti imovino ukinjenega društva.

Čl. 45

O spremembah teh pravil lahko na predlog občinskega aktiva, tretjine članov, upravnega odbora ali plenuma sklepa le občni zbor društva.

Ta pravila veljajo od sklepa občnega zbora Geografskega društva Slovenije, dne 8. maja 1964 dalje.

GEOGRAFSKO DRUSTVO SLOVENIJE

Poročilo o geografskem krožku na celjski gimnaziji za leto 1963/1964

Geografski krožek je v šolskem letu 1963/64 imel predavanja vsak četrtek 6. učno uro v fizikalni predavalnici. Predavatelji so predavanja ilustrirali s slikami, diafilmi in diapozitivi. Udeležba je bila okrog 50 dijakov. Dijaški odbor geografskega krožka sta sestavljala Pejovnik Stanko, 4 b kot predsednik in Pavlič Peter, 4 b kot tehnični vodja. Na vrsti so bila naslednja predavanja:

Gabelič Hilda, abiturientka celjske gimnazije:

Povratak iz Brazilije

Stokojnik Milena, 4 c: Lepote doline herojev (Sutjeska)

Pejovnik Stanislav, 4 b: Moskva—Peking

Prof. Tratnik Radmila: Moskva (1. in 2. del)

Gorišek Radovan, 4 b: Vtisi iz Moravske

Terček Janez, študent Visoke politične šole v Ljubljani:

Vtisi iz Danske

Prof. Goričan Alenka: Leto dni v ZDA

Terček Janez, študent Visoke politične šole v Ljubljani:

Vtisi iz Švedske (1. in 2. del)

Sinigoj Vojteh in Jenko Miroslav, 4 c: Arktika

Prof. Goričan Alenka: Na ameriški zahod

Sinigoj Vojteh, 4 c: Eskimi

Gabelič Hilda, študentka ekonomije:

Od Stuttgarta do Bodenskega jezera

Kačič Stanislav, 4 a: Politična in kulturna zgodovina Mehike (1. in 2. del)

Demšar Stanko in Dovšak Peter, 4 a:

Latinska Amerika — svet nasprotij (1. in 2. del)

Pejovnik Stanislav, 4 b: Z znamenji po svetu (1. in 2. del)

Marinšek Karel, 4 b: Kozjansko

Bratušek Milan, 4 b: Šiptarji v Kosmetu (1. in 2. del)

Prof. Róde Matej: Vtisi iz Bolgarije (1. in 2. del)

Varlec Breda, 3 d: Kikují v Keniji

Klemen Zofka, 4 c: Občina Slovenske Konjice

Ob zaključku je geografski krožek priredil strokovno ekskurzijo kot nagrado vsem predavateljem in stalnim obiskovalcem. Ogledali smo si na Kozjanskem „fosilne trge“ Planino, Pilštanj, Kozje in Bistrice ob Sotli. Povzpeli smo se na razgledno točko Sv. Gore, si ogledali Titov rojstni kraj in muzej ter baročno cerkev in staro lekarno v Olimju.

Vodja geografskega krožka:

Zvezdana Knez-Sterbenc

PIVOVARNA LAŠKO

proizvaja svetlo in temno pivo naslednjih vrst:

ZLATOROG 12° — svetlo pivo

TERMALNO 12° — temno pivo

LASKI GOLDING 15° — svetlo pivo

LASKI MAJ 19° — svetlo pivo

TERMALNI DESERT 15° — temno pivo

Svoje kvalitetne proizvode
priporočamo cenjenim
odjemalcem!

Tkanina - Galanterija Celje

vam nudi

TRGOVSKO PODJETJE S TEKSTILOM

na veliko in malo

CELJE — STANETOVA ULICA

telefon: 31-35 in 31-36

v veliki izbiri in po konkurenčnih

cenah

najrazličnejše

tekstilno in galanterijsko blago!

TRGOVSKO PODJETJE

„KURIVO“ Celje

nudi vse vrste premoga

in nekovinski

gradbeni material!

Delovni kolektiv se toplo priporoča

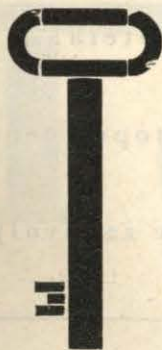
za cenjena naročila!

Kovinsko podjetje „KLIMA“

CELJE — VODNIKOVA ULICA 6

telefon: h. c. 21-56, komerciala 27-00

projektira, izdeluje in montira

- VENTILACIJSKE NAPRAVE,
- EKSHAUSTORSKE TER
- KLIMATSKE NAPRAVE,
- SUSILNICE ZA LES IN OPEKO,
- CENTRALNE KURJAVE,
- VODOVODNE IN SANITARNE NAPRAVE

Za cenjena naročila se priporoča delovni kolektiv!

proizvaja

„LIGNIT“ v naslednjih vrstah:

!! K O S O V E C !!

!! K O C K O V E C !!

!! O R E H O V E C !!

!! in Z D R O B !!

za industrijsko in široko potrošnjo!

Rudnik lignita »VELENJE«

Najkvalitetnejše izdelke in polizdelke barvnih kovin proizvaja

Mariborska livarna Maribor

Vlečene palice iz medenine Ms-58 —
vseh velikosti in presekov

Kontinuirane vlite Cu — litine

Odlitki barvnih kovin v pesek in kokilo

Tisnjenci in kovanci barvnih kovin

Vodovodne, sanitarne in parne armature

Kovinske gibljive cevi z raznimi tesnili

Kvaliteta!

Dostopne cene!

Vaše zadovoljstvo!

Gradbeno industrijsko podjetje

„GRADIS“

Centrala Ljubljana

s svojimi poslovnimi enotami:

- GRADBENO VODSTVO LJUBLJANA,
- RAVNE, CELJE, MARIBOR, JESENICE,
- KRANJ, KOPER, LJUBLJANA — okolica

ter obrati:

- OBRAT GRADBENIH POLIZDELKOV,
- STROJNO-PROMETNI OBRAT,
- KOVINSKI OBRATI LJUBLJANA in MARIBOR,
- LESNI OBRAT SKOFJA LOKA ter
- BIRO ZA PROJEKTIRANJE, ŠTUDIJ IN RAZVOJ,
- gradi in projektira industrijske, visoke in nizke gradnje ter vrši prodajo stanovanjskih, poslovnih in drugih objektov.

Tovarna perila

LOPER

Celje

Telefon št. 32-32

IZDELUJE

VSE VRSTE KVALITETNIH MOŠKIH SRAJC

PO NAJNOVEJSIH MODNIH KREACIJAH!

Za cenjena naročila

se priporoča delovni kolektiv!

CENE BREZ KONKURENČNE!

Cementarna Trbovlje

Z OBRATOM ZIDANI MOST — TRBOVLJE

proizvaja:

- visoko vreden portland cement,
- apnenčevo moko,
- izolit plošče dimenzije 2.5, 5 in 10 cm

Telefon:

Trbovlje 80-042 h. c. in 80-032 tajništvo

TEHNOGRADNJE

PODJETJE ZA INŽENIRSKÉ TEHNIČNE GRADNJE

MARIBOR — STRMA ULICA 10/A

telefon: 22-046, 22-047, 22-048

projektira in izvaja vsa v inženirsko tehnično stroko spadajoča gradbena dela

Sedanja gradbišča podjetja:

Most na Savi pri Zagrebu
HE Ožbalt na Dravi
HE Srednja Drava
HE Kruščica — Senj
Most na Dravi v Mariboru
Most čez Mežo
Poslovna hiša v Mariboru, Partizanska 5—7
Mednarodni mladinski center in hotel v Rovinju
Centralna gramoznica in objekti za SIP na Pobrežju pri Mariboru
Mostovi na reki Eufkrat v Siriji

Trgovsko podjetje „Tehno-Mercator“ Celje

prodaja na veliko in malo vsakovrstni elektrotehnični material, radijske aparate, televizorje, barve, kemikalije, steklo, porcelan, gradbeni material in železino. — Bogata izbira vseh vrst gospodinjskih aparatov in pripomočkov po konkurenčnih cenah, uvoženi porcelanski izdelki in drugo.

Za cenjeni obisk se priporočajo naslednje poslovalnice:

„TEHNIKA“, Ljubljanska cesta 10	„LABOD“, Stanetova ulica 31
„ELEKTRO“, Stanetova ulica 3	„REPRODUKT“, Šmartno ob Paki
„RADIO“, Stanetova ulica 5	„OPREMA“, Soštanj
„MAVRICA“, Stanetova ulica 13	„ZALEC“, Zalec
„KRISTALIJA“, Trg V. kongresa	„VRANSKO“, Vranksko
„ZELEZNINAR“, Stanetova ulica 4	„PREBOLD“, Prebold
„MERKUR“, Gubčeva ulica 4	

Prodajalne nudijo tudi lastni potrošniški kredit!

„Žična“

TOVARNA ŽIČNIH IZDELKOV

CELJE — IPAVCEVA 20

izdeluje vse vrste žičnega pletiva,
tkanine, vibracijska sita,
transportne trakove, šlarafije,
pohištvene vzmeti in
opremo za samopostrežne trgovine

Za cenjena naročila

se priporoča delovni kolektiv!

AGROSERVIS

Šentpeter v Savinjski dolini

proizvaja:

kmetijsko mehanizacijo,
izdeluje razne gumi izdelke in
popravlja motorna vozila
vseh vrst
solidno in v najkrajšem času

„MONTANA“ ŽALEC

eksploatira:

RUJAVE PREMOGE,
KREMENCEVE PESKE,
TUFE,
BENTONITE TER
OGNJESTALNE GLINE

Priporočamo se za cenjena naročila, katera
izvršujemo promptno in solidno!

Splošno gradbeno podjetje ROGAŠKA SLATINA

za visoke in nizke gradnje z lastnim
Projektivnim birojem ter
s stranskimi obrati:

umetni kamen
mizarstvo
slikopleskarstvo
steklarstvo
elektroinstalacije
vodovodne instalacije

Za cenjena naročila, katera izvršujemo
po konkurenčnih cenah
se priporoča delovni kolektiv!

„KOVINOTEHNA“ Celje

VELETRGOVINA — UVOZ — IZVOZ
C E L J E — MARIBORSKA CESTA 17

Telefon 39-71, h. c. 6 linij

Telex 03416

Telegrami: Kovit Celje

Naša velika zaloga garantira najširšo izbiro
po asortimanu in kvaliteti ter
solidno in hitro postrežbo!

V najmodernejše urejenih skladiščih
(preko 20.000 m²) nudimo promptno:

kvalitetna jekla
barvne kovine
kroglične ležaje
orodja
vijačno blago in žičnike
instalacijski material

SLOVENIJALES - LJUBLJANA Predstavništvo Celje

„SK“ je pojem kvalitete pohištva,
katerega Vam nudi

„SLOVENIJALES“,
LJUBLJANA,
POSLOVNA ENOTA CELJE

Vabimo Vas, da si neobvezno ogledate velike
zaloge pohištva, mizarskih plošč kot: panel in
vezane plošče, iverice, ivokal, lesomal, lesomir
ter melanit plošče itd.

Vse pri nas kupljeno blago dostavljamo na dom do 10 km
iz Celja brezplačno!

„ALPOS“ ŠENTJUR

T O V A R N A
ALUMINIJASTE
O P R E M E

Železniška postaja: Šentjur

Pošta: Šentjur pri Celju

Telefon št. 19 h. c.

Brzovjav: Alpos Šentjur

Sodobna aluminijasta oprema za gostinstvo,
trgovine, klube, šole, bolnice, letovišča in
gospodinjstva —

Aluminijasta okna, vrata, izložbe —

Varilni praški „VI-GA“ za aluminij, baker
in litine.

METALNA, Maribor

TOVARNA KONSTRUKCIJ, STROJNIH NAPRAV,
POLJEDELSKIH STROJEV IN LIVARNA

projektira,
izdeluje,
montira:

- industrijsko opremo
- visoke gradnje
- mostove
- dvigala in transportne naprave
- hidromehanično opremo
- cevovode
- rezervoarje — cisterne
- hladilne naprave
- ladijske pokrove in opremo
- stroje za zaščito rastlin

Engineering biro Metalne prevzema projektiranje, izdelavo, dobavo in montažo ter pušča v obratovanje industrijska postrojenja vseh vrst in sistemov za proizvodnjo surovega železa in jekla. — Dobavlja tudi kompletne koksarne.

ZANATSKO PODUZEČE

„Gumiservis“

Rijeka, TRG MLAKA

Telefoni: uprava 23-078
pogon tehničke robe 23-921
pogon za protektiranje
auto-gume 84-493

Proizvodimo:

Preduzeće za Tehničku robu
Vršimo protektiranje auto-gume

Tovarna volnenih izdelkov

„MAJŠPERK“

preseneča potrošnike na domačem in
tujem tržišču s svojimi modnimi in
kvalitetnimi proizvodi

Priporoča se

TOVARNA VOLNENIH IZDELKOV
MAJŠPERK

»LIK« Lesno industrijski kombinat Š o s t a n j

V naših proizvodnih obratih proizvajamo:
rezan les iglavcev po JUS,
stavbene mizarske izdelke po JUS in po projektih,
lesno volno in lesne vrvi.

Vsem potrošnikom priporočamo naše kvalitetne proizvode!

Rudnik rjavega premoga

Trbovlje - Hrastnik

PROIZVAJA NASLEDNJE VRSTE PREMOGA:

- K O S O V E C —
- K O C K O V E C —
- O R E H O V E C —
- G R A H O V E C —
- Z D R O B —
- P R A H —

ZA INDUSTRIJSKO IN ZA SIROKO POTROSNJO

Tovarna emajlirane posode Celje

SKRAJNI ČAS JE, DA TUDI
VI KUPITE

SOKOVNIK

ki je za pripravljanje sokov, marmelade,
džemov, želejev, sočivnih in
zeliščnih sokov
najekonomičnejši in sodoben

S takim načinom sočenja ohranimo sokovom
vse vitamine, mineralne snovi in sladkor

SOKOVNIK je lepega izgleda, kvalitetno emajliran in vsestransko pripraven!

Pred uporabo SOKOVNIKA pazljivo prečitajte navodilo!

Aero Celje

KVALITETNI AERO JASNIT KOPIRNI PAPIR

v barvah:

— R D E Č I —
— M O D R I —
— Č R N I —
— R J A V I —

v vrstah:

- NORMAL
- SPECIAL
- ULTRARAPID
- TRANSPARENT

Izdeluje in se priporoča

delovni kolektiv tovarne!